

ہو رہے ہیں کہ اہل خزنیاں دے

ہک فقر ہی رب کے رہن شاہت

اگست، ستمبر 1997

مہینہ وار

مال پوکی

لہور

اکیڈمی آف فائن آرٹس اینڈ لٹریچر، نیو دہلی دا نشان
 ایسہ اکیڈمی 7-8 مارچ 1998 نوں دلی وچ پنجابی لکھیاراں دا اک جگت پدھر دا اکٹھ
 پئی کردی اے، جیہدے وچ پنجابی بولی تے ادب دے موکلے پسار بارے سانجھ صلاح تے
 وچار وٹاندرا کیتا جاسی۔ اسیں آپے ولوں اکیڈمی دے موہریاں نوں ایس چنگے آہرتے
 اگدوں ودھائی دینے آں۔

ماں بولی ستھ، لہور

ماں بولی لئی چندہ یاں دان گھلنیاں منی آرڈر، چیک یاں ڈرافٹ ”مہینہ وار ماں بولی لہور“
 دے ناں ای ہونے چاہیدے نیں۔۔۔۔ (ادارہ)

پاکستان وچ:

اک پرچہ 15 رو پیے، ورھے دا چندہ 180 رو پیے (چیک راہیں 230 رو پیے۔) چھماہی چندہ
 90 رو پیے (چیک راہیں 140 رو پیے۔)

پردیس وچ:

ورھے لئی (ہوائی ڈاک راہیں) یو کے تے یورپ 25 پاؤنڈ، امریکہ 35 ڈالر، کینیڈا 55
 ڈالر، ایشیا 600 رو پیے۔

3 اول حمد خدا داورد.....
دوئی نعت رسول مقبول.....
میاں محمد بخش

4 پہلی گل

5 شاعری

بشیر شاد، شارب، شاہد مرزا، ثروت محی الدین،
خالد اقبال، انظر علی، نجم حسین سید

کہانیاں

11 سیٹھ لہو بھائی گروسری والا

فاروق ندیم

21 کھیڈ ہو رہی اے

محمود احمد قاضی

24 ماں دے کچھڑ

سندر مر، اُتھا: مٹ

37 بیگی محکم دی 1

الیزینڈر پیکسن، اُتھا: منیر الدین

48 سفر نامہ اُنڈلس II

اکرم وڑائچ

52 پاش دی اک ان چھپی نظم

مضمون

54 لوک مکھلے پر خوش نہیں

آلیور جیمز، اُتھا: نادر علی

پچھ دس

60 پنڈت ہری پر شاد چور سیہ

ثاقب فائزہ

اگست، ستمبر 1997ء

مہینہ وار

ماں بولی

لہور

پیر: 9 پر اگ: 8-9

ٹیننگ ایڈیٹر

منیر الدین

ایڈیٹر

مقصود ثاقب

مضمون

لوک گیتاں وچ چڑی 76

نوید شہزاد

چھپواک، ورتاوا: منیر الدین خالد

چھاپہ: کمپائن پرنٹرز گارڈی ٹرسٹ بلڈنگ، لہور

دفتر: مہینہ واراں بولی

سرناواں: فلیٹ نمبر 2، علی آرکیڈ، 14- مون مارکیٹ، گلشن راوی لہور

فون: 7413108

اکھرچنائی: ماں بولی ستم (محمد آصف اختر، عمران حفیظ)

اول حمد خدا اور دیکھئے

جے اک مچھردا پر بھجے توڑے جو جگ لگے
ہرگز راس نہ ہوندا مڑ کے جیونکر آہا اگے
اتنا کم نہیں کر سکہے دانشمند سیاٹے
حکمت پاک حکیم سچے دی کون کوئی لبھ جانے
آپے دانا آپے پینا ہر کم کردا آپے
واحد لا شریک الہی صفتاں نال سیاپے

دوئی نعت رسول مقبولؐ والی

جیتھے قدم تساؤ او تھے ہو رہیں کوئی مجھدا
اہل کمال جلال محمد توہیں توہیں مجھدا!
سبھ کسے تھیں گئے اگیرے چاء چاء پردے نوری
قاب قوسین او ادنی تائیں پایا شان حضور
جانی نال ملے دل جانی وتھ نہ رہیا ذرہ
خلعت تحفے ہدیے لے کے آئے پھیر مقدرہ!

پہلی گل

وارث شاہ اس خواب سرائے اندر کئی وا جڑے گئے وجامیاں
تے پڑھتا اوتھے دی اوتھے پہاڑ بی کھلوتی اے، سو وچوں اوہو ڈھائی ٹوٹرو۔ تعلیمی
پالیسی بناون والے کسے پور نوں وی ماٹے دیاں اصل جڑھاں ول جھاتی پاون دی توفیق
نہیں ہوئی تے نہ ای ہوئی اے۔ اک تاں ساری تعلیم ہوئی — جین تھین دے
تگا دے و یکھنوں پرکھنوں آتر، اتوں بولی وی او بھڑتے پڑھتا نوں کیہ پسیاں نیں آپے
آپ وادھے پین دیاں! ساری دُنیا ماں بولی نوں پڑھائی لکھائی دا اکو اک ڈھکواں وسیلہ
مندی اے۔ ایہدا کارن بہوں سدھا اے۔ بال سکول جاون توں پہلاں آپ مہارے
جیہڑی لفظالی سکھدا اے اوہ ماں بولی دی ہوندی اے۔ اوہدا آپے آل دوالے نال
سانگیاں دا جیہڑا مڈھ بھدا اے، ماں بولی راہیں ای بھدا اے۔ پڑھائی لکھائی نے بال دی
مڈھلی سرت سار نوں ای لے کے تگڑیاں کرنا ہوندا اے۔ اگوں کوئی او بھڑ بولی ٹکر پوے
تاں سرت سار اوتھے ای کھلو جاندی اے، بجی ہو جاندی اے، اگے ٹرن جوگی نہیں رہندی
تے پڑھائی لکھائی نال سانگا جھوٹھاپے جاندا اے۔ پالیسیاں بناون والیاں نوں پہلوں تے
بالاں دے سکول چھڈ جان دے کارن وچارنے چاہیدے نیں۔ پر ایسہ کیوں ہو سکدا
اے، حقیقت دی دُنیا نال اوہناں دا کیہ لاگا دیگا؟ اوہناں تے چھڑا اپنی ریٹ پوری کرنی
ہوندی اے — اخباراں راہیں پھوکے بیان چھڈ چھڈ کے....

بشیر شاد
نظم

شاہد مرزا
ایمن آباد

لمیاں ہنیاں نالونال
اک دو بے نون مارن جھے
وچھڑن، و سرن، جاون
گھت کلاوے مڑ مڑ آون
کچھڑ چکے بوہے باریاں
منڈپ ماڑیاں
جو آپے ساڑیاں
نکیاں لمیاں
چوڑیاں سوڑیاں
گلیاں ایمن آباد دیاں—
گھر نالے گلیاں پر نالے
پوڑیاں کڑیاں— نکیاں تر کھیاں
آہرے رُ جھیاں
پیکا سوہرا گھر بزار رلاون
مان دُھاون— پریت جگاون
گھر کعبے دے گھت گھت چکر
چڑھیاں، ڈھلایاں
پوڑیاں سوڑیاں
ویرھے کوٹھڑی والیاں گلاں
وچ پساوے کھلایاں ون سونیاں گلاں
دُھر کوٹھے توں آل دوالے گھلایاں
پوڑیاں ڈھلایاں—
کچھ مویاں کچھ رُلدیاں

چنگا ہوندا اسیں تارے ہوندے
انھی رات دے ویرھے اندر
لاٹاں بن بن کھڑ کھڑ ہسدے
چنگا ہوندا اسیں بدل ہوندے
تسی بھونیں دے سینے اُتے
رکن رمن ڈگدے چھم چھم دسدے
چنگا ہوندا اسیں پریت ہوندے
نہ کچھ سُندے نہ کچھ کہندے
بٹ بٹ جگ نون تگدے رہندے
چنگا ہوندا اسیں جنگل ہوندے
واواں دے رل گاؤن گاؤندے
موراں دے رل پیلاں پاؤندے
منڈا ہویا اسیں مانس ہوئے
لکھ کروڑ معصوم نتائے
ساڈے آپے ہتھیں موئے

شارب

دعاواں

اڈاؤ بک دعاواں منگئے
آخر خالی ہتھ ہمیشاں
مونہ تے پھیر کے اٹھئے

بڈھڑیاں، لالوالا، حویلیاں
متھے مکے پھکے

ادھ پچھڑے چتر

بوہے جھیراں باریاں لپراں

کڑیاں کڑکن کڑکڑ منتر آدوے

قصے جوڑن شادوے

ویلے آبادوے

رکڑا جیہا اک آلہ

ڈاڈھا کالا

نہ دیوانہ باقی

بھت لمکی — اندروں باہروں جھاتی

ٹنٹیاں اٹاں — لمکے باریاں بوہے

اُجڑے ویرھے

وس گئے کھیڑے

اُجڑے باہل ویرھے

بھیڑے کھیڑے —

اک لالہ باری چوں سے

وچ جھروکے

سندر ناری — پیلاں پیری

اندھے گھردے نے — وچوں وچوں سے

مڑ آیاں میں دن پھن

اوہ کھیڑے سن

رانجھے ہن جو ڈھلے سیالیں

یاں کھلے بجھے کھیڑے ساہن

ایسہ کس خشبوئی

رڑے میدانیں

اگست، ستمبر 1997

مشک مچھی

کیں پیریں دھمک تریڑے

شیشے دھرماں والے —

ٹنٹیاں اٹاں، روڑے، ٹھپے

گھر مورت لوک بنائی

آلے اندر دیویاں، پھلاں نال سجائی

چت گھات لگائی

وچھڑے متراں — مٹدیاں چتراں

اکھیں اندر رات جگائی

بوہے، باریاں، پوڑیاں، گلیاں

بنیاں کل خدائی —

—

ثروت محی الدین

نظم

پلے اندر چار گھڑی دا جیون لے کے

بندہ رانج دنیا دے اتے آوندا اے

جیویں لے سفر اے اتے تریا پاندھی

وچ سراں دے رات کتے اک رہندا اے

جیویں سورج شامیں ڈبن توں پہلاں

اک گھڑی دھرتی دی جھولی پیندا اے

جیویں کوئی پنچھی اڈن توں پہلاں

کچھ کھلار کے ساہ اک لما لیندا اے

—

خالد اقبال

شہادت ڈیلنہ 1997 دی

فرعون اتھاہوں لنگھن

ایہناں سُر مئی سڑکاں توں

ناکے دارڈک گھنن

ساڈیاں راہواں کوں

ساڈیاں خوشیاں کوں

ساڈیاں آہواں کوں

ایسولنس وچ زخمیاں کوں

اسمان دوں تنیاں اکھیں کوں

لاچاراں کوں، بیماراں کوں

سبھ سڑکاں شاہراہواں وہندے وگدے لوکاں کوں

رجھ سوانیزے بہراں اُتے آویندے

ساڈے بُشیاں لنگیں وت وت

رت رگھمن وانگول کھدی ہے

ایس دھپ

چپ

اک وتوں

بدل بن گجے و سن

اظہر علی

نظم

جھکی دیگرویلے

تیڈی موہ دی جھاتری ککڑ

کڑ کڑ کرتے کھمب کھنڈائے

اساں تلک تے تلے وڑے گئے

تلے نگھ دے رنگ عجیب

اوڈھر تھئے ہوئے ڈسن قریب

رنگیں دی پڑساںگ

دُہرا سماں توں لاہندی ولدی دھرتی تیں

اساں پھیکرہی پوڑی تھے

اگوں دھوں اندھار۔

جیہڑی پوڑی ہائی

جیہڑی ککڑ ہائی

اوہ کیڈے کنڈنوا گئی اے

ایسہ کیہڑی گھڑی آگئی اے

اساں پھد مہاڑی رات دی

کھڑتے سوچوں پئے۔

جھاتری = موٹی تازی، پلی ہوئی

نجم حسین سید

جاگی باتشاہ گاجی باتشاہ دے روئے تے

تدھ روز نماجی ویلے اٹھ کے

اوضو اگدوں پچھنا

”کیوں جاگی، تک شہر دے بوہے ولوں“

میں آکھناں: جیویں حضرت گاجی، کوئی نہیں سوں جاؤ۔

کدو کا انھا ہاویں

دُنیا کمبدی آہی

کیہ امراء کیہ لُنڈی پچی

اکھے ایہنوں اندروں دسدائے

میںوں سارتے آہی انھیاں ورگا ای انھائیں

نال جو ہردم ہونا میں پرچھاواں تینڈا

آکھنا میں وی ایہا

”دل شیشائے سرکار دا

بند اندراں چوں سوئی وچ دھاگا پوندا ویہندی اے۔“

دُنیا کمبدی آہی۔

دہ گزارا نہ کھلوندے آہے میروزیر خوانی

ہکا ڈرہا تینوں، اوہا خاب جو آونی

اوضو اگدوں شہر دے بوہے وڑنائے جیہڑا کانا

اوسے تختوں لاہوٹائے۔

بگے مُونہ تدھ مُڑھکو مُڑھک سویلے اٹھنا

تک جاگی متاں آیا ہووی۔

ہور کسے نوں کیہ بھیت ہا۔

میں آکھنا ”فجر وظیفے وچ گاجی سرکار تے نوری آوندائے“

لوکیں میتھوں وی ریکن لگ پئے

مینڈی ہر گل تینڈی سمجھ منیجن لگ پئی۔

پوہ دی سرگھی آہی

مینوں خبرے کیہ بنیاں

کتھوں زہر بھری اوہ سہج سبھای مونسوں نکلی

میں اوضو دا پانی آنتاں

کبڈیاں پچھناں "جارجی نکلیائی شہر دا بوہا"

میں آکھناں "جیویں باتشاہ حضرت گاجی دس والامونہ نہیں مینڈا"

اوہ مویا جیہا گویا نہیں "کون ای جارجی"

"جیویں باتشاہ جنگل پھر کے آیاں

شہر دا بوہا لکھن لگاں

جی اکھ وچوں دسورہ گیائے"

پھٹڑ پھنیر وانگ پھرے نیں ڈیلے تینڈے

انھے واہ تلوار وگائی او اٹھ دوالے

مینڈا تے کہہ تھی ونجے

بے میں پچھوں ہو کے ہکا ہتھ نال دھون نہ لاہواں مکھن ورگی

مارومار کریندے اڑے نیں میروزیروانی تینڈے

ہتھ مینڈے وچ مکھ لہری تلوار نیں تکی

سر تکیو نیں انھا مینڈے پیرس ڈلھدا

سارے دہ گز پرانہ کھلو گئے

ہن دنیا کبڈی اے

تختے بیٹھا دہ گزاں دی سنج توں اکھ میں چاء نہیں سکدا

لوک آہدائے باتشاہ اللہ والائے

پڑدے پوش اے نگہ نوائی رکھدائے

میروزیروانی آہدے نیں "نیچھ وگائی رکھدائے چودھیں طبعیں"

کیسوں دساں

دہ گزاں دی سنج توں پریرے

جد و یکھاں مینوں اوہا ورسدائے
 پک اکھ متھے لائی پک اکھ سریوں مگر لکائی
 دساں کینوں کپڑائے جیہڑا روز خاب وچ آوندائے
 شکل تے ورسدی کوئی نہیں
 مڑھکو مڑھک میں اٹھناں روز نماجی
 انھے واہ تلوار وگیناں پلنگھ دوالے
 میں چیرا تڈھ کچھڑپال جوان کیتا
 مڑرن وی میوں کن وی میوں
 گھٹ سب کلاوے ستائیں مینوں ساری عمر
 مینڈے چونیاں تے ہتھ پھریاں ای اکھ تینڈی ابلن لگنی
 ساری رات چھپ رڈھ سنی تڈھ رہنا۔
 مڑ سپنج سریر مینڈا چھڈ سرگھی نکل نماجی بہنا
 مینڈا پچھا بڈھڑی آہی مائی
 دو مٹھہ بیسن کریندی فجرے
 پاٹا جھگا روز نشانی تکیم شامیں
 اوسے وچ خشبوئی مہردی آہی چھٹ کوئی
 خبرے کیکن زہر تھئی، اوس پوہ دی سرگھی
 سچ سبھا چھٹ مونیوں نکلی
 میں خراک کھوانی
 میں پشاک پوانی
 تینوں ہور ورساہ ہا کیں تے۔
 ہن گھوگل کنانہ بن بھلیا
 جیہڑی ہوئی سو ہوئی
 کائی گھل چا دارو اوس جہانوں کچھلی کیتی صدقہ

سیٹھ لہو بھائی گروسری والا

لندن وا انڈر گراؤنڈ ریلوے سٹم وی بڑا ہرجائی اے۔ مہینے وچ ادھے توں زیادہ دن اوہ ہوندے نیں، جدوں ٹیشن تے پہنچوتے پتا لگدا اے ”سٹیشن کلوز اے۔“ کدی آئی آر اے دے گوریلے بم مارن دی دھمکی دے کے گڈیاں رکوا دیندے نیں تے کدی فیر سنگل فیلیر دا اعلان گونجدا اے۔ اوس دن وی ایہو حال سی۔ میں ایسٹ ایکٹن توں ست نمبر دی بس لیتی تے ایجویر روڈ جا کے فیر سولان نمبر دی بس وچ بہہ گیا۔ ایہہ وی شکر اے میری عادت سی میں ہمیش گھروں گھنٹہ پہلوں نکلا ساں۔ ایس لئی صرف دس منٹ لیٹ پہنچیا۔ سٹور کھل چکیا سی۔ کیش ٹل تے بیٹھی سریتا ڈسٹرنال کاؤنٹر صاف کر رہی سی۔ مختار سنگھ سڑک تے رکھی ددھ دی ڈلیوری اندر لا رہیا سی۔ اک اک لڑدے 30 ڈبے چک کے اوہدا پتلا پنڈا ہو رہی تیر کمان ہو جاندا سی۔ پریش فروٹ اینڈ وچ دے پورشن اگے کھلوتا تیزی نال گنڈھے چھل رہیا سی۔ اوہدی عینک نک دے پھندے تے نکلی ہوئی سی۔ کلو شاہ فلور تے ماپ لا رہیا سی۔ اک بڈھی مائی باسی ڈبل روٹی ٹوہ کے مونہہ ای مونہہ وچ بڑبڑا رہی سی۔ اوہدا وکٹورین سٹائل سکرت استری توں بے نیاز سی۔ اوہدا کتھوپ والا کوٹ وی گواہی دے رہیا سی بی اوہنوں دھوتے کئی سیزن لنگھ گئے نیں۔

ماحول دیکھ کے میں سمجھ گیا، اج خیر نہیں۔ کیونکہ جدوں سارے وز کر بڑی تیزی پھرتی تے ایمان داری نال کم کر رہے ہون اکو مطلب ہوندا اے بی ایس ویلے باس آپنے دفتر وچ موجود، تماکو کھاندا ٹی وی دیکھ رہیا اے۔ اوہ وارو وار بٹن دبا کے سٹور وچ لگے مختلف کیمیاں راہیں اک اک شیٹ چیک کر رہیا اے۔ اوہدی نظر سٹور دے اک اک ورکراتے ہے۔

میں اندر وڑیاں سریتا نوں گڈ مارنگ بولیا۔

جواب ملیا، ”اندر باس تم سے پلٹا مانگتا۔“

میں دل وچ ”جل تو جلال تو“ آئی بلا ٹال تو“ دا ورد کردا دفتر پہنچ گیا۔

”مسٹر خان۔“ باس نے غصے نال میز تے مکہ مار دیاں آکھیا، ”توں نوکری کرنی اے یا

گھرنوں جانا اے؟“

”سر، غلطی ہو گئی، اصل وچ ٹیشن کلوز سی۔“

”تینوں چنگا بھلا پتا اے اج سنڈے وا دن اے۔ بزنس پزی ہوندا اے۔ چل جا کے

وئیر ہاؤس چوں بریڈ دی ڈلیوری لہ۔“

میں دل ای دل وچ صلواتاں سناندا ڈبل روٹیاں دی ٹریواں والی ٹرالی دھکدا شیفت

کول لے گیا تے ہوور نال شیفت کلین کرن لگ پیا۔

کول کھلوتے پریش نے انگوراں دی ٹرے صاف کرویاں آکھیا، ”مسٹر خان۔ مونہ

دھیان کم کروا رہو۔ باس کمرے چ بیٹھا سانوں ٹی وی اُتے واچ کر رہیا اے۔ اج بڑے

غصے وچ اے۔“

”خیر تے ہے؟“

”مالکن گھروں نس گئی اے۔“

”کدوں؟“

”رات دی غائب اے۔“

”باس کتھے سی؟“

”باس کوونٹری گیا ہو یا سی، کٹ پرائس اتے ٹوائٹلٹ رول لین۔ سویرے سدھا سٹور

اُتے آ گیا۔ تھوڑی دیر بعد ای اوہدے گھروں اوہدی ماں دا فون آ گیا۔ سریتا دفتر دے نال

والے ٹوائٹلٹ وچ سی، اوہنے ایہہ سبھ سُنیا۔“

”ہور کیسوں پتا اے؟“

”سارے شاف نوں پتا اے۔“

”کون کڈھ کے لے گیا اے؟“

”نزیندر کمار۔“

”اوہ کھکھا پینٹر! بے روزگاری الاؤنس تے گزارا کرن والا سڑک چھاپ!“

”ویکھو یا ر باس دی رولز رائس چھڈ کے اوس اومنی بس والے نال مکنج جڑی؟!“

اپنی دیر وچ مختار سنگھ کرسپ والے ریک نوں جھاڑن دے بہانے کول آ گیا تے

نیویں پا کے بولیا، ”ایس نالوں چنگا سی، میرے نال نٹھ جاندی۔“ ”پچھوں کلو شاہ ماپ

چلانڈیاں ہولی دینے بولیا، ”اسیں مر گئے آں۔“

باس دی بڈھی وی کمال دی سی۔ مساں مر کے اوہدی عمر تیرہ بیستہ ورھے ہونی اے۔ جد کہ باس اوس توں دونی عمر دا سی۔ مالکن دا رنگ سانولاتے قد لگ بھگ پنج فٹ ہووے گا۔ کتابی چہرہ تے حیرانی نال ہر شے ویکھن والیاں بدامی اکھیاں غضب ڈھانڈیاں سن۔ سستی قسم دی سوتی ساڑھی پائی رکھدی سی۔ کیش رجسٹر تے اوہدیاں انگلاں کسے پیشہ ور ٹائپسٹ طرحاں چلایاں۔ جدوں رش پیندا، میں ہس کے کاؤنٹر تے چلا جاندا۔ گاہکاں دی قطار پھیتی مکان لئی سودا شاپراں چچ پا کے اوہناں نوں پھراندا رہندا۔ گاہکاں نوں ورتان لگے، تھینک یو، پلیز، ایکسیوزمی تے سوری ورگے اوہدے اکھر جلت رنگ و جانڈے رہندے۔ اوس ویلے اوہدے متھے لگی بندیا تے وچوں چیر کڈھے والاں چچ پیا سندھور ہور وی لکھن لگ پیندا۔ باس دکان تے ہوندا تے مالکن دا مکھڑا سپاٹ رہندا۔ جیویں املا زبانی لکھ کے پھٹی تے گاچنی دا پوچا ماریا ہووے۔ اوہ روپوٹ وانگوں سویرے نوں و بے توں لے کے راتیں دس و بے تیک کیش ٹل چلانڈی رہندی۔ لچ ویلے پارٹ ٹائم کیشیر سریتا آجانڈی تے مالکن گھر چلی جانڈی۔ سریتا دوپہرے اک و بے آندی تے چار و بے جانڈی سی۔ جد کہ مالکن اک و بے جا کے گھر لچ تیار کردی۔ سکولوں بچے لین جانڈی تے بچے دادی کول چھڈ کے تن و بے واپس آجانڈی۔ چار و بے تیک اوہ باس نال رل کے دفتر چ لچ کردی تے فیر کاؤنٹر تے چلی جانڈی۔ باس دے دونوں سٹور نال نال سن۔ کارنر شاپ تے صرف باس ہوندا سی۔ وڈے سٹور تے کم مکا کے کلو شاہ تے پریش کارنر شاپ تے چلے جانڈے۔ باس کارنر شاپ توں اٹھ کے سٹور پچھے بنے دفتر وچ جا بہندا تے ڈلیوری نوٹس چیک کردا رہندا۔ جدوں باس دفتر وچ ہوندا میں تے مختار سنگھ فلور تے بھیج بھیج کے انج کم کردے جیویں پڑول پی کے موٹروے تے سپیڈ ودھائی ہونڈی اے۔

جدوں باس سٹور تے نہ ہوندا مالکن ہور دی ہور ہو جانڈی۔ جیویں دسمبر دی سندر دھپ نال سرہوں دے پیلے پھلاں تے جمیا ککر پنکھر جاندا اے۔ وگدی واء چ پھلاں نوں ہلورے لے کے اپنے جیون دا احساس ہوندا اے۔ جیویں پل دی پل گھگھی شکاری دے چہرے کھان توں بچ جانڈی اے۔ اداسی دے پتاسے کھر جانڈے۔ اوہ مسکرانڈی تے کھ اُتے نویا پے جاندا۔

اک واری میٹھوں نہ رہیا گیا۔ میں کہہ ای چھڈیا۔
 ”تماڈے ایس کھ دے ٹوٹے اُتے پورا بلخ تے بخارا لٹایا جا سکدا اے۔“

ماکن اوس ویلے ہس رہی سی۔ انج لگدا سی ہونٹھاں دے دائرے چ سُرخ جُلھیاں
دنی بجائے گلاب چُٹے نیں تے وچ موتیے دیاں کلیاں نیں۔

اوہدے ہاسے نوں بریک لگ گئی۔

”اوہ وی انج ای کہندا ہوندا سی۔“

”اوہ کون؟“

”ہندوستان وچ گجرات دے اک نکے جیسے پنڈ وچ رہندا سی۔“

”تماڈا کیہ لگدا سی؟“

”گوانڈھی سی۔ اوہدی بنجر زمین مہاجن کول گروی سی تے آپ اوہ سارا دن و بھلی

وجاندا رہندا۔“

”تمانوں پسند سی؟“

”پتا نہیں۔“

”اوہنے تماڈا اتھہ نہیں منگیا؟“

”منگیا سی۔ فیر اوہدا پیو درمیان چ آگیا۔ اوہدی شرط سی ’منڈا اوتھہ ویاہنا اے‘ جو

اوہدی گروی زمین چھڑان لئی پنجاہ ہزار رو سے دین گے۔“

”فیر؟“

”میرا پیوٹی بی پاروں منجے تے سی ’ماں توں مشکل نال پُچھانیرا ہوندا سی۔ گھر چ اسیں

تن جوان بھیناں ساں۔ کچھ بکریاں تے مرغیاں پالیاں ہوئیاں سن۔ جیہناں نال گزارہ

چلدا سی۔“

”فیر؟“

اوہ ہس پئی ’فیر تیرا باس آیا‘ میرے پیو نوں پنڈراں ہزار رو سے دتے تے میرے

نال پھیرے کڈھ کے مینوں اتھہ لے آیا۔ باراں ورھے ہو گئے کدی واپس جان دا ٹیم

ای نہیں ملیا۔“

”اوہدا کیہ بنیا؟“

”پہلوں اوہنوں پاگل پن دے دورے پیندے رہے فیر کئی سال ہو گئے۔ پتا نہیں

کدھر چلا گیا۔“

”خورے کیہ وجہ اے۔“

اوس دن توں بعد مینوں مالکن کچی گاچنی ورگی لگن لگ پئی۔ اوس گاچنی دے ڈلے ورگی، جیہڑا شکر دوپہرے رڑے میدان چچ پیا ہوندا اے۔ فیر کتوں کوئی ہرجائی بدلی آندی اے تے کن من کافی شروع ہو جاندی اے۔ ہولی ہولی ڈگدیاں کنیاں گاچنی دے ترہائے جُٹے تے ڈگدیاں نیں تے اوہ بھردی کھردی رہندی اے۔ اخیر مٹی نال مٹی ہو جاندی اے۔

کدی کدھار سٹور تے زیندر کمار آجاندا، زری ہڈیاں دی مُٹھ، لمبوتر اچرا، لماقد، پتلا جُٹے، بے ترتیب ودھی ہوئی داڑھی تے سردے وال۔ البتہ اوہدیاں اکھاں کمال دیاں سن۔ کھلیاں ڈھلیاں، سمندراں دی لہرو انگوں گلاں کرن والیاں۔ رنگ سانولا سی۔ گھاس دیاں ہڈیاں ابھریاں ہوئیاں سن۔ نینسن دی سنہری ڈبی اوہدی جین دی پتلون دے پچھلے والی اک جیب وچ ہوندی۔ دوجی وچ و لھیٹیا ہویا، ”سن“ اخبار تئیا ہوندا۔ ٹائیک دے جوگرز مٹی یا چکڑ نال بڑے ہوندے تے سستی جیسی پل اوور تے کتوں سنڈے بزار چوں خریدی لیدر دی جیکٹ وی ہمیش ٹمکائی رکھدا۔ اوہ باس دا بیلی سی۔ باس ہر ویلے ورکراں نوں کھان وڈھن نوں پیندا سی۔ جد زیندر کمار آندا تے باس چویں موم دا بن جاندا۔ زیندر کمار اک آرٹسٹ سی۔ پتہ نہیں کیہو جیہا آرٹسٹ سی۔ کلو شاہ دی جاسوسی دے مطابق زیندر کمار پچھلے کئی ورہیاں توں بے روزگاری الاؤنس اُتے جی رہیا سی۔ زیندر کمار کئی ورہیاں توں کوئی عظیم شاہکار تخلیق کرن دے چکر وچ سی۔ مختار سنگھ تے بڑے یقین نال کہندا ہوندا سی بی ساڈا باس سیٹھ لہو بھائی گروسری والا آرٹ دی الف بے وی نہیں جاندا۔ اوہ زیندر کمار دی صرف ایس لئی عزت کردا اے کیونکہ زیندر کمار دا پو کدی کروڑ پتی ہوندا سی۔ اوہ سارا پیسہ جوئے وچ ہار گیا تے اوہدی بیوی اولڈ ہوم وچ مر گئی۔ زیندر کمار پیرس وچ بزنس ایڈمنسٹریشن دی ڈگری لین گیا سی۔ ٹیر ٹیر دا نشان کھیا تے اوہ آرٹ دی ڈگری کچھ وچ مار کے لندن آوٹیا۔ ہن سارا دن آرٹ گیلریاں دی خاک چھاندا۔ تھک جاندا تے کتے سڑک کنارے پئے بیچ اتے لمی تان کے سوں جاندا۔ کونسل ولوں اک رتن منزلہ بلڈنگ وچ اوہنوں بیڈ سیٹر ملیا ہویا سی۔ بے روزگار ہون پاروں اوہدا کرایہ وی کونسل کولوں آجاندا سی۔

شروع شروع وچ تے زیندر کمار اوس ویلے سٹور تے آندا، جدوں باس اوٹھے ہوندا سی۔ فیر اوس نے اوس ویلے آنا شروع کردتا، جدوں باس ”کیش اینڈ کیری“ توں ویگن

تے مال لدان گیا ہوندا۔ ویکلی گروسری جمعرات نوں آندی تے اوس دن مالکن سارا دن
 سٹور تے رہندی۔ مالکن سکولے نہ جاندی بلکہ کوئی ورکر سکولوں اوہناں دے بچے لیا کے
 باس دے بھائی دے گھر چھڑ آندا۔ باس نوں تھوک دی دکان یا گودام تے تن چار گھنٹے
 لگدے، باقی ویلا شیلفنگ وچ لنگھ جاندا۔ زیندر کمار بعد وچ باس دی غیر حاضری وچ
 آندا۔ کاؤنٹر تے کھڑی مالکن نال گپ شپ کردا تے باس دے آون توں پہلاں ای چلا
 جاندا۔

اک گل مینوں شدت نال محسوس ہوندی۔

جدوں باس سٹور تے ہوندا اوووں مالکن مینوں عورت گھٹ تے مجسمہ بہتا لگدی۔
 کسے چوراہے چ کھلوتے کسے گننام سپاہی دا مجسمہ، جس دے پیراں بیٹھ کونسل والے
 ورھے وار پلاسٹک دے پھلاں دا گلدستہ رکھ جاندا۔ جس تے بیٹھے کبوتر وٹھاں
 کردے رہندے نیں تے بارش اوہنوں دھوندی رہندی اے۔ جس دے کولوں ٹپن
 والے لوکاں نے کدی اوہدے بارے نہیں سوچیا۔ ٹورسٹ آندا نیں، کول کھلو کے فوٹو
 کھچواندے نیں تے چلے جاندا نیں۔ اوہدے آل دوالے بنے چھوٹے جیسے گراسی پلاٹ
 چ رکھے لکڑ تے لوہے دے بیچھاں تے موالی قسم دے لوک بیٹھے سیر دیاں چسکیاں
 لیندے، ریش بن چوں اخبار کڈھ کے پڑھدے نیں۔ اوہناں نے کتے وی نہیں جانا
 ہوندا۔ اوہناں دا کوئی انتظار نہیں کردا۔ دارو تکیا تے خیرات منگ کے آف لائنس توں
 سیر دا ہور ڈبہ پھڑ لیاے۔

کیش کاؤنٹر تے گاہکاں نوں سرو کردیاں مالکن مسکراندی تے سی پر اوہدی مسکراہٹ
 بڑی آٹومیٹک جیسی سی، جیویں بجلی دا سوچ نیپا تے جُبلھ کھڑ پئے، بٹن آف کیتا تے
 مسکراہٹ غائب۔ کدی اوہ مینوں روایتی قسم دے غلاماں ورگی لگدی، جیویں اوہ انسان
 نہیں اک جنس اے۔ جیویں اوہدیاں مجبوریاں نے اوہنوں بانڈ ڈلیبر بنا دتا اے۔ جیویں
 باس نے پیوی نہیں خریدی، اک مزارعہ خرید لیا اے۔ سارا دن اوہ سٹور تے غلامی کردی
 تے ساری رات اوہدے بیڈ روم وچ سرمائے دی طاقت ازادی فتح کردی اے۔ اوہ صرف
 پنجرہ گئی اے۔ اوہدا ماس معاشی مشقت نے جھاڑ لیا اے تے اوہدی روح اوہدے بچیاں
 نے پنجرے چ قید کر لئی اے۔ اوہ مالکن یا کاؤنٹر گرل نہیں صرف روٹی کپڑے مکان دے
 عوض رکھی گئی پیوی دارا اے۔ اوہ پیوی نہیں سستا مزدور اے، جس دی محنت دا وی بے

مل استحصال ہوندا اے تے جس دے پنڈے نوں وی مفت لوہیا جاندا اے۔ ہٹی توں لکھے
مفت جھنگے وانگ۔ اوہ عورت نہیں، مشین لگدی سی۔

البتہ جدوں نریندر کمار سنور تے آندا تے اوہ مشین وی عورت لگن لگ پیندی۔
جیوں سیمنٹ دیاں سلپاں اُرا نہہ پرانہ ہو گیاں نیں، وچ بیلا کھڑیا اے، ظرف ہے تے
خشبو لے لوو۔

اوہ کرسمس توں پہلے دا آخری ایوار سی۔

گا مکی وی ٹٹ کے پے رہی سی۔ سارے ور کر ایہدھر اوہدھر پھر کی وانگوں گھدے
کم کر رہے سن۔ باس کدی کارنر شاپ تے چلا جاندا تے کدی ساڈے والے وڈے سنور
تے آجاندا۔ اوہ بڑے غصے وچ سی۔ باس نے مالکن دے نہ آون پاروں سریتا نوں فون کر
کے گھروں بلوایا سی۔ اوس دن تے اوہ گل گل اُتے کھاں وڈھن نوں پیندا سی۔ اُتوں
گھڑی گھڑی گھروں فون آجاندا سی۔ مختار سنگھ دی ڈیوٹی ڈیری پروڈکٹس والی کیبنٹ کول
سی۔ نال ای ویسیر ہاؤس دا بوہا سی تے بوہا پٹدیاں ساراں کبے ہتھ باس دا دفتر سی۔ دفتر چ
ہون والی گل بات باہر کھڑو تا بندہ سن سکدا سی۔ جدوں فون آندا، فلور تے کم کرن والے
ور کر آنے بہانے شیلٹاں ٹھیک کر دے۔ مال بھروے اک دو بے کول آجاندا۔ مختار
سنگھ دی مخبری مطابق کئی واری باس دی ماں تے اوہدے بھرا دا فون آ چکیا سی۔ اوہ بار بار
مالکن نوں لہن بارے کہہ رہے سن۔ ہر واری باس اوہناں نوں تسلی دیندا کہ میں ہنے جا
کے اوہنوں لہنا واں۔ جیوں جیوں دن لنگھدا گیا، باس دا غصہ ٹھنڈا ہوندا گیا۔ جیوں
جیوں گا مکی وودھی گئی اوہدیاں کچھاں چوں ہاسے اُبلن لگ پئے۔

ایہہ ساڈے باس سیٹھ لہو بھائی گرو سری والا دی پرانی عادت سی۔ کدی کسٹر گھٹ
آوندے، بزنس کوائٹ ہوندا تے باس دا پارا چڑھیا رہندا۔ اوہدا کسے جاپانی سومو پہلوان
ورگا جٹا تھل تھل کردا، بلجی جیلی وانگوں سنور چ رڑھدا۔ مختار سنگھ نے اوہدا ناں ”چڑھ
چل“ رکھیا ہویا سی۔ ہویا انج کہ اک واری کلو شاہ دی آرش مشوق اوہنوں بگ بین تے
پارلیمنٹ بلڈنگ دکھان لے گئی۔ اوتھے شاہ جی نے پولکا دی کون چٹدیاں چرچل دا کھلوتا
مجسمہ دیکھ لیا۔ اوہدا حلیہ تے جٹہ باس ورگا سی۔ بس فیر کیہ سی، کلو شاہ نے باس دا ناں
چرچل رکھ دتا۔ مختار سنگھ نے باس دا غصہ دیکھ کے اوس ناں وچ ترمیم کیتی تے اوہنوں
چرچل توں ”چڑھ چل“ بنا دتا۔ انج وی سردار جی دا خیال سی، چرچل دی روح تڑفانا پاپ

دا کم اے۔

باس دے اٹیلین شوز نے خورے کئے ورھے ویکھے سن۔ پریش نون تے پکا یقین سی،
باس دا سٹوٹ، بوٹ، شرٹ تے ٹائی جنگ عظیم دوم دے مرے کرنیل دا ورثہ نیں۔ باس
دا گول مٹول چہرہ اوس ویلے ہور وی فٹ بال ہو جاندا، جدوں اوہ تمباکو دا بنیا باوا پٹھاناں
دی نسوار وانگ تھکدا۔ اوہدیاں مہیاں مہیاں اکھاں ہور وی کندھ دی تریڑ وانگوں ہو
جاندیاں، جدوں اوہ سٹور تے آن والے سیز میناں نال جھگڑدا سی۔ اوہدیاں سخت گیر
بھنواں برٹش ایپائیرو دے ویلے دے تھائے داراں ورگیاں سن۔ کلف لگیاں، متھے ول
اُلا نگھاں بھریاں۔ کچھے واہے والاں نال متھا ہور وی چوڑا ہو گیا سی۔ جس ویلے اوہ
ورکراں نون ڈاٹھدا سی، اوس تے چوہ نہ لیکاں نسر دیاں۔

اوس دن رنج کے ٹھنڈ پئی۔

سٹور دے باہر لگے کچنار دے سٹڈ منڈ درخت توں کھیر کے ڈگن والے بارش دے
قطریاں نے سڑک دی چنڈ تے چنگا بھلا دریا وگا دتا سی۔ سارا دن آسمان بدلاں نال کھیا رہیا
تے برٹش ریل دے پل تھلے وسدے کبوتر باہر نہ نکلے۔ نال آلے سبج ششی بلیوڈ
کھیڈوے شور مچاندے رہے۔ دن دے تن و بے ای گوڑھی رات جیسی ہو گئی سی۔ ٹکر
والے فون بوتھ تے قطار لگی ہوئی سی۔ کرسمس تے ڈیٹاں مارن والیاں دا جوش و خروش
دیدنی سی۔ ایجویر روڈ تے جگ مگ کردے نیون سائن ہور وی شوخ ہو گئے سن۔ اومنی
لال ڈبل ڈیکر بساں کرسمس دی خرید داری سبج رُجھے مسافراں نال بھریاں سن۔ سبج ہتھ
والے چوک تے کھلوتا بڈھا سکاٹش حسب عادت بارش وچ چھتری لئی کھلوتا سی۔ کوئی
شناسا کولوں ننگھدا تے اوہ بڑی تھیٹر پیکل ادا نال سبج ہتھ دے انگوٹھے تے شہادت دی
انگل نال ہیٹ چک کے اتانہ کردا تے تابعداری نال دھون جھکا کے ”ہیلو“ کہندا۔ فیر
سگار داکش لا کے ہولی دے کہندا:

”اونہ بے وقوف انگریز۔۔۔ چالاک تے خونی۔“

سڑک پار سٹاپ تے بہہ کے نیو پین والا ادھیڑ عمر آرش بلڈر حسب عادت سارا دن
ڈبے پی پی ویلے کردا رہیا تے اخیر شام نون فٹ پاتھ تے کھڑو کے لندن وچ جسم وچج کے
ڈھڈا دوزخ بھان والی آرش کڑیاں بارے تقریر کرن لگ پیا۔ جدوں اوہدا گلا پائے
ڈھول ورگی اواز ورگا ہو گیا تے کھبے نون جھپا پکے گان لگ پیا۔

”بی تھی۔۔۔ ڈونٹ وری“

سارا دن گاہکان دی قطار لگی رہی۔

شامیں کلو شاہ نے نکر والی دکان تے ٹل مشین دی ایکس ریڈنگ کڈھی تے اوہدے مطابق ست ہزار پونڈ دی سیل ہو چکی سی۔ جد کہ وڈے سٹور دی سیر یاراں ہزار پونڈ توں ودھ سی۔ پریش نے حساب لا کے مینوں دسیا کہ گروسری وچ کم : کم پیستیرہ فیصد پرافٹ ہوندا اے۔ جس چوں پندراں توں پیچھہ فیصد دکاناں دا خرچا کڈھ کے وی اوس دی نقد بچت دو ہزار پونڈ توں ودھ سی۔ انڈیا پاکستان دی کرنسی دے حساب نال اک دن دی دکانداری چوں نقد منافع لکھ روھے توں ودھ ہونا بڑی گل اے۔ ایہو گولڈن ڈریم لے کے تے ایشین وپاری ست سمندر پار جاندے نیں۔ باس بڑا لگی سی۔

مینوں بڑا عجیب جیہا لگ رہیا سی۔

باس دی بڈھی گھروں نس گئی سی تے اوہنوں بالکل پرواہ ای نہیں سی۔ بلکہ اوہ تے سارا دن دونواں دکاناں تے انج آندا جاندا بھجدا رہیا کہ رہے رب داناں۔ نہ آپ نکیانہ ورکراں نوں سکن دتا۔ اُلٹا نماشیں باس نے دونواں سٹوراں توں ٹیلی فون دے ریسپور چکا کے پرانہ رکھا دتے۔ نہ رہے بانس تے نہ وجے بانسری۔

عموماً ”دوویں سٹور راتیں پونے نوں وجے بند ہو جاندے سن پر اوس دن کرسمس دے رش پاروں کارنر شاپ راتیں دس وجے کلوز ہوئی تے ساڈے سٹور دا شریاراں وجے تھلے ڈگیا۔ الیکٹریک کیش رجسٹر یعنی ٹل مشین چوں زیڈ ریڈنگ کڈھ کے حساب کتاب کردیاں پونے باراں وج گئے۔ اوس اک دن ٹوٹل منافع خرچا بھاڑا کڈھ کے باس نے انڈیا پاکستان دی کرنسی ریٹ دے مطابق دو لکھ روھے توں ودھ کمایا سی۔

جس ویلے اسیں باہر نکل کے سٹور بند کر رہے ساں، آف لائنس دے چھجے تھلے کھلوتا افریقی سودائی ٹن ہوئی کھلوتا سی۔ اوہدی چٹی داڑھی بارش نال بھجی ہوئی سی۔ سارا دن بے ضرر لوکاں طرحاں اوہ لوکاں توں چینیج منگدا تے ٹینٹ دی سٹرانگ لاگر دا ڈبہ چوپدا رہندا۔ رات بھج جاندی تے اوہ ترنگ وچ بڑھکاں ماردا۔

”سارے چٹے چوہے رل کے وی ایس نیگروا مقابلہ نہیں کر سکدے۔۔۔“

ہولی ہوئی پھوہار پے رہی سی۔

ٹھنڈی ہوا چاقو وانگ جُٹھ چیردی سی۔ گلیاں سڑکاں اُتے ٹریفک دیاں لائٹاں دا عکس

بڑا رنگ برنگا دس رہیا سی۔ جیوں چولستان دی چاننی رات چ آپی او از دی باز گشت لشکری
 اے۔ جس ویلے باس تالے چیک کر کے پرتیا، باس دے بھرا دی نویں ماڈل دی مرسیڈیز آ
 کے رُکی۔ اوہدی ماں وی نال سی۔ اوہناں گڈی دے بُو ہے انج بند کیتے جیوں اندر دی
 ساری کاوڑ کڈھی ہووے۔ ورکروی اوتھے ای کھلو گئے۔

باس نے وکری آلا بیگ سنبھال دے آکھیا، ”اصل وچ اج رش بہت سی، میں بس گھر
 آئی رہیا ساں۔“

باس دا بھرا غصے نال سوئی سڑک تے مار دیاں بولیا، ”بے غیرت، تیری بیوی گھروں
 نس گئی اے تے تینوں دکانداری دی پئی اے۔“

باس دی ماں دا غصہ اوس توں وی دوناسی، ”اوہ عورت اے، توں اوہنوں وی آپنی
 دوکان دا سودا سمجھ لیا اے۔“

باس دی او از اوہناں دونوں توں وی اُچی سی:

”اماں۔۔۔ کیہ توں عورت عورت لائی اے۔ میں جدوں وی ہالینڈے کرن
 ہندوستان جاواں، گجرات چوں ایہو جیہی رن پنڈراں ہزار روہے وچ خرید کے لیا سکنا
 واں۔ پراک دن وچ چار ہزار پونڈ دانٹ منافع تے کدی کدھار ای لبھدا اے۔“

میں بڑی عقیدت نال ڈھائی سو پونڈ دی عورت دا خسارہ سہن والے اوس عظیم
 بزنس مین نوں ویکھیاتے ”بائے“ کہہ کے انڈر گراؤنڈ ریلوے دے ٹیشن ول ٹرپیا۔
 بس شاپ تے بیٹھے ادھیڑ عمر آرش بلڈر دی نشے بھری او از دور تائیں میرا پچھا کردی
 رہی:

”ڈونٹ وری۔۔۔ بی ہمہی۔“

روادار ہیں جے لائیاں یاریاں دا مُر قصد کر مکھ وکھاوئے نوں
 آپے جوڑوا ہیں جوڑ توڑوا ہیں اوئے روندیا یاریاں لاوئے نوں

مولوی غلام رسول

کھیڈ ہو رہی اے

(آپنے جن تے دانشور بزرگ رفیق چودھری دی نذر)

میری اوہدے نال جان پچھان کچی پہلی توں ہوئی سی۔ اسی سارے منڈے تے پنج پنج،
چھ چھ ورھیاں دے ساں پر اوہ اوس ویلے صرف چار سال دا ای سی، فیروی اوہنوں سارا
قاعدہ یاد سی۔ اوہنوں تختی لکھنی آندی سی تے پہاڑے وی اوہنوں یاد سن تے ایس
طرحاں پہلے دن توں ای اسی سارے ایس پڑھا کو کولوں تر یہن لگ پئے ساں۔ سگوں ماسٹر
وی اوہدے ول بھیڑا جیہا پے کے ای ویہندا سی تے فیروں دن گل حدوں ای ودھ گئی،
جدوں اوہنے ماسٹر کولوں پچھیا، ”ماسٹر جی ایہہ دسو جے الف توں پہلوں تے ب توں بعد وی
کچھ ہوندا اے۔“ ایس سوال توں مگروں اوہنوں ماسٹر کولوں بڑی مار پئی بعد چ گھر جان دیاں
جدوں اوہنے اپنے پنڈے تے پسیاں لاساں دکھائیاں تے میں اوہنوں اپنا گوانڈھی ہون
پاروں پچھیا جے اوہ ایہو جسے سوال کر کے مار کیوں کھاندا اے؟ تے اوہنے کوئی جواب نہ
دتا۔ بس منسکراندا رہیا۔ تھوڑے دنوں بعد اوہنے مسیت دے مولوی نال پھڈا پا لیا۔
مولوی صاحب نے کہیا، ”ایس چیز دا ہمیش خیال رکھو جے مسیت چ وڑدیاں پہلوں سجا پیر
اندر دھرو۔“ اوہ بولیا، ”مولوی جی، جے کسے دا سجا پیر ہووے ای نہ تے فیروہ کیہ
کرے؟“ اوس دن اوہنوں مولوی کولوں وی چنگی پھینٹی پئی تے نالے اوہدے وڈ وڈیریاں
نوں الاہمہ وی ملیا۔ کٹ اوہنوں گھروں وی پے گئی سی۔ اوہ مار ای کھاندا رہیا پر اپنیاں
گلاں توں باز نہ آیا سگوں ہو راک جیسی اوہدے اندر بھردی گئی۔ اوہ ہو راکوڑا ہوندا گیا پر
انج اوہ بڑا مٹھا سی۔ لوکاں نال بڑی چاہت نال ملدا۔ اوہناں دے دکھ سکھ وچ شریک
ہوندا، مرن جیون، غمی خوشی چ اوہ پیش پیش رہندا۔ لوکاں دے کم آکے اوہنوں خوش
ہوندی پر فیروی اوہدے تے تن الزام لگے ای رہے۔ لوکاں دے مطابق اوہ ٹوکا ٹاکی کردا
سی، جرح بڑی کردا سی تے ہمیش لوکاں نالوں اڈنویں تے اچرج گل کردا سی۔

ہن گوانڈھی ہون دے نال نال اوہ میرا یار وی بن گیا سی۔ میں اوہنوں اک دن
پچھیا، ”یار توں ایہہ سبھ کچھ کیوں کرنا ایس؟ ایہو جسے پھڈے نہ پایا کرتے آرام نال رہیا

کر۔

اوپنے جواب دتا، ”ایس گل نون چھڈ یار۔ تون مینوں ایسہ دس جے اسمان دے
پرانہ ایس نیلی چھتری دے اگے کیہ اے؟“

میں اوہدے دل حیران ہو کے و۔ مکھن لگ پاتے نالے ڈر جیہا گیا جے ہن فیر کوئی
ایہو جیہی گل کر کے اوہ اپنی چھڑی لوکاں کولوں لہواوے گا۔

پر سو گزر سہ تے سرے تے گنڈھ، اوہ بالکل نہ بدلیا۔ اوہدے پھڈے انج ای رہے،
آپنیاں کرتوتاں پاروں اوہ اپنی تعلیم مکمل نہ کر سکیا تے پنڈ چ اک دکان پا کے بہ گیا۔
میں پڑھن لئی شہر دے کالج چ آ گیا پر ہن وی جدوں میں پنڈ آوندا تے کوئی نہ کوئی نويس
گل اوہدے بارے سنن چ ضرور آوندى، مثلاً ”اک واری پتہ لگا کہ اراٹیاں دی کڑی
دے ویاہ تے اوہنے پھڈا پا دتا۔ جدوں نکاح ہون لگاتے اوہنے کہیا، ”ایسہ نکاح ناجائز
اے، کیونجو کڑی دی عمر صرف دس ورھے اے تے شریعت تے ملک دے قانون مطابق
ایسہ گناہ تے اخلاقی جرم اے۔“

لوکاں فیر اوہنوں خوب دھوتاتے اوہ کئی دنوں تک اپنے پنڈے دے نیلاں تے گرم
ریت دی ٹکور کردا رہیا۔ میں جدوں وی پنڈ آوندا ساں، ظاہر اے اوہدے نال ملاقات
ضرور ہوندى سی۔ میں جدوں اوہدی دکان تے جاندا تے کہندا، ”ہاں وائی کیہ ہو رہیا
اے؟“

اوہ مسکرا ندا ہويا کہندا، ”کھیڈ ہو رہی اے۔“

اوہدا عجیب جیہا جواب سن کے میں لا جواب ہو جاندا تے فیر ایدھر او دھردیاں گلاں کر
کے گھر پرت آوندا ساں۔ اوہدے نال میری ہر ملاقات سینے چ اک رٹک جیہی چھڈ
جاندى سی۔ میں ایسہ ای سوچدا رہندا ساں، اوہ انج کیوں کردا سی پر نہ تے جواب مینوں
لبھیا تے نہ کدی اوہنے مینوں سمجھان دی کوشش کیتی سی۔ بس اک خاموش جیہا مجھوتہ
ساڈے دوہاں وچکار ہمیشاں ای رہیا۔ فیر دنیا دے جھمیلیاں تے اپنے ساہنے ہون والے
دنیا دے نوٹکے تماشے ویکھ ویکھ کے کجھ کجھ سمجھ مینوں آون لگ پئی جے اوہ تے اوہدا
رویہ، لوکاں نال اوہدا ورتارا، بول چال، دین لین وغیرہ وکھراتے نوٹکے کیوں سی پر اوہوں
تیک میرے تے اوہدے وال چٹے ہو گئے سن۔

تے مکالمہ اے جے وی چالوسی، ”ہاں وائی کیہ ہو رہیا اے؟“

”کھیڈ ہو رہی اے۔“

تے ایسے کھیڈ وچ جیہڑیاں کھیڈاں اوہدے آپنے نال کھیڈیاں گئیاں، اوہناں پاروں اوہنوں آپنی زنانی دا وچھوڑا سہنا پیا۔ اوہ وقت توں پہلوں اوہدا ساتھ چھڈ کے اگلے جہان ٹر گئی۔ اوہدے دوویں منڈے پڑھ لکھ کے امریکہ جاوے تے مڑ پرت نہ آئے تے ہن اوہ فیر اکلا سی پر نہیں، اوہ تے ازل توں ای اکلا سی۔ لوکاں وچ رہندیاں وسدیاں دی اوہ اکلا سی تے نوکلا سی۔ ساری دنیا بدل گئی۔ لوکاں دے مہاندے ورتارے سبھ کجھ بدل گیا پر اوہ اوہو ای رہیا۔ وقت تے زمانے دی چال تے سے دے چکر اوہدا کجھ نہ وگاڑ سکے سگوں اک ہو ر انہونی ہوئی۔ اوہدے ہتھوں اک قتل ہو گیا۔ ایسہ اک یتیم بال دی بھونیں ہتھیان دا چکر سی تے اوہ اپنی عادتوں مجبور ایس پرانی آگ وچ چھال مار بیٹھا سی تے ہن ایسہ آگ اوہنوں ساڑ کے سواہ کرن تے تل گئی سی۔ ہن اوہنوں پھانسی ہون والی سی۔ میں اوہنوں بڑیاں مشکلاں تے سفارشاں دے نال تے اپنی افسری دی شان دا فائدہ اٹھا کے ملن گیا تے اوہ کوٹھڑی دیاں، لوہے دیاں سیکھاں نال لگا کھلوتا سی۔ نہ اوہدے چہرے تے غم سی تے نہ کوئی پریشانی سی۔ بس اوہ اُتے آسمان ول تک رہیا سی۔ میں گھنگھورا ماریا تے آکھیا، ”ہاں وائی کیہ ہو رہیا اے؟“

اوہ اوہے طرحاں ای مسکراندا ہويا آکھن لگا، ”باؤ جی ہونا کیہ اے، بس کھیڈ ہو رہی اے۔“

اج اک واری فیر اوہنے مینوں حیران کردتا سی۔

جے توں نہیں ویہا جئی وفاداری کتھے خرچنا دماں اُدھاریاں نوں
ویلا یاد کرانت چھڈ جاونا ایس اتتھے سبھ پساں پساں نوں
دھکے ملن درگاہ تھیں کھوٹیاں نوں اتے ہاریاں نوں نگاریاں نوں
کیتے عمد ولوں پھرنے ہاریاں نوں نالے پاپیاں نوں ہتھیاریاں نوں

مولوی غلام رسول

ماں دے کچھڑ

سندرم بھارتی گجرات دے پنڈ آمود (ضلع بھروچ) دا جم اے۔ احمد آباد توں اوہنے ودیا پیٹھ دی ڈگری لئی۔ پانڈی چری دے ارونڈ آشرم وچ ہوندا اے۔ شاعر، نائک کار، پارکھ تے کہانی کار اے۔ اوہدیاں لکھتاں دے کیس پرانے چھپے ہوئے نیں۔

پنڈ دیاں گلیاں تھانیوں ترن جی ندی دے اچے کنڈھے اُتے آئے، اک جنانی تے دو بندے۔ دوویں بندے جنانی توں کجھ وتھ اُتے رُدے پئے سن۔ جنانی نوں ودعیا کرویاں پنڈ دیاں کجھ جنانیاں آکھدیاں پسیاں سن۔

”چنگا شبو“ پھستی پر تیں۔“

”رب دی سپرد بھینا“

”دھیان نال جائیں۔“

”کڑیئے اپنا دھیان رکھیں۔“

شبو اپنے سوہرے گھر پئی جانیدی سی۔ اوہدا سائیں تے سوہرا اوہنوں لین آئے سن۔ پیکیوں ٹردیاں اوہدے پیر نہیں سن اٹھدے پئے جیویں من من دے ہو گئے ہون۔ پیکیاں توں تے سینگیاں سیلیاں توں ودعیا ہوندیاں اوہ کجھ پچھے رہ گئی سی۔ اوہدا گھر والے سوہرا اوہدے توں اگیرے رُدے ہوئے موڑ مڑ گئے سن۔ شبو اوہناں نال رلن لئی ترکھے پیریں ہو پئی۔

اوہدی اک سہیلی اوہنوں موڑ تیکر چھڈن آئی سی، اوہ اوہدے کھلو کے اک ہتھ چکی ”آویں، آویں“ آکھدی ہوئی شبو نوں جاندیاں ویکھن لگ پئی۔ اجن چیت اوہدے مُونہوں چیک نکل گئی۔

”ہائے نی ماٹے“

ودعیا کرن آیا آہنڈھ گواہنڈھ تر بھک پیا۔

”کیہ ہویا؟ کیہ ہویا؟“

”شبو دے اگیوں بلی لنگھ گئی اے۔“

شبو نوں پچھانہ سدن تے گھڑی پل اجھکان دا ویلا نہیں سی ایس لئی ”رب چنگیاں کرسی“ آکھدے ہوئے لوک مڑ پئے تے آپو اپنے کمیں رُجھ گئے۔ پنڈوں نکلدیاں سار راہ اک وڈے سارے سکے نالے وچ لہہ جاندا سی۔ نالے وچ پو پتر کھلوتے ہوئے سن۔ دوویں چو لنگھی (مٹی دا بنیا ہویا پاپ) پیندے پئے سن دوواں دے مونسواں تھانیوں دھوں دے تھے نکلدے پئے سن۔ اوہناں نوں ویکھ کے شبو نے ٹور مٹھی کر لئی۔

لوڈھا ویلا سی۔ اتوں ندی دا پانی جھلمل جھلمل کردا جاچدا سی۔ پانی لٹھا پیا سی تے جنھوں جنھوں پانی لٹھ گیا سی اوتھے اوتھے چکڑ شیشے وانگ لشکاں پیا ماردا سی۔ کسے دے پیراں دے ڈونگھے ڈونگھے نشان چکڑ وچ دور تائیں لیک جیسی واہوندے پئے سن۔ شبو نے آپنیاں اکھاں اُتے ہتھ نال چھجا جیسا بنایا، ہُن اوہدی نظر انھیاں کر دین والی دھپ وچ وی ندیوں پار ہری کچوچ دھرتی نوں ویکھ سکدی سی۔

سوہرے اوہنوں کبسنی جیسی آئی۔ اوہنے اکھاں جھمکائیاں۔ تھلے سوہرا جی کھلوتے نیں، ایہہ سوچدیاں اوہنے گھنڈ کڈھ لیا۔

اوہدیاں نظراں اپنے پیراں دوالے پھرن لگ پئیاں۔ لاگے ای پیریاں، انوری تے کنہار دیاں کنڈیا لیاں جھاڑیاں آپ دھراپ آگیاں ہوئیاں سن۔ کنہار دیاں جھاڑیاں اُتے کالے کالے گول گول تے انگور دے دانیاں جیڈے پھلاں دے کھکھے ہوا نال ڈولدے پئے سن۔ انوری دا پھل ابے کچا سی ”گھر پک جاسی“ ایہہ سوچ کے اوہنے انوریاں پھرن لئی ہتھ ودھایا ای سی کہ اوہدا گھر والا تھلیوں بول پیا:

”ٹر کے ہو۔“

کنہار دا اک کنڈا اوہدی ارک وچ چبھ گیا۔ اوہنے اپنا ہتھ چھک لیا۔
اوہ مسال دو پیر ای ٹری سی کہ اوہدی نگاہ ولاں اُتے پئی، اوہ جیویں مسکاندیاں پئیاں سن۔

”بولدے نیں تے پئے بولن میں تے ولاں لئے بنا نہیں ٹرنا۔“
اوہنے واڑ وچ ہتھ پا دتا۔ سپ وچ موتیاں وانگوں چنوٹھیاں پھلیاں وچ جمیاں

ہوئیاں سن۔ دو اک پھلیاں توڑ کے اوس نے چنی وچ بنھ لیاں۔ اک واری پھیر تھلیوں واج پئی۔

”آوندی پئی آں، کیہ ہو گیا اے۔ کیوں سنگھ پاڑی آوندے او؟“

اوہ پھیر ترکھی ہو ٹری۔ جتیاں نال دھوڑ اڈی تے پیرس پائے ہوئے چاندی دے پینکھڑا جیہا کھنک پئے۔ نویں نکور کھکھرے تے چنی دی سرسراہٹ دوپہراں دی دُونگھی چپ وچ اگھڑی۔ چنی سواہری کرن لگی تاں بند کچ دیاں ونگاں نال کھسہ کے مٹھے سُر جگا گئے۔ اطلس دی چولی سرر کردی بول پئی۔ ارک تیکر آئی چولی دی بانہہ دے کندھیاں اُتے تنگی چاندی ونی گوٹ رِشاں نال جگن لگ پئی۔ شبو دیاں کجل رِھنیاں اکھاں نے ارانہہ پرانہہ تکیا تے اوہدے پیراوتھے ای کھلو گئے۔

راہ وچ گوہیا پیا ہو یا سی۔ ہٹے ہٹے کیتا ہو یا گوہیا۔ کسے اکلے مجھ دا ہووے گا، نہیں تے میریاں سوکناں نے اکا ای مدھ سُننا سی، اوہنے من وچ آکھیا۔ اوہدا دل کیتا گوہیا چکے تے گھڑ چھڑ آوے۔ ایسے راہ توں اوہنے گوہے دیاں کنیاں پھوسیاں چائیاں سن۔ اج وی اوہ گوہیا پتھے بنا نہ رہ سکی۔ اوہنے پیر دی جتی نال گوہیا پتھے کے اُتے گھٹا پاتا۔ اوہنوں پک سی پئی اوہدا پتھیا ہو یا گوہیا کوئی نہیں چکے گا۔ کجھ اگے جا کے اوہنے سوچیا اینویں بے فضول ای گوہیا پتھے دتا اے۔ ہن اوہ کسے دے وی کم نہیں آسکے گا۔

اک وار پھیر اوہنوں واج پئی۔ شبو نے اپنی ٹور ترکھی کر دتی تے راہ دی دھوڑ اڈاندی ہوئی کوتر وچ لہہ پئی۔ اڈدی ہوئی دھوڑ کوتر دی چوٹی تیکر اپڑی تے جیویں ”شبو گئی“ آکھدی ہوئی فضا وچ کھنڈ گئی۔

کوتر وچ لہہ جان پچھوں راہ پدھری زمین اُتے اگے ودھن لگ پیا سی۔ ندی دی ریلہ نے دھوڑ نوں گھٹ لیا سی۔ پو پتر آپنیاں پگاں دے لڑ متھے اُتے چھتریاں وانگ تانی اگے اگے رُدے پئے سن۔ شبو دیاں جتیاں چرر چرر بولدیاں پیاں سن۔ اوہنے ارانہہ پرانہہ ویکھیا۔ دوویں بنے کوتر دیاں اچیاں اچیاں کندھاں سن۔ ایہناں اُتے کتے کتے کوئی بکری چردی ہوئی وکھالی دیندی سی۔ وچ وچ اک دو جا کوتر کتے نظریں پے جاندا سی۔ نیلی نیلی گھاہ وچوں سب وانگ ویویں کھاندی ڈنڈی اگے جا کے الوپ ہو جاندی سی۔ ایہناں ڈنڈیاں، ایہناں کوتراں وچ تے ایہناں بنیاں اُتے اوہنے کتے ورھے آئے ڈنگر چگائے سن۔ کسے رُکھ دی چھانویں بہہ کے کئی واری نال دیاں ملھیاں

بیریاں وچوں کچے پکے پیر تروڑ کے کھادے سن۔ سوہرے جان دا ماملہ نہ ہووے تے کرنا
ودھیا ہووے۔ بس گھمدی پھر دی رہواں سارا سارا دن۔

اونوں اپنے نوں کپڑیاں تے چاندی دے گھنٹیاں دا بھار لگن لگ پیا۔
”رتا مٹھا ٹرو نا۔“ اوس آکھیا۔ پر پو پترانجے ای اگے اگے ٹر دے رہے جیویں
اونہاں نے کجھ سُنیا ای نہ ہووے۔

دو کو پیلیاں ٹریاں ندی دا پاٹ آگیا۔ اتلھے ریت سی۔ اونہاں دی ٹور اپنے آپ
ای مٹھی ہو گئی۔ ریت اُتے بندیاں تے ڈنگراں دے پیراں کھراں دے نشاناں آپو وچ
رل مل کے ٹویاں دی اک وکھری جیسی دنیا ای بنا دتی سی۔ ہائے ایسہ ریتا چانٹیاں راتاں
وچ میں آپنیاں سینکیاں نال اتلھے لکن مٹی تے چھوہت کھیڈن آوندی ہوندی ساں۔
اوبدا دل ڈبن لگ پیا۔ سوہرے جان نوں جی نہیں سی کرا۔ رکنیاں ورھیاں پچھوں اوہ
سوہرے جاندی پئی سی۔

اوبدے توں ریت اُتے ٹریا ای نہیں سی جاند پیا۔ پہلاں تے کدیں انج نہیں سی
ہویا، اوہ آپنیاں ہانٹاں نال گھوڑیاں وانگ کڈاڑے مار دی ہوندی سی اتلھے۔ اوہنے
پیروں جتیاں لہ کے گنڈھ وچ بنھ لیاں تے گنڈھ سراتے دھر لئی۔

ریت سڑی پئی سی۔ پیر سڑے پئے سن پر ایہدے توں چوکھا اوبدا ہانہ بلدا پیا
سی۔ اوہ ساہنے پانی اے۔ اوبدے نال پیراں نوں تے ٹھنڈ پے جائے گی پر ہانہ تے
انجے ای رہنا اے بلدا ہویا۔

ریت بدھدی ہوئی اوہ اگے ودھی۔ اوہ پانی اے، اوہ اصلوں ساہنے۔ اوبدا من
ترف پیا۔ ایڈا نیڑے جا پدا اے پانی، تاں وی اوہ اپڑ نہیں سکدی۔ جدوں اوہ بالڑی سی
تاں اکو ویرنس کے پانی تیکر اپڑ پیندی سی۔

پو پتر کنڈھیوں لہ کے پانی وچ وڑ گئے تے بھوں کے اوبدے ول ویکھن لگ
پئے۔ اوہ دوویں چکڑ وچ ٹر دے ہوئے اوس کھیار وانگ ہلدے پئے سن جیرا گھائی
ماردا پیا ہووے۔ کھلے مونہ آوندی ہوئی شبو نے گھنڈ کڈھ لیا۔ اکھاں اگے گھڑی پل
لئی انخیرا چھا گیا۔ چکڑ دی کالکھ پانی دی لٹک سبھ کجھ ای جیویں بچھ گیا ہووے۔
اوبدے پیراں وچ ٹھنڈ پین لگ پئی۔ پیراں ہسٹلی زمین پولی تے رتکنٹی ہو گئی۔ کھوبھا آ
گیا سی۔

شبو نے اکھاں اگھیر لیاں، کتے پیر تلک پاتے؟

ڈونگھے چکڑ تھلے پکی بھونیں اتے پیر نکا کے ٹرنا سی۔ جدوں اوہ چھوٹی ہوندی سی
اودوں اوہ پنڈ دے منڈیاں نال آپوں وی تلک پیندی ہوندی سی۔ پانی لستھن پچھوں کیہڑا
کورے چکڑ وچ پہلاں آپے پیراں دے نشان بناوندا اے، کیڈیاں شرطاں بندھے
ہوندے سن منڈے۔ کیڈا جس آوندا ہونا اے پہلے نشان بنان والے نوں۔ پر اوہ پو پتو
کجھ کرک ای نہیں اوہناں نوں۔ چکڑ اصلوں مدھول ای چھڈیا نہیں۔ اوہدے دل وچ
اوہناں لئی کریت جاگی۔ میرا چکڑ گوا چھڈیا نہیں۔ ایہہ سارے انج دے ای نہیں بے
کرکے۔

”ہور دیکھو پانی نوں متھے نال لائے پنا ای وچ وڑ گئے نیں۔“

پو پتو چھڑپ چھڑپ کردے ادھیوں چوکھا پانی نگھ گئے سن۔ شبو کنڈھے اتے اڑ
کے اجھک گئی۔ اوہنے اڑ کے پانی جھول کے بک وچ لیا تے اوہنوں سر توں اتانہ لیجا
کے آکھن لگی:

”مسی ساگر ماں میں تیتھوں خیر منگدی ہاں۔“

پھیر اوہنے ندی وچ پیر دھریا۔ پانی اوہدے پیراں نوں گلوکڑیاں پا کے کھیڈن تے
کھان لگ پیا۔ کیڈی ٹھنڈ پاون والی ہے ساگر ماں میں چاہونی آں جے میں مراں تاں
تیرے کھڑا ای مراں۔ اک دن میں تیرے کھڑا آچڑھاں گی، توں مینوں آپنے گھر لے
جائیں پر ایہہ اج مینوں مرن دا خیال کاس توں پیا آوندا اے۔ اوہدا دل ڈولے کھان
لگ پیا۔

بے کل مٹی رلے پانی وچ اوہنوں آپنا مہاندرا پھکا پھکا دکھالی دیندا پیا سی پر لک
بدھی کھوٹی، گھنڈتے چنی اوہدے لوٹے پنڈے نوں پانی دے شیشے وچوں صاف اگھرن
نہیں سن پئے دیندے۔ نکی ہوندی اوہ آپنیاں سیاں نال شیشے وانگ لکھدے پانی وچوں
کیوں آپنا آپ ویکھدی ہوندی سی۔

اوہنوں آپنے بالپنے دیاں سینگیاں چیتے آون لگ پیاں۔ اوہدے دل وچ چھک
جیسی پئی۔ اوہدی اک سینگی دا ویاہ تے اوہدے سوہرے گھردی نال دی گلی وچ ای ہویا
اے۔ ہن تے اوہدے کھڑا اک گڈا جیہا بال وی اے۔ ہائے میں تے جانڈیاں ای
اوہنوں کھڈاواں گی۔ ایہہ خیال آونڈیاں ای اوہدے ڈھڈ وچ جیویں کسے نے پاسا پرتیا

ہوے۔ اپنے رتا کو ودھے ہوئے ڈھنوں پولا جیہانپ کے اوہ پانی وچ کھلو گئی۔
 رکتوں ووروں کسے بال دے رون وی واج آئی۔ اوہ کن لا کے سُنن لگ پئی۔
 چونہ پاسیں مسنج سی۔ ندی دے پنج میل پکے پاڑ وچ نہ رکھ سن نہ جھاڑیاں پھریاں نہ
 گھاہ نہ پتر نہ گھر نہ گلی۔ کجھ وی نہیں سی۔ تاں وی بال دا روون اوہ اکتار سُندی
 پئی سی۔ ”کیہ ہو گیا اے مینوں؟ خیر ای رکھیں امہڑیئے“ اوس آکھیا تے اگے ودھ
 پئی۔

پانی ڈونگھا ہوندا پیا سی۔ اوہدا روڑھ ترکھا ہوون لگا۔ ہن اوہ سانجھ کے پیر دھردی
 ٹردی پئی سی۔ اوہ اپنی کھکھری اتانہ چکن لگ پئی۔ اپن چیت اوہدے پیراں تھلے
 خبرے کیہ آیا اوہدا پیر تلک گیا۔ ”او میریے مائے میں چلی اوا مائے میں ڈب چلی
 اوا“ اوہ بے مرادے دوجے کنڈھے اپڑ کے تماشہ ویکھدے پئے سن۔ ”اوہناں دے
 گھر جان نالوں تے اتھتے ڈب مرنا ای چنگا اے۔ ہننے کوئی وڈی چھل آجائے تے؟“
 اوہدے دل وچ سدھر جاگی۔

اوہدے دل نالوں اوہدیاں ٹنگاں وچ چوکی ہمت سی۔ پانی وانگ اڑھب بن کے
 اوہ اگے ودھن لگ پیاں۔ اکدم اوہدا سنگھ مسک گیا۔ مہی ساگر دے کجھ تپکے اوہنے
 رجبھ اتے دھرنے پر جھٹ تھک دتے۔ اصلوں کھارا پانی پر پانی تے ہے سی پھیر وی۔
 ہے رام، مہی ساگر وچ تریمہ۔۔ ایہہ تے چند لے لیندی اے۔ مناں مونہیں پانی پر
 کس لیکھے۔ آل دوال پنج پنج میلاں تیکر کیہ مجال جے مٹھے پانی دا اک تپکا وی لبھ
 پوے تے۔ ایہدے وچ کئے ای تریمائے مرجاندے نیں۔ پر ہن تے چھیل وی
 لگدی اے ایسے کر کے تے مینوں کسے نے پانی نہیں سی لین دتا۔ اینویں سر اتے بھار
 چکن دا کیہ فائدہ؟ نہیں تے ماں نے تے تونبی بھر کے رکھی ہوئی سی۔ پر ایہہ آکھن
 لگے، ”ایہدی کیہ لوڑا اے؟ تھوڑے چر وچ ای تے اپڑ جانا اے۔“ اوڑک اوہ دوجے
 کنڈھے اتے اپڑ ای گئی۔ اوہنے بھوں کے پچھانہ ویکھیا۔

لہردا پانی پچھلے کنڈھے چیکٹی مٹی، ریت، کوتر، پنڈتے پھیر گھرا اوہنوں جاپیا جیویں
 اوہ اک کروڑ کے ای پردیس آگئی ہووے۔ اوہدی دھون دوالے پھاہ جیہا پے گیا۔
 ”ایہہ تے پردیس اے، میرا پیکا تے اوہ اے، اوس پار۔“

جدوں تیکر تے اوہ پانی وچ ٹردی پئی سی اوہنوں ہیکے گھردی دھرواس سی۔ اوہنوں

جاپدا سی آپنے ماپیاں دی چھاں تھلے اے۔ ایس کنڈھے اپڑیاں ای جیویں اوہ او بھڑاں
 وچ آگئی ہووے۔ ایہہ رڑک ڈونگھی سی۔ ایہہ کنڈھا اوپرا سی، ریت ان سونہی سی
 تے ایہہ پیو پترتے سچیں چچیں جھڈوت جاپدے سن۔

اوس دیاں ٹنگاں زرجند ہو گئیاں۔ کئے ورھیاں پچھوں اوہنے ایس کنڈھے اُتے
 پیر دھریا سی۔ جدوں اوہ رکی جی ہوندی سی تداں ویاہ توں پچھے اوہنوں ٹوریا سائیں۔
 اوس ویلے اوہنوں گڈے اُتے بہا کے لے گئے سن۔ اوہدا کنا دل کیتا سی ریت اُتے
 کھیڈن نوں پر اوہنوں کسے نے گڈے توں لٹھن ای نہیں سی دتا۔ ایہہ گلاں تے ہُن
 جیویں پچھلے جنماں دیاں ہوون۔

اوہدا پیو جیوندا ہوندا تاں اوہنے اوہدا ویاہ کسے دوجی تھال کر دینا سی۔ پر وچاری
 رنڈن ماں کدوں تیکر اوہنوں آپنی پاہرت وچ رکھدی؟ اوہ تے اوہدا باپو ای سی جسے
 ڈنگوری کھڑکا کے اوہنوں سوہرے دے ظلماں توں بچا لیا سی سگوں بچائی رکھیا سی۔

اوہدا سوہرا؟ دھروئی رب دی زرا کرودھی اے، بندہ مار دیاں تے اصلوں کوئی چر
 نہیں لاند۔ پھر دا کالج اے اوہدا۔ آہندے نیں اوہدا وڈا پتر مر گیا تے اوہنے اوہدی
 ووہٹی نوں۔ تووا، تووا۔ ایہہ لوکیں وی اوترے کیہو کیہو جیہیاں گلاں کر دے رہندے
 نیں۔ اوس ویلے تے میری عمر ای کوئی نہیں سی۔ کجھ سمجھ ای نہیں سی ہوندی
 مینوں۔ آہوتے آہندے نیں ایہدی رنڈن نو نہ نوں ایسے بے مٹیادے دا حمل ٹھہر گیا
 سی۔ پھیر جدوں بھیت کھلیا تے ایہدے کیتیاں کجھ اپاء نہ ہو یا تاں اہنے اوس لیکھاں
 ہاری نوں خبرے رکھتے تے کیویں پار بلا دتا۔ کجھ سوہ نہیں نکلی پر دھما دتا پی اوہ پانی وچ
 ڈُب کے مر گئی اے۔ مینوں بھرم کرن دی کیہ لوڑا اے، جیہو جیہا وی اے پیا ہووے۔
 میں ایہدے توں ڈر جاواں تے مینوں آپنے پیو دی کون آکھے گا پر جدوں رکا ای کھوچلا
 ہووے میں رکھوں تیکر کھلوتی رہواں گی؟ میرا سائیں۔ خیر مٹی پاؤ۔

رب بھلا کرے باپو، توں ایسے ورھے مینوں ایہناں ظالماں توں بچا کے آپنے کول
 رکھیا۔ نہیں تے ایہناں ظالماں تے ہُن تیکر مینوں مار گھتیا ہونا سی۔ پر شوہدا باپو
 آپوں اک ڈاکے وچ ماریا گیا۔ باپو اوس ویلے ڈاکہ مارن چلا سی جدوں اوہ میرے کول
 آئے تداں باپو نے اوہناں نوں کھریاں کھریاں سنا دتیاں، ”پیو دے ساہنے تے جگرا نہیں
 پیندا۔ دھی میری نوں بہادر بن بن وکھاندا ایں، ایڈا ای وریام ایں تاں ٹرہاں میرے

نال ڈاکہ مارن۔ اوتھے دکھاویں بہادری، میں تینوں آپنی دوجی دھی وی دے دیاں گا۔“
 پر اوہ کچھیں جھاکن لگ پئے وچارے شوہدے۔ ”میںوں باپو نے گھلیا اے، سد لیاون
 لئی۔“ آکھ کے اوہناں سر زواں لیا سی۔ میںوں تے اوہ ہن وی انگوٹھا چنگدے بال
 دکھالی دیندے نیں۔ ایسہ سُن کے میرے باپو نے کیوں جھاڑیا سی اوہناں نوں، ”باپو نے
 لیاون لئی گھلیا اے! توں آپوں آپنی گھر والی نوں لین نہیں آیا۔ کیوں؟ جا جا۔ بکریاں
 چار۔ میری دھی نہیں جاوے گی تیرے ورگے دے گھر۔ کیہ پتہ سی.....“ اوہ شوہدا
 تھر تھر کبدا پیا سی۔ باپو نے اوہناں نوں ڈاکہ مارن لئی نال چلن دا آکھیا وی پر اوہ اپنے
 پیو توں کچھے بنا کیوں جا سکدے سن؟

اوس رات باپو ڈاکہ مارن گئے تے اوہ رات ساڈے ول رہ پئے۔

ہائے کنیاں ورھیاں رچھوں اوہ رات..... اوہ آپوں وی تے مت ونجا بیٹھی سی۔
 نی جھلیے، اوہ بھانویں کنا ڈراکل اے۔ پیو دا دنیل اے پر بے تے مرد تے اوہ آپوں
 جیسو جیسی وی ہے پر ہے تے جنانی ای۔ دو بے دن خبر آئی باپو مارے گئے تے اوہ
 کیہڑے ویلے چپ چیسے ر گئے، کسے نوں کچھ پتہ نہ لگا۔ میںوں گھڑی پل لئی باہر
 پچھوڑے سد کے، اک دو گلاں ای کر لیاں ہونڈیاں پر بے انج کیتا ہوندا تاں میںوں
 کدوں دالے نہ گئے ہوندے۔

شیر ورگا باپو گیا تاں گڈ شیر بن گیا۔ دھی دی ذات دا کون ہتی ہوندا اے۔ لوکاں
 اوہدے بارے کنیاں کنیاں گلاں دھما دتیاں سن۔ شوہدی ماں کیہ کرے۔ اک تے جوان
 دھی اتوں آس امید نال۔ آوندیاں جاوندیاں توں کڑماں نوں اکھوایا پئی آپنی نونہ نوں
 لے جان آکے، اسیں نور دیاں گے۔

جیویں چتوڑ دا قلعہ جتن آئے ہون ایسہ پیو پترا کیسو جیہیاں شکلاں نیں ایہناں
 دیاں۔ تے میرا اوہ تے۔ ہائے نی ماں توں تے جیویں آپنے بہروں بلا ای لاہ دتی اے۔
 ایہدے نالوں تے چنگا سی آپنے ہسٹ کھوہ وچ بوڑ چھڑ دیوں۔ میں صبر کر کے بیٹھ رہی
 ساں۔ سوچدی ساں اینیاں ورھیاں وچ ایہناں وچ ہمت آگئی ہووے گی تے ایسہ
 میرا خیال کرن گے۔ پر ایسہ تے ہن وی اُنجے دے اُنجے نیں گواں ورگے۔ پیو دی
 انگل پھڑ کے رُن والے۔ بے انج نہ ہوندا تاں میں اینا چر مایاں دے کاہنوں بیٹھی
 رہندی۔ ہور نہیں سن جھلے میںوں؟ پھیر میں وی تاں مہی ساگر دا پانی پیتا ہویا

اے۔ ماں مہی ساگر.....!

اوبدی گکھ وچ بال پھیر ہلیا۔ امبا ماں دا نام دھیا کے اوہ پھیرا گے ودھی۔ کجھ ای اگے ر۔ تڑوچ پو پتر کھلوتے ہوئے سن۔ اوہناں دے مونسواں تھانیوں دھوں دے بدل نکلدے پئے سن۔ پو پتر دے مونسواں تھانیوں نکلدے دھوں وچ وی کرنا فرق اے۔ شبو نوں آوندیاں ویکھ کے اوہ دوویں پھیر ٹر پئے۔ اوہ پل دا پل کھلوتی، اوہنوں نھیرنی آگئی۔ اوہنے اکھاں ریٹ لیاں۔ پھیر اوہنے اکھاں اکھیریاں۔ دور پریرے پانی دا جھاؤلا پیندا پیاسی۔ پو پتر اوبدے وچ ای ٹرے جانڈے سن۔ اوہنے اوہناں نوں واج مارن دا جتن کیتا۔ ”مینوں ترسہ لگی اے، میں پانی پینا اے۔“ پر واج اوبدے سنگھ وچوں نہ نکل سکی۔

اوہ پوری طاقت نال لتاں دھروندی اگانہ ٹرن لگی۔

پو پتر کجھ پیر ٹر کے پچھانہ پرت اوہنوں ویکھ چھڈ دے سن۔

شبو نے پھیر چکھے ویکھیا جیویں کوئی اوہنوں سددا پیاسی۔ ”دھیسے پرت آ۔ پترے

مڑ آ۔“ پیکیاں دے رکھ، پچھڑیاں، کوتر، ندی دا ریتا ہورتے ہور پانی وی دور ہٹدا جاندا سی تے شبو دیاں لتاں جندہین۔

اوہ دوویں تے اڈدے ای جانڈے سن۔

”کھلو جاؤ رتا، میں پانی پینا اے۔“ اوہنے گرلانڈیاں آکھیا۔ پر ساہتھیوں آوندی ہوا

اوبدی کرلاٹ پیکیاں ول ای اڈا کے لے گئی۔

اوبدے سنگھ وچ کنڈے پڑدے پئے سن۔ اوہنے گنڈھڑی وچوں جتی کڈھ کے

پیرس پالئی۔ جتی وچ ریتا پین لگ پیا۔ شبو اک واری پھیر ٹروی ٹروی کھلو گئی۔ ہناللاں

دے سورج دی ترکھی دھپ وچ اوبدیاں اکھاں گھڑی پل لئی بند ہو گیاں۔ اوہنے پھیر

اکھاں کھول کے چونہ پاسیں تکیا پانی دا جھاؤلا ای سی ہر پاسے۔ ندی وی ایس جھاؤلے

وچ گواچ گئی ہوئی سی۔ کجھ وی دکھالی نہیں سی دیندا پیا۔ نہ رکھ نہ پچھڑیاں تے نہ

ڈنگر۔ تتی ہوا سر سر کردی رمدی پئی سی۔ ساہتھے سوہریاں دی حد سی تے چکھے پیکیاں

دی تے اوہ دوواں وچالے کھلوتی سی۔ اکلم اکل، بے آسرا۔ تے اوہ دوویں؟ اوہ تے

ٹری جانڈے سن۔ ہن پچھانہ مڑ کے تكدے وی نہیں سن۔ ایس سنج بربر وچ اوہ مر

وی جاوے تاں کوں سی ویکھن والا؟

”کیہ اکلے توں ای مریں گی؟“ اوہدے ڈھڈوچ بال انج پھڑکیا جیویں ایسہ سوال پیا پُچھدا ہووے۔ کسے بال دے روون دی واج آئی۔ ایس مارو تھل وچ بال کتھوں آگیا۔ اوہ کمب گئی۔ اوہنوں جاپیا جیویں اوہدی نکیاں ہوندیاں دی سہیلی دا مُنڈا پیا روند اے۔ اوہ سوہرے جا کے اوہنوں کھڈاوے گی، دو چونہ مہینیاں نوں اوہدا اپنا مُنڈا دی۔ آہو، مُنڈا ای ہووے گا، ایسہ دوویں رل کے کھیڈن کرن گے۔ اوہدیاں چھاتیاں وچ دودھ اُتر آیا۔ اوہنے دوواں ہتھاں نال آپنیاں بھریاں ہوئیاں چھاتیاں پولی جیسی نپساں، ”دھک دھم۔ دھک دھم“ تووا ایسہ کڑما دل کیویں دھک دھک پیا کردا اے۔ اوہدیاں اکھاں وچ خوشی نال گلیڈو آگئے۔ اوہ اوہناں نوں پونجھے بنا گے ٹر پئی۔

اوہنے تکیا اوہ پیو پتر اک تھانویں کھلو گئے سن۔ اوہدے دل وچ سم جیہا پُنگریا۔ اوہ دوویں کھلوتے بیڑیاں دا دھوں اڈاندے پئے سن۔ اچن چیت اوہنوں انج جاپیا جیویں اوہدے کچھے کوئی ٹریا آوندا ہووے۔ اوہنے جھٹ دھون موڑ کے ویکھیا، جیویں اوہدے پیو دے پیراں دی واج ہووے پر اوٹھے تے کوئی وی نہیں سی۔ اوہ ٹری تے پھیر پکھوں پیراں دی بڑک کنیں پئی۔ اوہدا دل ڈر پاروں کمسن لگ پیا۔ اوہ اوہناں پیو پتراں دے کول اپڑ گئی۔ اوہدے گھر والے نے نظراں پھرا کے اوہدے دل تکیا۔ اوہدا سوہرا اوہدے دل کنڈ کیتی کھلوتا سی۔ گھر والا کجھ آکھٹا چاہوندا سی پر آکھ نہ سکیا۔ شبو نے آکھیا:

”پانی پینا اے، سنگھ لکڑ ہو گیا اے سِک کے۔“

”پر اتلھے نیڑے تیرے تے کوئی پھیل نہیں۔“ اوہدے گھر والے نے ہولی جیہا

آکھیا۔

جھٹ کر کے اک بال دے روون دی واج آئی۔ شبو دے سوہرے نے کھنگورا

مار کے آکھیا، ”پھیل ہے دے، چلو ٹرو۔“

شبو نوں اپنا گھر والا گھابریا ہویا وکھالی دتا پر اوہ وجہ نہ جُکھ سکی۔ اوہدا سوہرا پرت کے ٹر پیا۔ اوہدے مگر اوہدا گھر والا وی۔ شبو وی ٹر پئی۔ اوہ تھوڑا جیہا ٹرے ہونے نیں کہ شبو نوں لگا جیویں اوہ دوجے پاسے جاندے پئے ہون کیوں جو بال دے روون دی واج دراڈی ہوندی جاندی سی۔

”ایہدھر کیہدھر جاندے پئے او؟ پھیل تے اوس بنے اے۔“

”نہیں، پھیل ایسے پاسے ای اے کاکے۔ ایہ تے انج ای واج تینوں دو بے بنیوں
آوندی پئی اے۔“ اوہدے سوہرے نے آکھیا۔

اوہ رُڈے گئے تے بل دے روون دی واج دور ہو کے چھردی زہیں زہیں
وانگ جاپن لگ پئی۔

”پانی پانی“ اوہدے سنگھ وچ گولہ جیہا پھس گیا۔ ”میسٹوں ٹریا نہیں جاندا۔ مینوں
پانی دا گھٹ پیا دیو۔“ اوہ بہہ گئی۔

اگے اگے رُڈے جاندا پو پتر کھلو گئے۔ پو نے آل دوالے نگاہ پھیری۔ دور تیکر
سُنج تے چُپ توں بنا کجھ نہیں سی۔ بس اک ہوا سی جیہڑی ریت دیاں مٹھاں بھر بھر
کے پئی اڈاوندی سی۔

”میسٹوں ہن ٹریا نہیں جاندا۔ ہیں؟“ اوہدا سوہرا گیا۔ ”اوائے ویندا کیہ پیا
اس؟“ اوہنے اپنے پترنوں آکھیا۔

شبو دا گھر والا اوہدے کول آیا۔ اوہ گھنڈ کڈھی تے ہر پھڑی بیٹھی سی۔ گھر والے
دا پر چھانواں اوہدے اُتے پیا تے اوہنے سر چک کے ویکھیا۔ اوہ گھنڈ چک کے اُتے
پورا اوہنوں ویکھ وی نہیں سی سکی کہ اوہ کھکھے بگھیاڑ وانگوں اوہدے اُتے چھٹ پیا۔
اوہنے دوواں ہتھاں نال اوہدی دھون پیرٹلی۔

ایس ہونی نوں واپردیاں ویکھ کے اوہ اپنے آپ نوں سانجھ وی نہ سکی تے چوپھال
ڈگ پئی پر پھستی ای اوہنے سرت سانجھیاں اپنے گھر والے دے نلاں اُتے لت مار
دتی۔ اوہ دور جا ڈگا۔ ہن اوہنوں اکو واری اپنے سوہرے دیاں خونی اکھاں اپنے سر
اُتے پھردیاں تے چنگیاڑے اڈاوندیاں وکھالی دتیاں۔

سوہرے دے چنڈیاں والے ہتھاں دیاں کھرویاں کراڑیاں انگلاں اوہدی سنگھی گھٹن
لگ پئیاں۔ اوہ دند پھیندا ہویا بولیا:

”ٹریا نہیں جاندا کیوں ٹریا جاوے۔ یسٹوں حرام جادے؟ ایہے ورھے تے توں ٹری
کوئی نہیں، ہن یسٹوں کیوں ٹرن ہونا اے۔ حرام کاریاں کردی اے۔ مونہ مارن دی
عادت جو پے گئی اے۔ میرے گھر نہیں ایہہ کم چل سکدا، چنڈال! توں ہن ایسے
تھانویں ای..... اوائے نامروا، ویکھدا کیہ پیا اس؟ پھڑ۔ ایہدیاں سنگاں پھڑ۔“

شبو دی دھون اُتے بھار وودھا ای جاندا سی، اوہدا ساہ کھین لگ پیا۔ اوہ ترفندی

تے چھڑیاں ماردی پئی سی۔ اوہدا گھر والا اوہدیاں ٹنگاں پنن دا جتن کردا پیا سی۔ اوہدے سنگھ دا سوکا ودھدا گیا۔ اوہنوں انج جاپیا جیویں اوہ می ساگر دے پائیاں وچ ڈوبے کھاندی پئی سی۔ اوہدے آنے پنے نکل آئے۔ اوہدے مونہ دے اصلوں اُتے اوہدے سوہرے دا وڈیاں وڈیاں مچھاں والا بگھیاڑاں ورگا مونہ سی۔ اوہدے مونہوں پیڑی دی بدبو آوندی پئی سی۔ ایس خونی بوتھے توں پرانہ نیلا نیلا اسمان سی تے اوٹھے شبو نوں لگیا جیویں اوہدا باپو بے کل ہویا ٹھدا پیا سی، اوس گوہ وانگوں جہدے بچیاں نوں کوئی ولوندھروا پیا ہووے۔

”باپو“ شبو دے سنگھوں پھیکڑی وانج نکلی۔ پھیر اوہنوں انج جاپیا جیویں کوئی اوہنوں اخیرے کھوہ وچ ڈکدا پیا ہووے۔ دوروں رکتوں کے بال دے روون دی وانج آوندی پئی سی۔ ایسے وانج سُندیاں سُندیاں شبو دیاں اکھاں میٹیاں گئیاں۔ سوہرا اوہدی دھون نوں اتلی وار زور نال دب کے اُٹھیا۔ پترنے ویکھیا پئی اوہدیاں پھڑیاں ہوئیاں لتاں وچ ہن جند نہیں رہی۔ اوہ دی ہتھ جھاڑ کے اُتانہ اُٹھ کھلوتا۔ شبو دیاں بے نور اکھاں اڈیاں ہوئیاں سن تے جھ بنے لمکی ہوئی سی۔

”ایہدا مونہ بنہ دے۔“ پیو نے آکھیا۔

پتربت بنیا کھلوتا رہیا۔

”مرجا جتانیہ مرجا“ پیو بولیا تے اوہنے کسی قاتل والے شوہ نال نوہ دے مونہ اُتے چنی ولھیٹ دتی۔

کچھ چر پچھوں شبو دی لاش نوں ندی دی ریت وچ چوکھا ڈو نگھیاں نپ کے اوہ دوویں جہدھروں آئے سن اوہدھروں ای ٹرپے۔

پھیل تے اپڑ کے دوواں نے ٹھنڈا مٹھا پانی پیتا پھیر پیو نے پھیل والی نوں پچھیا،

”بال اینا روند اکھدے توں پیا اے؟“

”ہیضہ ہو گیا سواج سویر دا، جھ ای مونہ وچ نہیں پیا پاوندا۔“ پھیل والی نے

جواب دتا۔ نوہ نوں لے آیا ایس روپا ہون؟“

روپا ہون نے چونگھی وچ تماکو بھردیاں آکھیا، ”اوہناں ٹوری ای نہیں۔“

”اوہ کڑے تے ہن ای انج دے۔ کنیاں ورھیاں توں بوہے بہا چھڈی نیں۔ ماتا

جوگیاں نے۔“

”جان دے بھینا“ ایہو جیسی بداسیس نہیں دئی دی کسے نوں۔ ”روپا ہون نے آکھیا
تے اٹھ کھلوتا۔ جانڈیاں جانڈیاں پھیل والی دی تلی اُتے اوہنے اک روپیہ دھرتا۔
”لے بال نوں کجھ لے دئیں۔“

گڈے دے ہنپے جیڈا روپیہ لے کے اوس وچاری دے اوسان مارے گئے۔ اوہ
اچھے نال اکھاں اڈی اوہناں نوں کنا چر پچھوں تکدی رہی۔
کجھ وتھ تے اڑ کے پو نے مونسوں دھوں چھڈ دیاں اپنے پتر نوں آکھیا، ”میگھا،
دیکھیا سی؟“

”کیہ باپو؟“

”اوہ وناں نال سی۔“

”آہو باپو پر۔۔۔“ پتر کجھ ہور وی آکھنا چاہوندا سی پر گجھ ڈر پاروں کجھ نہ آکھ
سکیا۔ اوہ پو دے کچھے بھجیاں سنگاں دھروندا ہویا ادھ مویاں وانگوں ٹر پیا۔

جے ہیں یار میرا میں ول کریں پھیرا ایس جندوا کجھ اعتبار ناہیں
خاکی پتلا کلاوا پنجرہ اے اڈیا بھورتے پھیردر کار ناہیں
ایسہ کلاوی تارتے وجد اے ٹی فیر مڑو جٹی تار ناہیں
جدوں پھیر مڑو جٹی تار ناہیں ویلا ہئے ہے گھڑی ادھار ناہیں
ایس کھڑکدے سازوی تند بگڑی مل پاوندی کسے بازار ناہیں
مل جیہناں دا کسے بازار ناہیں روا اوہناں تے کرن بلکار ناہیں
دنیا کوچ مقام ہے راہیاں دا اتھے لمبڑے پیر پسا ناہیں
چلا چل دی ٹل پئی کھڑکدی اے اینویں کوڑو دے کوٹ اُسار ناہیں
جس ناروا کونت ذمہ دار ناہیں ایسہ کونت ناہیں تے اوہ نار ناہیں
جیہر یار دایار غنوار ناہیں جگ پچھ ویکھو ایسہ کوئی یار ناہیں

مولوی غلام رسول

بیگی حکم دی (I)

1

گھر سوار گارڈاں والے نیروموو دے گھرتاش پارٹی سی۔ سیالاں دی لمی رات دا پتہ
ای نہ لگا، کیہڑے ویلے لنگھ گئی۔ لوکی روٹی کھان بیٹھے تے سویر دے پنج پئے وجدے
سن۔ جتن والیاں رج کے کھادا تے ہارن والے بس، خالی تھالیاں ول تكدے رہے۔
شراب دے آون نال گل بات ترکھی ہو گئی تے اک رولا جیہا پے گیا۔
”کیہ بٹیا ہی سوری؟“ گھر والے پچھیا۔

”میں تے ہمیش وانگوں ہار گیا۔ مینوں جاچدا اے میں مقدر اں ہتھوں مار کھاناں۔
ٹھنڈیاں بھی رہناں، کدے کسے گل توں گرمی نہیں کھادی پھیروی میں ہمیش ہار ای
جاناں۔“

”ہاں توں تے کدے کوئی ہوائی داء نہیں لاوندا، تیرا ٹھنڈا سبھا ویکھ کے تے
مینوں وی بڑی حریانی ہوندی اے۔“

”حرمں بارے تیرا کیہ خیال اے؟“ اک پروہنے، نوجوان رانجیر ول اشارا کردیاں
پچھیا، ”نہ تے ساری زندگی اوس کدے پتہ ہتھ وچ پھڑیا اے، نہ کدے بازی لائی اے
پر ساری ساری رات بیٹھا سانوں کھیڈیاں ویکھدا رہندا اے۔“

حرمں آکھن لگا، ”کھیڈ مینوں ٹبڈی اے پر میں ایسہ نہیں کر سکا جو سکھال
جتن دے طمے وچ روز دیھاڑی دا روٹی ٹکر ہار جاواں۔“

”حرمں جرمں اے تے پیسہ دھیلا اینویں نہیں خرچدا۔ اپنی کو گل اے۔“
ٹامسکی آکھن لگا، ”انج مینوں بے کسے دی سمجھ نہیں نہ آوندی تے اوہ میری دادی
اے، اینا فیدو توونا۔“

پروہنیاں پچھیا، ”اوہ کیویں ہی؟“

ٹامسکی آکھن لگا، ”مینوں سمجھ نہیں آوندی، میری دادی کیوں نہیں کھیڈدی۔“

نیرو موو پچھیا، ”اک اسیاں ورھیاں دی بڈھڑی نہیں کھیڈوی تے ایہدے وچ

حریانی والی کھیڑی گل اے؟“

”تینوں نہیں پتہ گل دا؟“

”نہیں، مینوں تے کوئی پتہ نہیں۔“

”لے سُن پھیر۔ سٹھاں کو ورھیاں دی گل اے، میری دادی پیرس گئی تے اوتھے

اوبدیاں بڑیاں دھماں پئیاں۔ ماسکو دی حسن پری و میکھن لئی دنیا اوبدے مگر مگر پھرن

لگ پئی۔ راکھو اوبدے عشق وچ پھاتھا گیا تے میری دادی اےجے وی آکھدی اے جو

اوبدیاں بے دریاں پاروں اوہ پاگل ہو گیا۔ اودوں زنانیاں وی فارو کھیڈویاں ہوندیاں

سن۔ اک وار دربار وچ اوہ اورلین دے راجے اگے اک وڈی بازی ہار گئی۔ گھر

آوندیاں ای سرخی پوڈر صاف کر کے کپڑے لاہے تے دادے ہوراں نوں اپنی ہار دی

دس پائی تے راجے دے پیسے تارن دا حکم سنایا۔ اللہ بخشے دادے ہوراں نوں، جتنا کو

مینوں چیتا اے، دادی نے گھر دے منشی وانگ رکھیا ہویا سی۔ اوہ دادی ساڈی تون انج

جانڈے سن جیویں غلیے تون کال۔ پر ایڈے وڈے نقصان دا سن کے آکھ لو اوہناں دی

مت ای ماری گئی۔ اوہناں حساب کتاب جوڑ کے دادی ساڈی نوں دسیا جو پچھلے چھیاں

ہینیاں وچ اوہ پنچ لکھ فرانک ہار بیٹھی اے تے اوہناں دیاں جگیراں پیرس وچ تے ہن

نہیں سن۔ اخیر اوہناں دادی دا قرضہ دین تون چٹا جواب دے دتا۔ دادی نے پہلاں تے

اوہناں نوں گھسن کڈھ ماریا پھیر اپنا غصہ وکھان لئی سستی دی وکھری۔ اگلے دیہاڑے

اوس دادے ہوراں نوں سدیا، اوبدا خیال سی رات والی کار نے اوہناں نوں کجھ

سدھیاں کیتا ہووے گا پر اوہناں تے کوئی اثر ای نہیں سی ہویا۔ زندگی وچ پہلی وار

دادی نے اوہناں نال گل بات کرنی چھوہی۔ اوس اوہناں نوں ایہہ سمجھاوَن دی کوشش

کیتی جو اوبدے سرتے بڑے قرضے نیں تے نالے اک شزاوے تے کوچوان دا فرق

سمجھاوَن دی واہ لائی پر ایہہ ساری گل وی اجایاں گئی۔ دادے ہوری اپنی گل تے

اڑے رہے۔ انج گل مک تے نہیں سی نہ جانی۔ دادی نوں بھجھے نہ بی اوہ کرے تے

کرے کیہ؟ کجھ چر پہلوں ای اوبدی جان پچھان اک وڈے بندے نال ہوئی سی۔ جرمن

نواب دا تے سنیا ای ہونا اے تساں، جیہدے بارے بہت ساریاں کہانیاں وی نیں۔ اوہ

آپنے آپ نوں اک سادھو سنت دسدا ہوندا سی تے شنید سی جو اوبدے کول سونا بناوَن

دے نسخے وی ہین۔ کچھ لوک تے مخول جان کے اوہدے اُتے ہدے ہوندے سن پر کاسانوا نے اپنی کتاب وچ اوہنوں جاسوس لکھیا اے۔ جیویں وی سی ایسہ جرمن نواب سی بڑا عجب شخص۔ کھاندے پیندے سوکھے لوکاں وچ اوہدا بڑا آور سی۔ دادی میری تے اج وی اوہنوں بڑے پیار نال چیتے کر دی اے تے جے کوئی اوہدے بارے بھیرا بولے تے غصے ہو جاندی اے۔ دادی نوں پتہ سی جو جرمن نواب کول بڑے پیسے نیں۔ دادی سوچیا بی اوہدے نال گل کیتی جاوے۔ اوس چٹھی چا پائی جو اوہ جھدے اڑے۔ بڈھے سکنت نہ لایا، بھجا آیا۔ ویکھیا تے دادی مسوس بیٹھی سی۔ دادی نے اوہنوں اپنے کھسم دے دادھیاں بارے ودھا کے دسیا تے آکھیا جو اوہنوں تے ہن جرمن نواب توں ای آس امید سی۔

جرمن نواب سوچیں پے گیا۔

”پیسے تے میں تہانوں دے دیاں، مینوں پتہ اے جو میرے پیسے موڑن تائیں تہانوں چین نہیں پینا۔ میں ایسہ وی نہیں چاہوندا جو تہانوں کوئی نویں مصیبت پوے۔ اک طریقہ ہے، جہدے نال تہاڈی مشکل ٹل سکدی اے۔ سیں اپنی رقم واپس رجت سکدے او۔“

”نواب صاحب، میری جان، میں دسیا اے نا جو میرے پلے تے کوڈی نہیں۔“
دادی آکھیا۔

جرمن نواب آکھن لگا، ”میری گل تے سُن لو۔ تہاڈے پلے دی کوئی لوڑ نہیں۔“
پھیر اوہنے دادی نوں اک بھیت دتا، اجیہا بھیت جہدے لئی اسیں سارے بہت کچھ دین لئی تیار ہوواں گے۔“

نوجوان افسراں کن ہور نیڑے کر لئے۔ ٹامسکی آٹھا پاپ لایا۔ اک دو سوٹے چھکے تے مڑ آکھن لگا:

”اوسے دن شامیں میری دادی لارین دی ورسلاں وچ گئی۔ اورلین دا راجہ وی بیٹھا سی۔ میری دادی پہلوں تے اینویں گل بنا کے، اوہدے پیسے نہ تارن و جہوں مانی منگی پھیر اوہدے نال کھیڈن لگ پئی۔ اوہنے اُتے ہسٹہ رتاں پتیاں تے داء لایا تے رتوں بازیاں اوہ جت گئی۔ اج میری دادی جو کچھ ہاریا ہا سبھ مڑ جت لیا۔“
”آہو، سبب لگ گیا۔“ پروہنیاں وچوں اک بولیا۔

”بڑی کہانی اے“ حرمین آکھیا۔

”ایسہ وی تے ہو سکدا اے جو پتے نشانے ہوئے ہوون۔“ تریجا بولیا۔

”میری جاچے انج نہیں سی۔“ ٹامسکی زور دے کے آکھیا۔

”تے تیری دادی کول اگڑ پچھڑتن خوش بخت پتیاں دا بھیت ہے تے توں حالی

تیک اوہ بھیت لے نہیں سکیا۔“ نیرو بولیا۔

”ایہو تے گل اے۔ اوہدے چار پتر سن‘ سنے میرے پو دے۔ چارے پکے

جوارے۔ اوہنے کسے نوں وی ایسہ بھیت نہیں دتا۔ حالان ایہدے نال ساڈا کجھ وگڑنا

تے نہیں سی۔ میں ایسہ گل آپنے چاچے نواب ایوان ایلچ توں سُئی اے تے اوس

مینوں پک کرایا سی جو ایسہ سچ اے۔ بہشتی کپلٹسکی، اوہا جیسے لکھو کھا جتیا سی تے مڑ

بھانڈا بٹنڈر وچج کے مویا سی۔ اک واری جوانی وچ‘ جے میں بھلدا نہیں تے زورچ

اگے تن لکھ روہل ہار گیا تے بڑا نراس ہويا۔ میری دادی انج تے نوجواناں دیاں فضول

خرچیاں نوں بہت بھٹرا جاندی سی‘ اوہدے اتے خبرے کیوں ترس کھا گئی۔ دادی نے

اوتنوں رتن پتے دے بی اوہناں نوں اگڑ پچھڑ کھیڈے۔ ایس توں پہلاں دادی اوہدے

توں سونہ لئی جو اوہ مڑ ساری حیاتی جواء نہیں کھیڈے گا۔ کپلٹسکی آپنے جیتو ورو دھی

کول گیا تے اوہناں نویں سریوں کھیڈ شروع کیتی۔ پہلے پتے تے اوس پنجاہ ہزار روہل

دا داء لایا تے جت گیا‘ پھیر اوہنے داء دونا کر دتا تے مڑ جت گیا تے انج کپلٹسکی نے جو

ہاریا سی اوس توں ودھ جت لیا۔“

”ہن سوں نہ جاویے‘ پوئے چھ پئے ہوندے نیں۔“

سچیں سچیں دن چڑھ پیا سی جواناں گلاساں وچوں شراب اندر شی تے آپو آپنے

گھراں نوں رُپے۔

2

بڈھڑی نوابزادی اے ... آپنے شکار کمرے وچ شیشے ساہنے بیٹھی آہی۔ رتن

گولیاں اوہدے دوالے کھلیاں سن۔ اک کول کپڑے‘ دوجی وال پنال تے تریجی اک

لمی لال ریناں والی ٹوپی پھڑی کھلی سی۔ بڈھڑی ہن سوہنی تے کوئی نہ آہی پر اوس

جوانی ویلے والیاں عاداتاں نہیں سن چھڈیاں‘ ستر ورھے پرانے فیشن والے کپڑے

پاوندی تے انج نخرے نال ہار شکار کردی جیویں سٹھ ورھے پہلوں کردی سی۔ باری وچ

کڈھائی والا فریم پھڑی اک جوان کڑی بیٹھی سی، اوہدی پوتری۔

”سلام دادی جان۔“ اک جوان افسر کمرے وچ آوندیاں آکھیا، ”میں تہاڈے نال

اک گل کرنی اے۔“

”ہاں کرو پال پتر۔“

”میں تہانوں اپنے اک دوست نال ملاوٹا چاہوندی ہاں۔ اوہ جمعے والے دہاڑے

ناچ تے آوے گا۔“

”ہاں ٹھیک اے۔ اوہنوں ناچ تے سد لیٹا نالے مینوں ملا دینا۔ کل تیس ب...

وے گھر گئے سو؟“

”ہاں اوہ تے بہت سوہنا ہو گیا۔ سویرے پنج بجے تائیں ناچ ہوندا رہیا۔ یلٹسکایا

بہت سوہنی لگ رہی سی۔“

”جان، اوہدے وچ سوہنیاں والی گل تے کوئی نہیں؟ مینوں تے اوہ اپنی دادی

شہزادی ڈاریا پڑوونا وانگ ای لگدی اے۔ شہزادی ڈاریا تے ہُن بڈھڑی ہو گئی ہونی

اے؟“

”بڈھڑی؟ اوہنوں تے گزریاں وی ست ورھے پئے ہوندے نیں۔“ ٹامسکی

آکھن لگا۔

کڑی نے کڈھائی توں دھیان چکیا تے نوجوان ول گھوری وئی۔ نوجوان نوں جد

چیتا آیا جو دادی نوں تے اوہدیاں ہان دیاں دی موت بارے دنا ای نہیں ہونداتے

اوہنے اپنے بلھے چب لئے۔ بڈھڑی نوابزادی ساری گل بڑی لاپرواہی نال سٹی۔

”مرووی گئی تے مینوں پتہ ای نہیں۔“ بڈھڑی بولی، ”اسیں اکٹھیاں ای ملکہ نوں

ملن گئیاں ساں تے...“

تے اوہدے پوترے نوں پتہ نہیں کنویں واری دادی دی ایسہ کہانی سنٹی پئی۔

”ارنہ ہوئیں نا پال، مینوں اٹھا سو اتانہ۔“ نوابزادی کہانی ختم کر کے آکھیا۔

”لزانکا میری ڈبی کتھے وے، نسوار والی؟“

نوابزادی ترونہ گولیاں نال پڑدے دے کچھے جا بیٹھی ہار شکار کرن لئی۔ ٹامسکی

تے کڑی کھلے رہ گئے۔

”کون ایں، جیسوں توں نوابزادی نال ملاوٹا ایں؟“ لزاویٹا ایوانوونا ہوئی جیسی پچھیا۔

”نیرو موو‘ جانی ایس اوہنوں؟“

”نہیں‘ فوجی اے یاں سول؟“

”فوجی اے۔“

”انجیر اے؟“

”نہیں‘ اوہ توپ خانے وچ اے۔ تینوں کیوں پتہ لگا جو اوہ انجیر اے؟“

کڑی مسکائی پر جواب کوئی نہ دتا۔

”پال!“ پڑدے مگروں نوبزادی دی آواز آئی۔ ”مینوں کوئی نواں ناول تے گھلا

چھڈیس پر ویکھیں کسے اچ کل دے لکھاری دانہ ہووے۔“

”کیہ مطلب داوی جان؟“

”مطلب ایسہ جو اجیہا ناول جیہدے وچ ہیرو آپنے ماپیاں نال نہ لڑے‘ جیہدے

وچ ڈب کے کوئی نہ مرے۔ ڈبن توں مینوں بڑا ڈر آوندا اے۔“

”اجکل اجسے ناول نہیں ہوندے۔ کوئی روسی لیا دیاں؟“

”روسی ناول بھی ہوندے نیں؟ روسی ہی گھلا دیویں میرے لال۔“

”مینوں ذرا کاہلی اے‘ اللہ بیلی داوی جان‘ اللہ بیلی لزاویٹا ایونونا۔ تینوں ایسہ

کیوں سمجھی جو نیرو موو انجیر اے؟“

ایسہ آکھ کے ٹامسکی باہر نکل گیا۔

لزاویٹا ہٹلی رہ گئی‘ اوس کڈھائی والا فریم اک پاسے دھر دتاتے باری وچوں باہر

و یکھن لگ پئی‘ اپنے نوں گلی دی ساہمٹی نکر تے اک نوجوان افسر آ کھلوتا۔ اوہ شرم

نال لال ہو گئی تے اوس اپنا فریم چک کے دھیان کم ول لا لیا۔ اوسے ویلے نوبزادی

دی آگئی‘ تیار ہو کے۔

”بگھی تیار کراؤ لزاویٹا‘ سیل نوں چلیے۔“

لزاویٹا فریم چک کے پاسے رکھیاتے اپنا کم سا نبھن لگ پئی۔

”کیہ گل اے کڑیے‘ اچا سنن لگ پئی ایس؟“ نوبزادی چیک پئی۔ ”کوچوان نوں

آکھو جھدے بگھی تیار کرے۔“

لزاویٹا پھمتی نال نال دے کمرے ول جان دیاں آکھیا‘ ”میں ہنے آکھنی آں۔“

اک نوکر شہزادے پال ایگزینڈر وچ دیاں گھلیاں کجھ کتاباں نوبزادی نوں آن

دتیاں۔

”شہزادے پال نون دشنا جو میں اوہناں دی شکروند ہاں۔“ نوابزادی آکھیا، ”لزویٹا
لزویٹا کدھر بھیجی پھرنی اس؟“
”میں تیار ہو کے آونی آں۔“

”کاہل کلہدی اے، اک کتاب پھڑوتے مینوں اچی اچی پڑھ کے سناؤ۔“
کڑی کتاب کھول کے کجھ سطران پڑھیاں۔

نوابزادی آکھیا، ”ہور اچی، کیہ گل اے کڑیے؟ تیری آواز نون کیہ ہو گیا اے؟
ٹھہرو... اوہ سٹول مینوں پھڑاؤ، میں تہاڈے کول بیٹھاں گی، ہور نیڑے.. بس اتھے ٹھیک
اے۔“

لزویٹا دو صفحے ہور پڑھ چھڈے، نوابزادی نون اُپاسیاں آون لگ پسیاں۔

”چھڈو جی رکھو پرانہ کتاب نون۔“ نوابزادی آکھیا، ”ایسہ تے سبھ بکواس اے،
میرے ولوں شکر وندی نال ایسہ شہزادے پال نون موڑ گھلو۔ بگھی رکتھے وے؟“
لزویٹا گلی وچ جھاتی ماریاں آکھیا، ”بگھی تیار اے۔“

”توں حالی تیک تیار ای نہیں ہوئی؟“ نوابزادی آکھیا، ”مینوں ہر وار تینوں
اڈیکنا پیندا اے، ایسہ بڑا اوکھا کم اے میری جان۔“

لزویٹا چھیتی نال اپنے کمرے ول چلی گئی۔ حالی اوہنوں اوتھے اپڑیاں دو منٹ وی
نہیں سن ہوئے جو نوابزادی زور زور دی گھنیشاں وجاؤن لگ پئی۔ رتوں نوکرانیاں اک
بوہے تے بھجیاں آئیاں تے دوہے بوہے تے کوچوان۔

”میں گھنٹی وجاواں تے تسی سُندے کیوں نہیں او؟“ نوابزادی آکھیا، ”لزویٹانوں
دسو، میں اوہنوں اڈیک رہی آں۔“

لزویٹا فراک پائی ہیٹ پھڑی آگئی۔

”تے آگئی اس توں؟“ نوابزادی آکھن لگی۔ ”ایڈے ہار شکار دی کیہ لوڑا اے۔“

کیسوں دکھاؤنا اے ایسہ توں؟ موسم نون کیہ ہو گیا اے۔ ہوا ترکھی ہو گئی اے۔“

”نہیں بیگم صاحبہ، ہوا تے کوئی نہیں پئی چلدی۔“ کوچوان آکھن لگا۔

”بولن لگیاں کجھ ویکھ تے لیا کر۔ باری کھولو... ویکھو رکنی ترکھی ہوا پئی وگدی

اے تے ٹھنڈوی ودھ گئی اے۔“

”گھوڑے کھول دیو۔ لزاویٹا اسیں باہر نہیں جانا۔ کیہ لوڑ سی تینوں ایڈا شکار کرن

دی۔“

”میرا وی کیہ جیون اے؟“ لزاویٹا سوچن لگی۔

سچ وی ایہا سی جو لزاویٹا ایوانوونا بڑا ای مند بھاگا جی سی، جیویں دانٹے آکھیا سی،
”پر جو ہے بندے نوں روٹی وی اوکھی جڑدی اے تے مکان وی بھیڑا بھدا اے۔“ کسے
دے آسرے رہنا کرنا اوکھا ہوندا اے، ایس گل نوں اک بڈھڑی نوابزادی دی ساتھن
توں ودھ ہو ر کون جان سکدا اے۔ نوابزادی دل دی تے بھیڑی نہیں سی پر اُنج ہے سی
من موجی، جیسوں ویلے نے وگاڑیا ای ہووے، جیسے ویلے توں رکھیا کجھ نہ ہووے،
جیہدی ”میں“ بہت ودھ گئی ہووے اوہناں سارے بڈھے لوکاں وانگ، جیہناں چنگے دن
دیکھے ہوون تے جیہڑے اج دی تھانویں کل وچ ای رہندے ہوون۔ اوہ ایس دنیا دے
شو بازی والے سارے کمال وچ حصہ لیندی، ناچ پارٹیاں وچ جاندی، پرانے فیشن دے
کپڑے پاندی، گوڑھا شکار کردی تے اک پرانے تے ضروری شوپس وانگ اک نکرے
بیٹھی رہندی، ناچ گھر وچ آون والے سارے لوک آوندیاں ای جیویں ریت موجب
اوہنوں سلام کردے تے پھیر اپنے اپنے کیمیں رجھ کے اوہنوں بھل جاندے۔ اوہ اپنے
گھر، پارٹیاں وچ سارے شہر نوں بلاوندی بھانویں اوہنوں لوکاں دیاں شکلاں بھل بھلا
گیساں سن پھیر وی رتے مراتے دا پورا خیال رکھدی۔ اوہدے گھر دے نوکر ویہلا
تے مونہ زور ہو گئے سن۔ ہیرا پھیری، چوری سینہ زوری تے اوہ نوابزادی دے مونہ
تے کرن لگ پئے سن۔ لزاویٹا ایوانوونا گھر دی دکھیاری سی۔ اوہنوں چاہ آپے بناوٹی
پیندی، کھنڈ بہتی پاون دے مہینے وی سُنٹے پیندے، نوابزادی نوں اُچی اُچی ناول پڑھ کے
سُناوے پیندے تے لکھاری دیاں تھوڑاں گھاٹے وی اپنے سر تے جرنے پیندے، سیل
تے اوہنوں نوابزادی نال چانا پیندا، موسم تے سڑکاں دی حالت بارے چچھ دس وی
اوہدے کولوں ای ہوندی۔ اُنج تے ایہہ کم کرن دی اک تنخواہ وی رکھی ہوئی سن نہیں
پر اوہنوں ملی کدی نہیں سی۔ بھانویں اوہنوں وی دوجے لوکاں سگوں خاص لوکاں وانگ
کپڑے پاوے چاہیدے سن۔ اوہدی حالت بڑی ترس وھوئی سی۔ جائدا تے اوہنوں ہر
کوئی سی پر کول کوئی نہیں سی۔ ہندا۔ ناچ پارٹیاں وچ اوہ اودوں ہی پُجی جدوں پُج
والے گھٹ جاندے، زنانیاں اوہدا ہتھ اودوں ہی پھڑدیاں جدوں اوہناں اپنے کپڑے

ٹھیک کرن لئی اوہنوں کمرے وچوں کڈھنا ہوندا۔ اوہنوں آپنی حالت دی ڈاڈھی ساری تے اوہ بڑی بے چینی نال اڈیکدی رہندی جو خورے کوئی اوہنوں ایتھوں کڈھن لئی بوہڑے پر منڈے اوہدے ول گھٹ ای دھیان دیندے۔ اوہناں نوں تے دوجیاں نلج تے بے درد کڑیاں پچھے پھرنوں ویل نہیں سی بھائیں لزاوٹیا اوہناں نالوں چوکھی سوہنی سی۔ ایہناں رٹکیاں پٹکیاں، اکا دین والیاں، ٹھکال وچوں نس کے اوہ کئی واری اپنے چھوٹے جیسے کمرے وچ جاوڑدی تے روندی رہندی۔ اوہدے کمرے وچ اک شیشہ، اک نکی الماری، اک رنگیل ہلنگھ سی تے اک نکرے دیوان وچ چربی دی موم بتی جگدی رہندی۔

اک دن سویرے — کہانی دے شروع وچ اسیں جیہڑی پارٹی دی گل کیتی سی، اوس توں دو دن پچھے تے اُتے جس پارٹی دی گل ہو رہی سی اوس توں اک اٹھوارا پہلاں — لزاوٹیا ایوانوونا باری وچ بیٹھی کڈھائی پئی کردی سی تے جد کم توں سرچک کے اوہنے باہر گلی وچ تکیا تے اک جوان انجنیر افسر دیا، اوہ اہل کھڑا باری ول بٹریٹر پیا تگدا سی۔ اوہ مڑ اپنے دھیان کم کرن لگ پئی۔ کچھ چر پچھوں اوس مڑ ڈٹھاتے اوہ اوسے تھال کھڑوتا سی۔ آوندے جاندے افسراں نال اکھ مٹکا کرن دی اوہدی عادت نہیں سی، ایس لئی اوس جھٹ اپنا دھیان کم ول لا لیا۔ دو کو گھنٹے مگروں، رات دی روٹی ویلے، اوس اٹھ کے کم سانہیا تے چان چک اوہدا دھیان باہر گیتے اوہ اپنی تھال تے گڈیا کھڑوتا سی۔ اوہنوں بڑا عجب لگا۔ روٹی توں مگروں اوس پریشانی وچ باری توں باہر تکیا تے اوہ اوتھے کوئی نہیں سی۔ اوس سکھ دا ساہ لیا تے اوہنوں بھل گئی۔

دو کو دن پچھوں جد اوہ نوابزادی نال بگھی وچ بیٹھن لگی، اوس اوہنوں مڑ ڈٹھا۔ اوہ بوہے پچھے لک کے مونہہ تے کوٹ دا کالر پائی کھڑوتا سی، اوہدیاں کالیاں اکھاں ٹوپی دے بیٹھوں چمک رہیاں سن۔ اوہنوں پتہ نہیں کیوں چٹمنی جیسی لگ گئی تے بگھی وچ بیٹھیاں کبھنی جیسی آگئی۔

گھر اپڑیاں اوہ جھٹ باری وچ اپڑی، اوہ اوہدے ول اکھیاں لائی اوسے تھال تے کھڑا سی۔ اوہنوں اک منسا جیہا چمبڑ گیا۔ ایسہ اوہدے لئی نویں گل سی۔

اودن توں پچھوں اوس افسر نے تے جیویں اوہ تھال مل لئی، ہر دیہاڑے اوہ اک خاص ویلے اوتھے اپڑ جاندا تے اوہناں دوواں دی جیویں اک جان پچھان بن گئی۔ آپنی

تھانویں بیٹھی کم کردی نوں اوہنوں اوہدا آون سہی ہو جاندا تے کم توں دھیان چک کے
 اوہ اوہدے ول ودھ توں ودھ ویکھن لگ پیندی۔ جاپدا آہی جیویں اوہ نوجوان اوہدا
 شکر وند ہووے، اوہدی ترکھی اکھ تاڑ گئی سی کیویں اوہناں دیاں اکھیاں ملدیاں ای
 اوہدیاں پیلیاں گلھاں تے لالی پھر جاندی سی۔ اٹھ کو دن مگروں اوہ اوہدے ول ویکھ کے
 مسکاون لگ پئی....

ٹامسکی جد آپی دادی نوابزادی توں اپنے اک دوست نوں گھر لیاون دا پچھیا تے
 کڑی دے دل دی دھڑکن ودھ گئی۔ ایسہ سن کے جو نیروموو انجنیر نہیں، اوہنوں منکھ
 لگا جو بے دھیانی وچ کیتے اوہدے سوال نے گلاں دے گالھڑ ٹامسکی اگے اوہدا بھیت
 کھول چھڈیا سی۔

حرمن اک جرمن ایاد کار دا پتر سی، جیہڑا اوہنوں چھوٹی موٹی جائداد چھڈ کے مویا
 سی۔ آپی ازادی نوں سا لبھن دی حرمن نوں ایڈی چنتا سی جو اوہنے کدے وی آپی
 تنخواہ توں ودھ خرچا نہیں سی کیتا تے نہ ای کدے کوئی ماڑا موٹا سکھ وی لیا سی۔ اوہ
 انج تے دھیرا رہندا پر اوہدے خیال بڑے اچے سن۔ اوہدی ات بخیلی کر کے کدے وی
 اوہدے ییلیاں اوہدے سر تے موج میلہ نہ ہا کیتا۔ اوہ بڑا جذباتی سی پر اوہدے خیالاں
 دی اچی اڈاری تے اوہدے آپی گل تے پک نے اوہنوں روز دیھاڑی دے نوجوانی
 والے عیساں توں بچائی رکھیا۔ ایسے لئی ڈھٹوں جواریا ہوندیاں ہویاں وی اوس کدے
 تاش نوں ہتھ نہیں سی لایا، جیویں اوہ آپوں آکھدا سی جو اوہدا رتبہ ”اوہنوں“ سکھال
 جتن دی حرص وچ روز دیھاڑی دا خرچہ داء تے لاون توں ڈکدا سی، پھیر وی اوہ ساری
 ساری رات بیٹھا بڑی بے تابی نال کھیڈ دے لہاء چڑھاء ویکھدا رہندا۔

تال پتیاں دی کہانی نے اوہدے خباں خیالاں تے ایڈا ڈونگھا اثر پایا سی جو اوہ
 ساری رات ہور کجھ نہ سوچ سکیا۔ اگلی شامیں سینٹ پیٹرزبرگ دیاں گلیاں وچوں
 لنگھدیاں اوس سوچیا، ”نوابزادی بھیت مینوں دے دیوے ناکدی! مینوں اوہ پتیاں
 دے نال ہی دس چھڈے۔ میں کیوں نہ ازماواں آپی قسمت؟ نوابزادی نوں ملنا چاہیدا
 اے تے اوہدے نیڑے ہوون دی کوشش کرنی چاہیدی اے۔۔۔ اوہدا عاشق بننا چاہیدا
 ... پر ایسہ ویلے نال ای ہووے گا، اوہ ستاسیاں ورھیاں دی اے، خورے اٹھاں دنال
 وچ ای پوری ہو جائے، دونہ دنال وچ ای مک جاٹے... پر کہانی سچی اے؟... نہیں!

محنت، صبر تے بچت ای تن جیتو پتے ہن، ایہناں نال ہی میں اپنی جائداد دُونی کر سدا
ہاں۔۔ ایہوں کئی گنا ودھا سدا ہاں تے سکھال تے ازادی لے سدا ہاں۔“

انج دے سفیناں وچ گواچا اوہ رُدا جا رہیا سی تے اوہ سیس نٹ پیٹرز برگ دی اک
کھلی گلی وچ اپڑ گیا، اک پرانے ڈیزائن دے مکان اگے گلی وچ سمان پیا سی تے
جگمگاندے بوہے تے اگڑ پچھڑ بگھیاں آ رہیاں سن۔ کدی فٹ پاتھ تے کسے ٹیار دے
سوہنے پیر لندے، کدے فوجی افسر دے بھارے بوٹ تے کدے سفیراں والیاں ریشمی
جراہاں والیاں گول پنیاں۔ چوغیاں تے پشماں والے کئی لوک اُچے لے ڈیوڑھی وان
اگوں لنگھ کے اندر جا رہے سن۔

حرمین کھل گیا۔ ”ایہہ کیہدا گھراے؟“ اوس مُکرے کھلی اک زنانی توں پچھیا۔
”نوابزادی اے.... دا“ زنانی ولدا دتا۔

حرمین ترمیمہ گیا۔ تنان پتیاں دی عجب کہانی مڑا اوہدے خیال وچ آ وڑی۔ اوہ گھر
دی مالک تے تنان پتیاں دے عجب بھیت بارے سوچدا گھر دے ساہنے بھون لگ پیا۔
آپنے عام جسے گھر دیر نال اپڑ کے بھی پہلوں تے اوہنوں دیر تائیں نیندر ہی کوئی نہ آئی،
جد اوہ سُتاتے سُفنے بھی اوہنوں تاش، ساویاں میزاں، نوٹاں دیاں گڈیاں تے سونے
دیاں اشرفیاں دے ڈھیراں دے ہی آئے۔ اوہنے اگڑ پچھڑ داء لایا، کو ساہے جتدا رہیا تے
مڑا اوس اشرفیاں تے نوٹاں نال آپنے کھیسے بھر لئے۔ اگلے دن نہ جد اوہ چرکا اٹھیا تے
سُفنے والے مال دے نہ ہوون تے اوس ٹھنڈا جیہا ہوکا بھریا، پھیر اوہ شرول ٹر پیا تے
اک وار مڑ نوابزادی دے گھر ساہنے اپڑ کھلوتا۔ کسے اڈھی طاقت اوہنوں اودھر ٹور کھڑیا
سی۔ اوس کھلو کے اپر باری ونل تکیا۔ اک باری وچ اوہنوں سنکھنے کالے والاں والا سر
دیا جیہڑ کسے کتاب یاں کڈھائی فریم دے دھیانے لگا ہویا سی۔ سر اتانہ ہویا تے
حرمین اک نزویا رنگ تے دو کالیاں اکھیں ڈٹھیاں تے اوسے ویلے اوہدے مقدر دا
فیصلہ ہو گیا۔

سفرنامہ اندلس (II)

Lebrija Andalusia

14 فروری 1986

سٹیشن دے کیفے ٹیریا وچ عورتاں تے مرداں واسطے ٹائلٹ دے بوہے اُتے مردیاں عورت نہیں لکھیا ہویا سگوں اک اُتے پنجن آلے مرد تے دو بے اُتے نجدی زنانی دی تصویر بنی ہوئی اے۔ انگلستان وچ میرا خیال اے ایہدی تھانویں اک ہیٹ تے کھونڈی آلا مرد جیویں کہ جاسوس ہوندے نیں تے اک چھتری آلی زنانی دی تصویر ہو سکدی اے۔

ستاراں ورھے عمر دے امریکی کرسٹوفر دا خیال اے کہ مالٹا اتھے دے بالاں واسطے برف دے گولے Snow-ball دا بدل اے۔ شہر وچ اپنے مالے رکھاں توں جھڑکے رکھلے ہوندے نیں، بال بوٹاں تھلے اوہناں دا جوس کڈدے نیں تے اک دو بے نوں مار دے نیں۔ گیند وانگوں۔ کرسٹوفر نے جد اگلے دیہاڑے چیز (پنیر) چوری کیتا تے اوہنوں اونہنے ناں دتا Five Finger discount۔ سبھ خلقت فلمینگو دے جاو دی پکڑ

وچ اے۔ گڈی وچ اک بندہ نال دی سیٹ اُتے پیراں نال تھاپ دے رہیا اے۔ تھاپ دینا اتھے اونا ای Frequent اے، چنا سوئڈن وچ اباسیاں لینا۔ تھاپ وچ زور تریجی، چھیویں، اٹھویں، دسویں تے بارھویں بیٹ تے ہوندا اے۔

ٹیشن دے باہر الاں مینوں چھڈن واسطے اک کیفیٹی ریا دے باہر بیٹھا کہہ رہیا سی کہ مینوں وی تیرے نال نکلے شہر ٹر جانا چاہیدا اے کیونکہ میں پھرنا چاہنا واں یاں مینوں گٹار دا سبق لینا چاہیدا اے۔ فیر جد بار آلے نے زیادہ پیسے لئے تے اوہنے گٹار پھڑکے اک گانا بنانا شروع کردتا۔ >کدی وی ریلوے سٹیشن دے نیڑے بار وچ نہ پو۔“

Never eat and drink before a Rly. Station

ڈیپارچر Departure تے اراؤل Arrival تہانوں اکثر خوشی نال بھر سکدے نیں یاں کم از کم عارضی طور تے تسی عام زندگی دے دکھ توں آزاد ہو جاندا اے۔ اک تھاپ نوں چھڈن دے وچ ای دوجی تھاپ تے اپڑن دی امید ہوندا اے۔ چھڈن ویلے، اک ہور شے جیہڑی تہانوں مدد دیندا اے، تہاڈا بلڈ پریشر ہائی کر کے اوہ اک بھاری تے مسلسل آواز ہوندا اے، جیہڑی اک گھوکی چاڑھ دیندا اے۔ ہوائی جہاز دی آوازیں گڈی دے انجن دی آواز۔ ایہہ آواز تہاڈے نالوں وڈی ہوندا اے تے تہاڈا آل دوال ایہدی لپیٹ وچ ہوندا اے تے پرانے نالوں ترٹن وچ تہاڈی مدد کردی اے۔

5 فروری ربریخا

ربریخا دی بار بغیر ناں دے ___ ساہنے دس چناتی بیرل، اک بیرل نال ٹوٹی۔ واسن کوکے کوکے یاں کسے وی خالی بوتل وچ سرو ہو رہی اے (ور تائی جاندا پئی اے۔) ڈائریکٹ بیرل توں آ رہی اے۔ وچ کوئی ٹریڈ مارک آلی بوتل نہیں۔ مزدور چکھی واس نال سرکہ لگے سلاد دے وڈے وڈے پتر کھاندے پئے نیں۔ (ایہناں پتراں نوں کاسٹی یانو Castellano وچ چوگا آہندے نیں۔ سپینی آپی زبان نوں سپینش نہیں سگوں کاسٹی یانو کہندے نیں۔ کاسٹیا (Castilla) یعنی قلعہ تے کاسٹی یانو ___ قلعے دی زبان۔

اک ڈھالویں ڈیوڈھی راہیں تسی گلی وچوں بار وچ وڑدے او۔ نیسھن واسطے اک بچ دی لکیر جیسی اے، کوئی کرسی نہیں۔ کچھے ڈھولان واسطے کندھ وی بیرل وانگوں لکڑی نال ڈھالویں بنی ہوئی اے جس طرحاں۔ تسی بیرل نال ڈھولا کے بیٹھو۔

ہر بندہ واری واری گانا گاوندا اے۔ مینوں گٹار و جاون دا آکھدے نیں۔ ہزار انکار

اگست، ستمبر 1997

دے باوجود آہندے نہیں، اسی صرف آواز سننا چاہنے آں۔ آخر کار میں بھیڑی آواز وچ ماہیا گا کے جان چھڈانا واں۔ اوہ غور نال شدے نہیں پر میرے فلمینکو سکھن تے اصرار کردے نہیں۔

بار وچ صرف مردنیں (نکے شردی خصوصیت) بڈھے اک پاسے کھلوتے نہیں تے جوان دو بے پاسے ٹولیاں وچ بیٹھے نہیں۔

15 فروری۔ شام ویلا۔ لبرینا

اک لفظ ___ یاں صحیح ہووے گا کہنا، اک فقرہ پسینی دا جائے بنا پنڈ وچ پھر رہیاں، جتھے کوئی انگریزی نہیں جاندا۔ پاکٹ سائز ڈکشنری جینی کل تے اج ورتی اے جے مہینے توں ورتی جاندی تے میں پسینی دا حافظ بن چکیا ہوندا (انھاں حافظ فارسی آلا نہیں۔) شہر دے منڈے سویر توں شام تائیں مینوں پڑھا رہے نہیں، گلاں کر رہے نہیں، پچھ رہے نہیں۔ انخل، جیہڑا انگریزی وچ اتنجل ہو سی سارا دن میرے نال بیٹھا رہیا اے تے ”کالو“ زبان تے پسینی دے لفظ مینوں دسا رہیا اے۔ کجھ لفظ لگدا اے، چکھی واساں نے اتھے اپڑیاں الٹ لئے نہیں، مثلاً ”سو“ معنے جوائی تے ”نونی“ معنے سس ___ پر رت نوں ”اراتے“ تے بندے نوں ”مانو“ آکھدے نہیں۔ چھری نوں ”چھری“ ای کہندے نہیں۔

شہر وچ میرے نالوں ودھ سانولے اپنے چکھی واس نہیں کہ میں بغیر سکھیرٹے جان دے احساس دے پھر سکناں۔ شہر گھڑ منڈی نالوں وی نکا ہووے گا۔ سدھی سڑکے اک کلومیٹر ٹرڈیاں میں شہروں باہر ساں۔ ساہنے فصلاں ای فصلاں سن۔ سورج ڈب رہیا سی۔ زمین انج اے پئی پدھری نہیں سگوں نیکے نیکے ٹیساں وانگوں اے پر سبھ اُتے کنگ گڈی ہوئی اے۔

گلیاں وچ بال کھیڈ رہے نہیں۔ موٹے ڈھڈاں آ لے بڈھے، اکو جیہیاں ٹوپیاں پائی، ہولی ہولی ٹر رہے نہیں۔ بائیاں کالے کپڑے پائی، جھگڑدیاں ہوئیاں جا رہیاں نہیں۔ پنجاب دے کسے قصبے دا نقشہ لگدا اے۔ جے شاں کر کے موٹر سائیکلاں تے کڑیاں پچھے بٹھائی، منڈے کولوں لنگھ نہ جاں۔ دو بچے اکو جسے سویٹر پائی کھیڈ رہے نہیں۔ زنانیاں بالوں نوں دھھے ماردیاں وی نظر آوندیاں نہیں تے کچھڑ چکی وی۔ سکینڈے نیویا وچ نہ دھھے ماردے نہیں نہ کچھڑ چکدے نہیں۔

انخل اک تے مینوں چکھی واساں دے ویاہ بارے دس رہیا سی، جیہدے وچ غیر
 چکھی واس ”پاپو“ جیہڑا چکھی واس نہیں بھاویں رکھوں دا وی ہووے اوہ پاپو ای اے“
 کدی شریک نہیں ہو سکدا، جیہدے وچ کڑی دا کواریاں ہونا ثابت کرنا پوندا اے تے
 دو جا اوہ دس رہیا سی، کس طرحاں پہلاں چکھی واساں دے سزا دے طور تے کن کٹ
 دتے جاندے سن۔ دو جا اک بندہ سویرے قصائی دی دکان تے کھم رہیا سی، ہٹلر نے پنج لکھ
 چکھی واس مار دتے سن یاں سزا دے طور تے عمر واسطے بیڑے چھن تے لادتے جاندے
 سن۔ ایہہ بیڑے دریا دی کدھی تے رسیاں وچ جپ کے چھ جاندے سن۔

رات:

اج دوبارہ میں او سے بار وچ گیاں، جتھے ساہنئے دس وڈے پیپے رکھے ہوئے نیں۔
 اک عینک فروش نوجوان انگریزی بولداسی۔ اوہدے نال اک کڑی سی۔ عینک فروش نوں
 میں پچھیا کہ اک بیرل وچ کئی واٹن اے، بار آلے کولوں پچھ۔ پتہ لگا، چھ سو بیرل۔ میں
 آکھیا، ”توں ایہدے وچ نہا سکنا اے۔“ اوہ کہندا اے، ”میں اوہنوں پیواں گا نہ۔“
 کڑی دا نال آنا اے۔ میں اوہنوں کہیا، ”توں آنا کرے نینا ایس؟“ آہندی اے، ”
 نہیں۔“ فیر اوہدے نال گپ شپ شروع ہو گئی۔ انج گوری اے پر پتہ لگا او سے چکھی
 واس قبیلے دی اے، جیہڑا لبریخا وچ زیادہ اے یعنی ”پے نیا۔“ آہندی اے، میں ہندوستان
 جا کے آپنی جد پشت بارے پتہ کرنا چاہندی آں۔ کہندی اے، میں پرسوں دے کارنیوال
 وچ، جیہڑا کادیز (Cadiz) وچ اے، کلی نہیں جا سکدی۔ میں چکھی واس آں تے ماں پیو
 نال ای جا سکئی آں۔ ساڈیاں کڑیاں وانگوں اوہ اپنی مجبوریاں نوں Justify وی کر رہی
 سی۔ میں اوہنوں دیا پئی ساڈے وی انجے ای اے پر ایہہ چنگا نہیں۔

عینک فروش عجیب ہنس مکھ بندہ اے۔ مینوں کہن لگا،

”تیری نظر کیہ واقعی ٹھیک اے؟“

میں کہیا، ”ہاں۔“

”بجی تے کھبی اکھ وچوں اکو جیہا دسا اے؟“

ہاں۔

”تے فیر میرے کول ٹھنڈی عینک خریدن واسطے آویں، سپینی سورج بڑا ظالم اے۔“

رہی اتارا: منیر عصری

پاش دی اک ان چھپی نظم

1

اوہ رشتے ہو رہوندے ہن
جیہناں وچ بھٹک جاندا ہن، دھپ چٹے دن
تے مکھن ورگیاں، کولیاں راتاں
جیہناں وچ ساوا گھاہ لیٹن لئی ہوندا ہے
جاں بمباں نال جھلسن لئی
جیہناں وچ انسان راجہ ہوندا ہے یا پشو
آدمی کدے نہیں ہوندا
اوہ رشتے ہوندے ہن۔۔۔ پھرتے کھروچی ہوئی چہرے دی پچھان
ڈھڈی کنڈی اڑے ہوئے، جنگالے سنگل
چھاتی تے گر جھاں وانگ جھپڈے احساس
گئی ہوئی پنجالی وانگ صرف بالن دے کم آوندے ہن اوہ رشتے۔

2

اوہ رشتے،

جیہناں وچ کوئی بھیڑ کر بلاوندی ہوئی دلدل لگدی ہے
جیہناں وچ شرارتاں کردے ہوئے بچے نرک وادرش دسدے ہن
جیہناں وچ اٹھدی جوانی، حکومت لئی وی آفت ہوندی ہے
حکومت لئی وی تے ماپیاں لئی وی۔
جیہناں وچ گوڈیاں توں اُتے
گردن توں تھلے ہی، ہو جاندا ہے مکمل، عورت دا جسم
اوہ رشتے جین جوگی ایس پوتر دھرتی تے
مار خورے ساہناں دی اڈائی ہوئی دھوڑ ہوندے ہن،
اوہ رشتے ہو رہوندے ہن۔

اوہ رشتے ہو رہن جو بھوگے جاندے ہن، اہجے سمجھے نہیں جاندے،
 ایہہ رشتے سکدے ہن، گھاہ دی پنڈ کھوتن لئی
 آڈاں وچ خرگوش وانگوں لکے ہوئے گھاہیاں
 تے ٹوکا پھیر دے، اس روون ہا کے جٹ دے وچالے
 جس دا بار بار رُک جائے کالا۔

ایہہ رشتے چیکدے ہن
 منڈیاں وچ کنگ سٹن آئے
 مونہہ جیسے لئی بیٹھے، اوہناں کساناں وچ
 جو نالدے نوں ایہہ نہیں پھکدے
 کہ ایگلا ملیاں توں آیا ہے کہ تلو نڈیوں
 پر اوہناں دے وچلی، اُداس چُپ پھکدی ہے
 پڑیاں وچ وکدی رست کس طرحاں ڈکار جاندی ہے
 بدلاں نوں چھوہندے بوہل۔

بے درد کیہ دردی سار جانن ماواں ماریاں فکر کیہ ماسیاں دا
 جیہناں دردیاں لذتاں چکھیاں نیں نہیں اوہناں نوں چاؤ خلاصیاں دا
 نہیں جیہناں نوں چاؤ خلاصیاں دا فکر تہناں نوں بے اخلاصیاں دا
 فکر جیہناں نوں بے اخلاصیاں دا تہناں حوصلہ کمکاں خاصیاں دا
 سادات اکرام دی جد امجد شافع وچ کونین ہے عاصیاں دا

مولوی غلام رسول

(شعراں دی ایہہ چون ناہید قادر نے فیصل آباد توں گھلی اے)

لوک سکھلے پر خوش نہیں

(اج دے ویلے دا اک نفسیاتی ویروا)

(تاریخ وچ انسان دی حیاتی دنی ٹٹ بھیج خبرے کد دی لگی اے۔ جوں پوند منس دے جنت توں کڈھے جان دی رمزاے۔ پر کوئی اٹھ سو ورھے پہلوں وی اج ہار دی ٹٹ بھیج سہی ہوندی اے۔ جوں بابا فرید آکھیا، ”چنت کھٹولہ وان دکھ پرہا وچھاون لیف“ ایسہ ہمارا حیوانا توں صاحب سچے ویکھ ”پر پچھلے پنجاباں ورھیاں وچ ٹٹ بھیج انت نوں اپڑ گئی اے۔ بندے دے رشتے پنڈ محلے، برادریاں دے ٹٹ گئے ہن۔ بُرداری وی مگدی ویندی اے۔ مایاں دا بچیاں نال تے بھراواں دا بھراواں نال رشتہ منددا جاندا اے۔ آلیور جیمز انگلستان دا مشہور سیانا اے۔ نفسیات دے مضمون دا اُستاد اے۔ اوس نفسیاتی علاج بارے اک کتاب >اک ماندہ انگلستان“ لکھی اے۔ اساڈا پاکستان والیاں دا چڑھدے دیاں لوکاں دا دھیان اودھر لگا اے بی کوئی خیردی خبر و سدے رسدے لندے دے ملکھاں ولوں اوسی تے ایس لیکھے ایسہ کجھ اساڈا اج دا حال اے تے کجھ اگے دا اُلْتھا کار)

لگدا انج اے، جوں لوکیں پہلاں نالوں گھٹ خوش ہن۔ پچھلے پنجاباں ورھیاں وچ ذہنی صحت دی خرابی سہی پئی ہوندی اے۔ انسان دی تاریخ دے حساب نال تے اسان کیناں کھاتیاں وچ جنگ جت لئی اے پر محسوس انج ہوندا اے جوں اسیں ہارے ہوئے۔ بے وساہی ودھ گئی اے، لوکاں نوں غصہ زیادہ آوندا اے تے لوک اپنے آپ نوں ماندہ سمجھدے ہن۔ اج توں پنجاہ ورھے پہلوں خوراک بھاویں ماڑی تے سادی آہی تے حیاتی وچ چسکے والیاں شیش گھٹ آہیاں پر اوہ ویلا ول سہی ہوندا اے۔

لندے دے سارے لوک تے ترقی کرن والے ٹکڑے چڑھدے دے ملکھاں دے لوک حد توں ودھ امیر تھی گئے ہن پر خوشیاں گھٹیاں ای سہی ہوندیاں ہن۔ بھاویں سبھ نے رل کے اک شہزادی دا وڈا ماتم کیتا ہووے (جس دا بعد وچ ذکر آوسی) تے بھاویں انج سہی ہووے جوں ہن کھل کے حیاتی مانی جا سکدی اے۔

امیر ملکھاں دا نوجوان تن توں دس گنا زیادہ مونجھیا ہویا اے، جیہڑے کھاتے تے

تُسی چاہو وسواس کر لو۔ مُونجھ بہوں ودھ گئی اے۔ پولیس دیاں کھاتیاں وچ خون خرابہ ودھ گیا اے تے ہور خبط جیویں زیادہ کھاؤن دی بیماری تے نشہ و باواں ہار ودھ گئے ہن۔ سو وچوں ویسہ بندے سو دوائی ہن تے سو وچوں ہور ویسہ یاں چاہیہ تھوڑے تھوڑے سو دوائی ہن۔ ایسہ لیکھے سارے بھاریں نہ منو، ایس گل دا پک اے پئی حالات وچ کوئی مڈھلی تے بھرویں تبدیلی ہوئی اے۔ اسی خوشیاں وچ ایسے غریب کیوں ہو گئے ہاں؟ جد دولت وچ بہوں وادھا ہویا اے۔

ایس دا اک سائنسی جواب اے پئی ایسہ دماغ وچ اک کیمیائی مادے دے گھٹن نال اے۔ دماغ وچ اک کیمیائی مادے سیروٹونن (Serotonin) دے گھٹن نال (جیہڑا مایا جا سکدا اے) مُونجھ، چھتھا پون تے خبط کجھ ودھ جاندا اے ہن۔ جیہڑی نویں دوائی پروزیک (Prozac) ذہنی بیماری وادھے ورتی جاندی اے، اوہ سیروٹونن دی مقدار ودھاؤندی اے۔ ایسہ پکی گل اے پئی آج دی دنیا دے ادھے لوکاں وچ سیروٹونن دا گھاٹا اے۔

کجھ سیانیاں دا خیال اے پئی سیروٹونن دی کمی پیدائشی یاں دوجیاں کیمیکل مادیاں دے گھاٹے وادھے نال ہوندی اے پر اصل وچ سیروٹونن دا گھاٹا وادھا سماجی حالات تے تانگھاں نال جڑیا ہویا اے۔ جد وی تسی جھنویا جیہا محسوس کرو، شراب دی یاں کسے ہور ہونٹے دی بہوں لوڑ محسوس ہووے تے تہاڈے اندر سیروٹونن دا گھاٹا ہوسی۔ ایسہ گھاٹا وادھا تہاڈی رہتل نال ہمیشہ جڑیا ہوسی تے بھارو سرمایہ داری نظام، جیہڑا ہن رائج اے، اس وچ سیروٹونن لوکاں اندر گھٹ ویندا اے۔

سیروٹونن بارے سبھ تجریاں وچ ایسہ دیکھیا گیا اے پئی ایس دا گھاٹا وادھا اوہناں لوکاں یاں جانوراں وچ زیادہ ہوندا اے، جتھے میل ونڈیا درجہ بندی ہووے۔ دروٹ (Vervet) نسل دیاں باندریاں وچ تجربے کرن نال بھی ایسا نتیجہ نکلے ہن۔ دباؤن والے ز باندریاں وچ سیروٹونن ودھ تے دابے بیٹھ آئے باندریاں وچ ایسہ گھٹ ہو ویندا اے۔

پر سوال ہوسی پئی پہلوں کیہ ہوندا اے۔ پوند ودھ سیروٹونن آ لے باندر گھٹ سیروٹونن آلیاں باندریاں نوں دباتے نہیں لیندے؟ پر سواہرے ڈھیر ساریاں تجریاں وچ تجربہ کرن والیاں آپ ادلی بدلی کیتی۔ دباؤن والیاں باندریاں نوں کڈھیا گیا تے نویں ز باندر جیہڑے آگوبے، اوہناں دا سیروٹونن جیہڑا پہلوں گھٹ سی، ہُن ودھ گیا۔ پر اُنے راٹھ باندر جد او س اجڑ وچ آئے، جتھے کسے ہور دا راج سی، اوہناں دا سیروٹونن ہُن گھٹ

گیا۔

جیہڑے پڑھیاں دے چنگے نمبر آون اوہناں دا سیروٹونن ودھ ویندا اے اتے اوہ لوک مثلاً "عورتاں یاں بیٹھلے طبقے دے لوک جیہناں دا درجہ بیٹھ ہووے اوہناں دے اندر سیروٹونن گھٹ ہوندا اے۔ ایہناں عورتاں وچ موندجھتے مرداں وچ پھتھاپن تے غصہ ودھ ہوسی۔ جد وی ایہناں وچوں کوئی سکھلا یاں کامیاب ہو کے دا بنے بیٹھوں نکلیا اوس دا سیروٹونن وی ودھ گیا۔

پر ایہہ پواڑے ودھے کیوں ہن؟ جد آبادی دا ڈھیر سارا حصہ امیریاں وچکار لے طبقے وچ آ گیا اے؟ ڈاڈھی غربت گھٹ گئی اے۔ عورتاں نوں زیادہ اگے آون دا موقع ملدا اے تے اوہناں دا درجہ بھی اچرا ہو گیا اے تے مڑ زیادہ لوکاں دا سیروٹونن کیوں نہیں ودھیا؟ بھارو سرمایہ دار نظام دو طرحاں نال ایہہ الٹا اثر پیدا کروا اے۔ اک تے دولت آون نال لوکاں نوں اوہ عزت تے دباؤ توں آزادی نہیں ملدی جس دی کھی ایہناں نوں آہی۔ دوجے، پکے، نبھن والے رشتے جس دی ہر کسے نوں فطری لوڑا اے، گھٹدے جاندے ہن۔ رشتیاں وچ ونڈ پیندی جاندی اے۔ عورت تے مرد وچ ماپیاں تے اولاد وچ، جواناں تے بڈھیاں وچ رشتے ٹڈے جا رہے ہن۔ انج لگدا جوں لوکیں ہارے بیٹھے ہن۔

ایہدی اک وڈی وجہ اجکل دے زمانے وچ بندے دے اک جی ہوون، اکلے اگے ودھن (Individualism) دا ویہار اے تے اساڈیاں سبھ دیاں، کھیاں وچ وادھا اے۔ جیہڑے نمائے آہے اوہ سکھلے ہوون نال اک اجیسی کھل تے اچیرا مقام منگدے ہن، جس دی آج دی رہل وچ گنجائش ای کوئی نہیں تے جد کھیاں کھیپ نالوں ودھ جان تے کرودھ تے موندجھ ودھ ویسی۔ جد حقیقت تے اساڈیاں امیدیاں وچ و تھ ودھ جائے تے اسی نظام یاں اپنے آپ نوں بُرا سمجھن لگ پوندے ہاں۔ موندجھ تے خون خرابہ ودھدا اے تے ناامیدی پیدا ہوندی اے۔ اساڈا درجہ اساڈی اپنی نظرو وچ گھٹ ویندا اے تے سیروٹونن وی گھٹ ویندا اے۔ جد تائیں لوکاں وچ کوئی حقیقی برابری دا احساس پیدا نہ ہووے، ایہہ مقابلتا "غربی ٹکی رہی۔

ترقی یافتہ ملکہاں وچ سبھ نالوں ودھ دھروہ عورتاں نال ہو یا اے۔ ایہناں ملکہاں وچ عورتاں دی کھی نوں چا کے اسمائیں چاڑھ دتا پر اوہ اتنے ای زور نال ڈھٹھیاں۔

عورتاں وچ مونجھ، زیادہ کھاؤن دا خبط تے خود کشی مرداں نالوں ودھیریاں ہن۔

شہزادی ڈیانانوں بھی ایسہ سبھ مسئلے آہے۔ اک پیار توں وا بجھی ہوئی شادی، اک بدنام طلاق۔ اوس بہوں کوشش کیتی پئی اوہ اپنے زور تے اک منی ہوئی شخصیت بن جائے۔ نہ اوہ اک سوہنی کڑی اکھوان تے خوش آہی تے نہ پاگل اکھوان تے۔ سو وچوں ایسہ جی جیہناں اپنے ہرکھ نیسے لکھے تے درج کرائے، اوہ عورتاں آہیاں۔

اخبار دیاں سُرخیاں تے کہیا، ”پوری قوم جھورا کر رہی اے“ پر سو وچوں تر تاہیاں بندیاں انگلستان وچ جنازہ ٹی وی تے وی نہیں ڈٹھاتے ایہنا گھسان والیاں وچوں زیادہ مرد سن۔ زیادہ تر عورتاں جھورا کیتا یاں آرٹسٹاں، ہم جنس پرستاں یاں اقلیتی لوکاں، جیہڑے انگلستان تے ونڈی ہوئی سوسائٹی وچ نمائے لوکیں ہن۔

ایس جھورے وچ گھٹ سیروٹونن والیاں لوکاں نوں کوئی راہ لبھا ہوسی تے اوہناں نوں سانجھ نال تے کسے مسئلے تے جڑن نال آسرا بھی لبھا ہوسی۔

سنہ پنجاہ دے بعد تباہ کن قسم دی درجہ ونڈی ودھی اے۔ ایسہ درجہ ونڈی حیاتی دے ہر پکھ وچ اے۔ ٹی وی تے اخباراں وچ پتلیاں بانکیاں تے خوش رنگ کڑیاں دی کانگ آئی ہوئی اے۔ ایس نال عورتاں وچ مونجھ تے مونجھ نال کھاؤن دی بیماری بہوں ودھی اے۔ دن وچ سے واری اوہ اپنے آپ نوں ایہناں سوہنیاں کڑیاں نال مچھدیاں ہن تے ڈٹھا ہویا محسوس کردیاں ہن۔

سنہ ستر وچ اک سائیکالوجسٹ نے عام عورتاں دیاں تصویراں اک ایسے گروپ نوں دکھائیاں، جیہڑے (Chaleys Angels) ویکھ رہے سن، جیہڑا اجکل دے بے واچ (Bay Watch) ہار اے جیہدے وچ بہوں ساریاں سوہنیاں کڑیاں سن، (پاکستان وچ وی اج کل بے واچ (Bay Watch) ڈش تے بہوں دیکھیا جاندا اے) اوہناں نوں ایسہ عام عورتاں کو جھیاں لگیاں۔ جیہڑے منڈے خبراں ویکھدے سن اوہناں نوں ایسہ ای عورتاں کجھ سوہنیاں، کجھ درمیانیاں تے کجھ کو جھیاں لگیاں۔

مڑا اوس ہور تجربے وچ منڈیاں نوں پلے بوائے (Play boy) دیاں سوہنیاں لنگیاں تصویراں دکھاؤن دے بعد عام عورتاں دیاں تصویراں دکھائیاں تے اوہ اوہناں نوں سبھ کو جھیاں لگیاں۔ جد اک ہور کلاس نوں اوس علامتی آرٹ دے بعد اوہ عام عورتاں دیاں تصویراں دکھائیاں تے اوہناں نوں کجھ سوہنیاں کجھ کو جھیاں لگیاں۔ جد وی

مُنڈیاں نے سوہنے ماڈل دیاں مُنڈیاں دیاں تصویراں ڈٹھیاں یاں کڑیاں سوہنیاں کڑیاں
ماڈلاں دیاں تے اوہناں نوں آپنا آپ برا لگا۔

سوہنے ماڈل ای بھارو سرمایہ داری نظام نوں وارا کھاندے ہن پر جوں ایہناں نوں
ورتیا جاندا اے، اوہ عام لوکاں وچ ذہنی بیماری پیدا کردے ہن۔ میڈیا (Media) نے
لوکاں وچ اپنے آپ بارے تے اپنی زنانی تے کھسم بارے ماڑی سوچ پیدا کیتی اے۔

سوال اے پی ایس اشتہار بازی نال کس دا فائدہ ہوندا اے؟ سدھا جیہا جواب ایہا
ہوسی پی ایس کمتری دے احساس تے ودھیری بلکھی نال ای بھارو سرمایہ داری نظام نوں
ڈٹھئے ہوئے مایوس تے تھوڑ لوکاں کولوں ودھیری کھٹی ہوندی اے۔

بلکھی ای ایس سکھنے محل دا تھم اے۔ سوچ تے وچار دا ایہہ کھپا لوکیں شیس نال،
شراب نال، ودھیری خوراک نال تے تمباکو نال بھردے ہن۔ ایہہ اک جعلی قسم دا خودی
دا احساس وی پیدا کردے ہن پی ایس اوہ ہاں جو کجھ اسی خریدنے ہاں، جیہو جیسی کارتے
گھرتے سے شیس ہو ررتے ہاں۔ مڑ ایہہ خیال پی ایس اشتہاراں وچ دتی شے چنگی اے۔
بھاویں اوہ نہ سوہنی ہووے، نہ زوئی۔

بھارو سرمایہ داری نظام متواتر دولت دا وادھاتے لوڑا وادھاتے ون سونیاں شیس
تے نویاں مُنڈیاں منگدا اے۔ لوڑاں جے ودھن تے خاص نویاں شیس دیاں ہون،
جیہریاں نت نویاں شیس بنا کے پورا ہوون دا احساس پیدا کرن تے مڑ ہو ر نوں لوڑ نال
پرائیاں تھی جان۔ ساڈے ذہن وچ کسے کیمیائی مادے دا گھاٹا ہووے تے نویاں گولیاں وچ
کے نفع کمایا جا سکدا اے۔ ہر نواں روگ تے ایہدا علم ودھاوون دی ایس نظام نوں لوڑ
اے۔ تاں جے نویاں دوائیاں تے نویں علاج وتیجے جا سکن۔

میں ایہہ نہیں کہہ رہیا پی بنک والیاں تے ہٹوانیاں رل کے کوئی سازش کیتی اے
پر بھارو سرمایہ داری نظام دے وچوں ای ایہہ نواں روگ تے ایہدا ظاہر اپاء بھٹدے
ہن۔ صرف ایہدا مل اساڈی روح بھوگدی اے۔ ایس نظام دے وادھے نال لوکاں
گھٹی سہی ہوندی اے۔

اجکل ایس بھارو سرمایہ داری نظام دی گل کرن دا رواج گھٹ گیا اے پر ایس
وادھے نال ای اکثر پواڑیاں دی سمجھ آوندی اے نہ کہ اخلاق دے گھٹن نال یا رشتے ٹٹن
نال۔

ترقی یافتہ ملکوں میں اکثر لوگوں کو نوجوانوں کے وزن کا مسئلہ ہے۔ دنیاوی تاریخ وچ ایسے اصولوں کو مسئلہ ہے، جیہڑا نویاں طرفہ قیام نال ودھیری تے ون سونی خوراک نال پیدا ہویا ہے۔

فطرتی طور تے انساناں تے جانوراں وچ ایسے احساس ہے پئی خوراک سنبھ ویسی۔ ہن وی ایسے بھاری تے تھندی خوراک سدھی تے سدا تے نہیں مل سکدی۔ بھارو سرمایہ داری نظام اساڈی ایس قدرتی ٹھکے تے حرص تے تھندا تے مٹھا کھاں دی چاہ توں نفع کماوندا ہے۔ پہلوں اسی چوکھا کھاونے آں مڑ اپنے موٹے پنڈے نال نفرت کرنے آں۔ مڑ وزن گھٹان والیاں دوائیاں تے ہلکی غذاواں (Diet Food) دی وکری وی نالو نال ودھدی ہے یاں نت نویں ٹھکے رہن دے آہر کرنے ہاں۔

پتلے تے بانگے ماڈل عورتاں تے مرداں دے اشہار اساڈی مونجھ تے ہارن دے احساس نوں ودھاوندے نیں۔ موٹاپے نال لڑائی وچ اساڈی جت اوکھی لگدی ہے۔ انسانیت دے اک وڈے مسئلے ٹھکے دے ممکن نال اسانوں مکتی نہیں اک ودھیرا روگ لبھا اے تے اسی اپنی ذہنی صحت گوا بیٹھے آں۔

ایسے صرف اک مثال ہے پئی بھارو سرمایہ داری نظام تے اساڈی فطرت اسانوں کجج ہراوندی ہے۔ ایسے گل زنانیاں دے خلاف کوئی تعصب نہ ہوسی پئی عورتاں وچ ایسے بیماری مرداں نالوں بہوں ودھ ہے (عورتاں شوہدیاں تے آپ سو دیاں وچوں اک سودا نیں) تے ایہا طرز اے نمائیاں دے پوند اگے ودھن دی تے مڑ کھیاں پوریاں نہ ہوون دی۔ ایہا مونجھ تے نتھوڑ ہون دا احساس پیدا کردی ہے۔

سیروٹونن دے گھٹے نوں ودھاون دیاں دوائیاں تے علاج بھی موجود ہن پر گھٹ سیروٹونن آلے ویہار نوں بدلن دی لوڑ ہے۔ بھارو سرمایہ داری نظام لوکاں و اتے ہووے بجائے ایس دے پئی اوہ لوکاں نوں کھائی جائے۔

پنڈت ہری پرشاد چورسیہ

چورسیہ جی ایس ویلے پاکستان، ہندوستان دے بھ توں وڈے بانسری نواز نیں۔ بانسری اک لوک ساز اے۔ پکے سنگیت وچ ایہدا ناں ناواں بتاون دا مڈھ شری پنا لعل گھوش بنھیا پر ایہنوں سکھراں تے اڑایا ہری پرشاد چورسیہ نے اے۔ اوہناں بانسری وچ گائیکی انگ اتار کے ایہنوں اک بھرپور ساز بنا دتا اے۔ اوہ اتنے مٹھے نیں کہ سنگیت پیارے اوہناں تے مرمر جانڈے نیں۔ کیسٹاں دی ہر چنگلی دکان توں اوہناں دا سنگیت لہہ جاندا اے۔ پچھلے دین ہری جی پاکستان آئے تے اوہناں اک اتھواں ہوٹل وچ بھارے مجمعے ساہنے آپنا کلا دکھلا دتا۔ دنیا اوہناں دی راج کے سلاہتا کہیتی۔ اسان لگے ہتھ ماں بولی دے پڑھا کال لئی ایس مہا ساز کار دی چھ دس فیتے بند کر لئی۔ پنڈت بی پنجابی دے جانو نیں پر ایڈی روانی نال بول نہیں سکدے۔ ایس لئی ایہہ چھ دس ہندی چج ہوئی۔ ایس ایہدا اتھاپے ورتانے آں۔ اسیں جناب رضا کاظم تے بی بی سارہ زماں دے شکر گزار آں کہ اوہناں پنڈت صاحب نال ساڈا ملن سوکھا بنایا۔

؟ پنڈت جی، تماڈا علاقہ؟

☆ پیدائش تے میری اے الہ آباد دی، جیہنوں پہلے اللہ آباد کہندے سن۔ میری ماں میں کوئٹہ بلوچستان دے۔ اوس ویلے تے سارا ملک اک ای سی۔ سانوں وی اروو پڑھایا جاندا سی۔ ساڈے گھروچ وی، الہ آباد ہوندے ساں تے مولانا آوندے سن تے اسیں پڑھدے تے لکھدے ہوندے ساں۔ ایہہ میں آکھدا پیاں چالیہہ ورھے پہلاں دی گل۔ الہ آباد چھڈ کے جدوں میں بمبئی آگیا تاں سبھ بھل گیا پر اوتھے اب پ سبھ پڑھیا کردا ساں تے لکھیا وی کردا ساں۔ کیونجو بڑا ضروری سی کہ دوویں زبانان، اروو تے ہندی آونیاں چاہیدیاں نیں۔ اکٹھے جو رہندے ساں سارے۔ پھیر مندر وی جاندے ساں، مسجد وی جاندے ساں۔ پھیر میں بمبئی آگیا، اتھے تے لوک ہندی وی ٹھیک نہیں بولدے۔ انگریزی زیادہ اے۔ انگریزی دا اثر چوکھا اے۔

؟ پیدائش تماڈی کیہڑے سنہ دی اے؟

☆ 1938 دی۔

؟ الہ آباد وچ ای؟

☆ جی۔

؟ سنگیت ول تیس کیوں آئے؟

☆ میرے پتا جی پہلوان سن۔ اوہ چاہوندے سن کہ میں وی پہلوانی کراں۔ میں اوہناں نوں خوش کرن لئی پہلوانی شروع کردتی۔ ماں میرے، پنجاب سالانہ واساں کہ اوہناں دا انتقال ہو گیا تے میں پتا جی نوں خوش کرن لئی کہ جے خوش نہ کیتا تے اک چائٹا پئے جائے گا، بچان والا کوئی، ماں تے چلی گئی ہوئی اے۔ ایس لئی ڈردا ساں تے ڈر پاروں چار پنج سال پہلوانی کیتی تے اوہناں نوں خوش رکھیا پر سنگیت مینوں چنگا لگدا سی۔ اوہناں نوں وی چنگا لگدا سی پر اوہ زمانہ عجیب جیہا سی، سنگیت نوں لوک اپنی چوکھی قدر نہیں سن دیندے۔ ایس لئی اوہ نہیں چاہوندے سن کہ میں سنگیت کار بناں۔ پر میں 'لک لک' کے دوستاں دے گھراں وچ، جتھے کدھرے سنگیت دی چرچا ہونی، اوتھے جا کے بیٹھ جاندا ساں۔ پتا جی نوں آکھ دیندا ساں کہ میں لائبریری جا رہیاں، میگزین پڑھن، پیپر پڑھن۔ انج ہوندا سی۔

؟ تے ایسہ بانسری کوئی تہاڈے آل دوالے بیچ و جاونداسی؟

☆ بانسری... جد میں سنگیت سکھنا شروع کیتا، میں گانا گاونداساں۔

؟ اچھاتے گانے توں شروع ہوئے، کیہناں کولوں سکھدے سو؟

☆ میں پنڈت راجہ رام جی سن..... اوہ دُھر پدیئے سن، بڑا چنگا گاوندے سن، گھرانے

والے بندے سن۔ میرے واج دی ریچ (بر) ایڈی چنگی نہیں سی۔ اک دن میں انج

ای سائیکل تے بیٹھا کدھرے جا رہیا ساں، ریڈیو توں اک بڑی چنگی ریکارڈنگ آ

رہی سی۔ میں کھلو گیا تے سُنن لگ پیا۔ پنجتا ایہ منٹ دی ریکارڈنگ سی، سُندا رہیا۔

بانسری وادن سی۔ مگروں میں ناں سُنا، بھولا ناتھ جی سن، واراناسی دے۔ اوہ بانسری

واون مینوں اینا چنگا لگیا کہ میں سوچ لیا کہ ہُن بانسری ای وجانی اے۔ اوس دن جا

کے، بانسری لے کے، پتہ کر کے پئی اوہ کتھے رہندے نیں، چلا گیا اوہناں کول۔

اوہناں شادی ویاہ کوئی نہیں سی کیتا ہویا۔ چھڑے ای سن۔ اوہ کہن لگے، آ جاؤ تے

میںوں شروع کرادتا اوہناں نے۔

؟ کئی عمری تہاڈی اوس ویلے؟

☆ یاراں سالاں داساں میں اودوں۔

؟ کناچر تساں سکھیا اوہناں کولوں؟

☆ دو تین سال میں سکھیا اوہناں توں تے پھیر ریڈیو تے نوکری لہ گئی میںوں۔

؟ اوہناں تہانوں کیہ کیہ سکھایا؟

☆ سنگیت تے میں سکھیا ہویا ساں۔ اوہنوں ہُن بانسری وچ ای لاہنا سی۔ اوہناں

توں میں بانسری دی ٹیکنیک ای سکھنی سی تے اوہ ای سکھی دو تین سال۔ پھیر میںوں

ریڈیو تے نوکری مل گئی تے میں الہ آباد توں اڑیسہ چلا گیا۔ اک تھان اے کٹک،

اوتھے میں دو چار سال نوکری کیتی تے نوکری چ ای میں سمجھیا کہ ایس کسب نوں

چنگے ڈھنگ نال کیویں اگے ودھانا چاہیدا اے۔ کیونجوا جے تیکرتے میں پہلوانی کردا

ساں، گورنمنٹ آفس چ کلرکی کردا ساں یاں شیئوگرافرساں۔ اوہ تے میں کر لیا، ہُن

جے میں ایس پروفیشن وچ آیاں تے ایہنوں میں کیویں سجانا اے، ایس نوں کس

طریقے نال سندر بنانا اے؟ ایہدے لئی کیہ اپاء ہوندے نیں؟ سنگیت نوں سوہنا

بناون لئی دو چیزاں دی بڑی لوڑ ہوندی اے: اک تے تہاڈا ریاض تے دو جا چنگے

استاد۔ میں ریاض بہت زیادہ کرنا شروع کیتا، استاد نہیں ملے اوتھے۔ اڑیہ وچ استاد وی نہیں سن کوئی ایہو جسے پر ریڈیو وچ ساں ایس لئی اچھا موقع سی۔ اوتھے چنگے چنگے استادوں دی ریکارڈنگ پئی ہوئی سی، اوہ سن لیندا ساں۔ اوہدے توں میں بہت کجھ سکھیا۔ سبھ وڈے وڈے استادوں دی ریکارڈنگ۔۔۔ استاد بڑے غلام علی خاں صاحب، استاد امیر خاں صاحب، استاد کریم خاں صاحب یعنی سارے وڈے استادوں دی۔

؟ گوئیے ای سُنڈے سو، سازکار نہیں؟

☆ چوکھا گوئیے۔

؟ پنا لعل گھوش وی تے سن؟

☆ پنا لعل جی نوں نہیں سُنڈا ہوندا ساں۔ اوہناں دے ایسے پروگرام وی نہیں سن ہوندے۔ اودوں بانسری اپنی پاپولر وی نہیں سی۔ اوہناں بانسری دی اک اپنی شکل بنائی۔ اوہنوں وجایا وی پر بانسری دا ایڈا ناں نہیں سی۔ ناں سی تے ستار تے سرود دا۔ استاد ولایت خاں، بابا علاء الدین خاں صاحب، الیاس خاں، روی شکر، مکھن بیرجی ایہناں لوکاں دا بڑا ناں سی۔

؟ پنڈت جی تہاڈی بانسری سُنڈیاں ایہو لگدا اے جیویں ایہہ پھوک نال نہیں پئی وجدی سگوں کسے دے گاؤن دا خیال ہوندا اے۔ ایہہ کرامات ریاض دی اے یاں کسے ہور گل دی؟

☆ ریاض وی اے تے دو جا ایہہ کہ پہلاں اسیں گانا سکھیا۔ اسیں ایہہ ای سوچنے آں کہ بانسری اُتے، ایس بانس دی پوری اُتے اسیں گاوندے پئے آں۔ جیویں اک بندہ آکروا اے تاں اسیں ایہدے اُتے آکرنے آں۔ ایس کر کے ساڈی پھوک دا اواز کسے پروگرام وچ نہیں آوندا، کسے ریکارڈنگ وچ نہیں آوندا۔ کجھ ہور لوکاں دا لگدا اے کہ اوہ بانسری وجاوندے پئے نیں۔ اوہناں دے پھوک دا اواز آوندا اے۔ رولا جیہا لگدا اے۔ ساڈا اے کہ اسیں گاوندے پئے آں۔ ساڈے سُنن والیاں نوں کدیں نہیں لگا کہ اسیں دم لا کے پھوک پئے مارنے آں، پریشان آں۔ نہیں، اسیں تے گارہے ہونے آں۔

؟ پنڈت جی بانسری تے اک چھوٹا جیہا ساز اے، ایہدے اُتے گائیکی انگ لیانا تے

ڈھیرا دکھا کم نہیں؟

☆ بانسری توں سوا کوئی دو جا اجیہا ساز نہیں جیہڑا تہاڈے vocal chord (گلے) نال جڑیا ہووے۔ ایہہ اکوای ساز اے جیہڑا vocal chord دے اک دم نیڑے اے، جیویں تیس آکروے اوتے ایہدے وچ پھوکدے اوتوں اوہوای آ ایہدے وچ وی آ جاندی اے۔ ایہہ ایہو جیہا ساز اے کہ تیس گانا چاہو توں ایہدے راہیں گا سکدے او۔ ستاریاں سارنگی وچ تیس گا نہیں سکدے۔ ایہدے وچ گا سکدے او تیس۔ گلے دے اینا نیڑے ہون پاروں ای تہانوں لگدا اے پئی جیویں کوئی گانا پیا اے۔ کدیں تہانوں لگدا اے پئی کدھروں کوئی ساؤنڈ آ رہیا اے پر اوہدے وچ گانا ملیا ہو یا اے، شبد نہیں ہے۔ انج لگے گا تہانوں سن کے۔ میں ایس لئی ایہہ ساز چنیا کہ میں گا نہیں سکیا۔ میں کہیا کہ چلو ایہدے راہیں گنویا جا سکدا اے۔

؟ اسیں بانسری نوں انسانی گلے وابدل آکھ سکے آں؟

☆ جی بالکل۔

؟ اچھا جی بانسری وچ آڈو کھاڈو راگ و جاوندیاں کیویں ہوندا اے، بچیاں والا سوال ای اے انج تے ساڈا؟

☆ نہیں، نہیں۔ اچھا سوال اے۔ ایہدے وچ چھ سوراخ ہوندے نیں تے ست سوراخ ہنوں و جانا اے۔۔۔ ست سُر شدھ تے پنج سُر کومل۔ ایہہ سبھ و جانا اے۔ کجھ پھوک نال تے کجھ انگلاں دوارا۔ کدیں ادھا و جا کے کدیں پورے سوراخ بند کر کے اسیں شدھ سُر تے کومل سُر پھوک تے انگلیاں نال سبھ و جانے آں۔ آڈو راگ وچ کیہ ہوندا اے کہ اوہ سُر نہیں لانا تیس تے اوہ انگلی دبی رہندی اے۔ دبی رہوے گی تے سُر و بے گا۔ دو بے جیہڑے ساز نیں، اوہناں وچ اینا چوکھا لوکاں نوں سکھال ملدا اے کہ اوہدے وچ بے اوہ نہ وی پھوکنا چاہوں یاں موڈ وچ نہیں تے نہیں و جانا چاہوندے توں تھوڑا ہتھ پھرا دتا۔۔۔۔۔ تار جیکر سُر وچ ملے ہوئے نیں توں اوہناں وچ بندہ مست ہو جاند اے۔ ساڈا تے ساز ایسا اے کہ ایہدے وچ کوئی تار نہیں، کوئی پردہ نہیں، کوئی ٹیون نہیں کرنا۔ بس پھوکنا اے پر اوہنوں سُر وچ، ٹھیک سُر وچ رکھنا بڑا دکھا اے۔

؟ ایسہ کیوں کر لیندے او؟

☆ ایہدے کرن لئی کہ جیویں اک ستار و جاون والا اے یاں سارنگی و جاون والا اے، اپنے ساز نوں سُر کرا اے سویرے سویرے کہ اج شامیں و جانا اے۔ انج بانسری والے نوں اپنا آپ ٹیون کرنا پیندا اے۔ اپنے آپ نوں سُر وچ کرا اے اوہ، تاں کتے اوہ بانسری نوں سُر وچ کر سکدا اے۔ اک سُر نوں سُر وچ پھوکے گا، سھے سُر سریلے ہو جان گے۔ ایسہ بہت ضروری اے کہ پہلے اپنے آپ دا دھیان کرنا پیندا اے۔ دھیان کرن دا مطلب اے سادھی (Meditation) کہ کیوں کر کے سُر ٹھیک بولے۔ اسماں تے سُر نہیں کرنا پر جدوں اندروں سُر ہوواں گے تہ اوس نوں سُر وچ بلا سکاں گے۔

؟ یعنی سُر سادھنا بہت ضروری اے؟

☆ بہت ضروری اے تے پھیر سادھنا وی کیہ ہوندی اے کہ ہمیشاں ایہدے بارے سوچنا پیندا اے۔ تار اُتے تے بندے نے ہتھ وی پھیر لیا یاں ہوا وی چل گئی، کجھ ڈگ وی پیا اوہدے اُتے تاں پھیر وی سُر وچ بول جاندا اے پر ایسہ تاں انج نہیں ہوندا۔

؟ پنڈت جی ستار وچ سٹروک ہوندا اے، ایس لئی اوہنوں لے وچ پھیتی کیتا جا سکدا اے۔ بانسری نوں لے وچ کیوں کر دے او؟

☆ ہوندا اے کہ اج تیکر میں ویکھیا اے پئی چنے سازندے لوک نہیں اوہ ایہو جسے گورودے کول جاندے نہیں، جیہڑا اوہناں والا ای ساز و جاوندا ہووے۔ گان والا گوئیے کول ای جاوے گا، جیویں استاد سلامت علی خاں صاحب نہیں، اوہناں کول تیس ویکھو گے کہ ستار والے سکھن نہیں آون گے۔ ستار والے ستار والیاں توں ای سکھن گے۔ جیہڑا گاؤن والا اے اوہ جاوے گا استاد سلامت علی کول، دو جا کوئی نہیں جاوے گا۔ اسماں کیہ کیتا۔ اسماں کہیا پئی اسیں ایسہ گل بدلنے آں۔ میں چلا گیا اپنی گوروماں دے کول۔ گوروماں ساڈے سُر بہار و جاوندے سن۔

؟ گوروماں کون سن جی تہاڈے؟

☆ انا پورنا دیوی، استاد بابا علاء الدین خاں صاحب دے دھی نہیں ایسہ۔ میہار رہیا کر دے سن، سُر بہار و جاوندے سن۔ میں کہیا کہ میں تے سنگیت سکھنا اے، سُر بہار

تھوڑا ای سکھنا اے پر اوہناں دا سنگیت مینوں چنگا لگدا سی۔ ساڈا ساکل وی تھوڑا بدل جائے گا تے سُر بہار وچ تاں سٹروک لگدا اے۔ جدوں اوہ سکھان تاں سٹروک... اسان سوچنا اے کہ ساڈے ساز وچ کیویں سٹروک نوں لیاندا جاوے تے اسان اپنی ٹیکنیک آپے۔۔۔ سانوں بھگوان نے جیہڑی جھدتی اے، اوہ لوک انگلی نال کردے نیں، اسیں جھ نال سٹروک کر سکنے آں۔ ایہدی میں محنت کیتی۔ دو جا میں سوچیا کہ اسیں اپنی گورو ماں نوں خوش رکھاں گے، استاد ماں نوں تاں سانوں ودیا دی چوکھی ملے گی۔ اسان کہیا کہ جیویں گورو ماں جھالا کردے نیں تاں میں وی جھالا کراں۔ میں ایہہ شروع کیتا، محنت کیتی، اُپر والے نے ساتھ دتا میرا تے میں سہل ہو گیا۔

? ہوور کیہڑے کیہڑے گوئیے توں متاثر ہوئے تیس؟

☆ میں جنے وی گوئیے نیں، سبھ توں متاثر آں۔

? سبھ توں چوکھا؟

☆ استاد نزاکت علی سلامت علی توں بہت متاثر ہویاں۔ امانت علی فتح علی بہت اچھا گاوندے نیں۔ ساڈے استاد امیر خاں بہت اچھا گاوندے سن تے پھیر استاد وڈے غلام علی خاں۔ مطلب وکھرے وکھرے پھل ہوندے نیں۔ آپو اپنی خشبو ہندی اے اوہناں دی۔ سارے ای چنگے لگدے نیں۔ اسان تھوڑا تھوڑا سبھ توں لیا۔ ہن ویکھو کہ کسے وادک کلاکار یعنی ستار والے نوں آکھو کہ ٹھمری سناوے تاں اوہ نہیں سناوے گا۔ اسیں ٹھمری وی وجاؤن آں۔ اسیں لوک پنڈان تیکر اپڑ جانے آں، پہاڑی دھن ہووے اوہ وی وجاؤن آں۔ اسیں سبھ نوں سنئے آں تے سبھ توں سکھنے آں۔

? پنڈت جی، تساں پنڈاں دی گل کیتی اے۔ بانسری وی تاں پنڈاں گراواں دی شے

اے یعنی لوک ساز اے۔ لوک سنگیت بارے تہاڈے کیہ وچار نیں؟

☆ مینوں لوک سنگیت دا اپنا شوق اے، اپنا شوق اے کہ میں اتھے وی رضا بھائی

(رضا کاظم) نوں آکھدا پیا ساں، مینوں لوک سنگیت چاہیدا اے۔ لوک سنگیت وچ

جیہڑی جان اے، میں نوک دے کسے گوئیے نوں نہیں چھڈدا، جیہڑے وی گاؤن

والے نیں اوہناں نوں ضرور سنناں۔ لوک گانا ڈھیراں دے حساب نال اے میرے

کول۔

؟ ریاض تے کرنا کو چر لاندے او؟

☆ ریاض تے میں بڑا ویلا لایا اے۔ میرے جیون دے تن حصے ریاض ای نہیں۔
ہن نہیں کردا، خالی گھمدا پھر دا رہناں۔

؟ سویر ویلے کردے سو؟

☆ کدی سویر ویلے، ٹائم ملیا تے کدی رات نوں۔ چر ہو گیا تاں سویرے نہیں کر
سکیا۔ ٹائم دا اسیں نہیں ویکھدے ساں کہ سویرے پنج وچ کرنا اے۔ اسیں لوک
ملٹری والے تے نہیں نہ! اٹھ گئے تے اٹھ گئے، بس شروع ہو گیا۔ جتنا چر مرضی
چلدا رہوے پھیر۔

؟ ریاض گھر وچ ہوندا سی کہ باہر کدھرے کھلی تھاں تے؟

☆ نہیں، باہر کردا ساں۔ کیونجو جدوں میں آئے گھر وچ ساں تاں او تھے ایہو جیہا
ماحول نہیں سی تے باہر ای کردا ساں۔ پر آج آئے گھر وچ ای کرناں تے کدی باہر
ہوواں تے ہوٹلاں وچ۔

؟ پنا لعل گھوش دی کلا بارے دسو؟

☆ بانسری پنڈاں گراواں تے مندر اں نال جڑیا ساز سی۔ شاستریہ سنگیت وچ ایہدا
کوئی پتہ نہیں سی۔ شاستریہ سنگیت وچ دو بے ساز ای وجدے سن۔ ایہہ تاں اودوں
ہویا جدوں پنا لعل جی آئے۔ اوہناں ایہدے ساز نوں وڈا کیتا، وجایا تے چر چا
کیتی۔ دسیا کہ ایہدے اتے راگ داری ہو سکدی اے۔ اسیں لوک آئے پھیر۔
اساں ہور چوکی محنت کیتی کہ ایہنوں دکھری ای پچھاں دتی جاوے۔ جتھوں تیکر پنا
لعل جی دی گل اے، چنگا و جاوندے سن پر اودوں بانسری نوں ایڈی توجہ نہیں سی
دتی جاندی۔ اوہ بڑی محنت کردے سن، اوہناں کیتا کہ ایہنوں وڈا بتانا اے، ایس دا
اواز چنگا ہووے۔

؟ کہندے میں پنا لعل جی نے بانسری و جاون لئی آپنیاں انگلاں وچ چیرے پوالے
ہوئے سن؟

☆ نہیں ایہہ غلط گل اے، انج دا کجھ وی نہیں سی۔

؟ ہور کیٹرے کیٹرے کلاکار نہیں، جیہناں تہاڈے نال رل کے بانسری دی دکھری

پچھان بنائی؟

☆ بہت سارے لوک نین، اوہ دکھری گل اے کہ اوہ اپنے اُتے نہیں آسکے۔
اوہناں دا لوکاں نوں اینا پتہ نہیں لگ سکیا۔ ساڈے بھرا نین، کجھ وڈے کجھ
چھوٹے۔

؟ نال دسو؟

☆ جیویں..... ندیشور نین، رگھو رائے سیٹھ نین۔ ایہناں لوکاں بڑی محنت کیتی۔
؟ تساں گورو رجنیش دے وچار ساہننے رکھ کے کیسٹاں دا اک سیٹ بنایا اے۔ انج
وچار لے کے وچاؤن دا تہانوں کیہ خیال آیا تے ایہہ سبھ کیویں ہويا؟

☆ میں گورو رجنیش نوں بچپن توں جانناں۔ بڑے سادہ سادھارن ڈھنگ دے
بندے سن۔ بڑے گیانی ہو گئے اگے جا کے۔ اوہناں اپنے آپ نوں کتاباں نال
جوڑی رکھیا۔ حالاں اوہ وی بانسری وچاؤندے سن، جدوں میں تے اوہ دوویں ای بچے
ساں۔ اسیں رل کے کھیڈوے ہوندے ساں۔ بعد چ ایہہ ہو گئے پڑھن لکھن وچ
چوکھے تے میں سنگیت وچ ای لگا رہیا۔ ایہناں بانسری چھڈ دتی۔ پھیر ساڈی ملاقات
اصلوں نہیں سی ہوندی۔ بعد چ ساڈی ملاقات ہوئی۔ اوہناں دا تے ساڈا وی بڑا ناں
ہو گیا ہويا سی اودوں۔ اسیں پونہ آشرم وچ ملے۔ میں وی اوتھے جایا آیا کردا ساں۔
اوہناں اک کتاب لکھی اے (Glimpses of child-hood) اوہدے وچ ویہہ
پنچہ صفحے میرے بارے لکھے نین کہ میرا بچپن کیہو جیہا سی۔

؟ اوہناں دی سوچ بارے کجھ دسو؟

☆ اوہناں دی اپنی فلاسفی سی، جیہڑی لوکاں نوں چنگی لگدی سی۔ ایس کر کے ای
تے لوک بدیاں توں آ کے اوہناں پچھے گھمدے رہندے سن۔ ہندوستان ہووے
یاں پاکستان ایہہ لوک conservative بہت نین۔ کردے بڑا کجھ نین پر
وکھاؤندے نین پئی اسیں کجھ نہیں کردے۔ پیسے دی بھال وچ رہندے نین۔ مایا
دے موہ، مایا دے جال وچ پھسے رہندے نین۔ رجنیش کہندے سن کہ مایا توں دور
ہو جاؤ تے تاں ای تاں تیس ”اوہدے“ کول جاؤ گے۔ جے مایا توں دور نہ ہوو تے
تیس اوہدے کول کدی جا ای نہیں سکدے۔ جے اوہدے نال جڑاؤ رکھنا اے تاں
ایہناں ساریاں شیواں نوں دور کرو۔ ہُن تیس اپنی شراب پیندے او کہ بیمار ہو

جاندے او۔ تہانوں ہسپتال لے جاندے نیں۔ چھ مہینے ڈاکٹراں کول رہو وگے تے جدوں نکلو گے تہانوں آپ ای سرت آ جاوے گی کہ تہاں نہیں پٹی چوکھی۔ ایس طریقے نال ایہہ چیزاں چھڈو گے تے تدا ای تاں اوہدے بارے سوچو گے۔

؟ (کولوں اک اردو اخبار توں آیا بولدا اے) زیادتی....؟

☆ (پنڈت جی تھوڑا ہکھ پیندے نیں) زیادتی (excess) سارے کر دے نیں، کون نہیں کردا تے اپنے آپ نوں.... ساڈے دو روپ نیں، اسیں گلاں کچھ کرنے آں پر اندر گئے۔۔۔ کچھے گئے سبھ چوری کرنے آں۔ تیس دسو کیہڑا اے ایسا انسان جیہڑا ایہہ نہیں کردا، سارے کر دے نیں۔ چوری کرنا چاہوندے نیں، ایس دی سنگھی گھٹی، اوس دا گلا کٹیا۔ ایہہ سارا پیسے دی خاطر اے۔ پیسے والا لچ اے تاں ای کرنے آں۔ اسیں کھاواں گے، کنا، دو گراہیاں کھاواں گے۔ اس توں ودھ کیہ کھاواں گے پر سبھ نوں لٹنا چاہوندے آں۔ ایس توں دور ہوو تے پھیر ای اوس دے بارے سوچاں گے۔ ساڈی سوچ دکھری ہووے گی، ساڈی دنیا دکھری ہووے گی۔

؟ تہاں کیہ سوچ کے رجینیش لئی کیسٹ تیاری کیتی؟

☆ میں سوچیا کہ اوہ آشرم چلانڈے نیں تے چلو ساڈے ولوں دان ہو جاوے۔ میوزک توں علاوہ اسیں کیہ دے سکے آں۔ پیسے، پیار؟ کیہ دے سکاں گے؟ اسیں اوہناں نوں میوزک ای دے سکاں گے۔ تھوڑا ماڈرن وی لگے تھوڑا کلاسیکل وی۔ اوہ دے گاتے اوہدے توں آشرم نوں کچھ پیسے وی ہو جان گے۔

؟ ایہہ کیسٹ کمپوز کردیاں تہاں رجینیش ہوراں دی کیہڑی گل نوں ساہنے رکھیا، اوہناں دی سوچ، فکریاں اوہناں دے جیون نوں؟

☆ میں ویکھدا ساں اوہناں دا پرپوار اے، پرپوار چ لوک کس طرحاں رہندے نیں۔ بدیسی لوک۔۔۔ زیادہ بدیسی لوک رہندے سن۔ اوہناں اُتے اوہ چھائے ہوئے سن۔ انج دے کہ جیویں بھگوان کرشن گوپیاں اُتے چھائے ہوئے سن۔ میں سوچیا کہ ایہناں نوں کیہو جیہا میوزک کر کے سٹایا جاوے۔ تانجو ایہناں دیاں گلاں سُنن تے میوزک سُنن لوک۔۔۔ خالص شاستری سنگیت کر کے داتاں چنگا نہیں لگے۔ انج کرنے آں کہ جیویں اسیں لوک آں کہ اک آدمی اے پینٹ شرٹ پالیندا

اے ہندوستانی ——— ٹائی یاں سوٹ پالیندا اے، تھوڑا ٹچ جیہا آجاندا اے۔ میں
 کہیا آپی شکل رکھدیاں ہویاں جے تھوڑا بدیسی میوزک لے لیا جاوے۔ ایس لئی
 میں ایسہ کیتا تے جدوں کیتا تے اوہ اینا چنگا لگا کہ بدیسی لوک ای نہیں ساڈیاں
 آپنیاں اج کل دیاں پڑھیاں وی اوہ میوزک زیادہ خریددیاں پسیاں نہیں۔

؟ چورسہ تہاڈے ناں نال آوندا اے، ایسہ کیہ اے؟

☆ اپ ناں ہوندے نیں، جیویں خان وغیرہ ہوندا اے۔ ایہ پر یوارک ناں اے۔ بی
 ایس پر یوارتوں اے بندہ۔ باپ دادا تے پردادا توں ٹریا آوندا اے، ایہدا کوئی
 مطلب نہیں۔

؟ پنڈت او — براہمن او، تیس؟

☆ جی اپنے کم توں تے براہمن ای آں۔

؟ تساں سکول وی بنایا اے کوئی بانسری دی سکھلائی دا؟

☆ جی، وریندرا بن سکول اے جی میرا ہانگ کانگ، ہالینڈ تے ہندوستان وچ۔
 ایہدے وچ اسیں ”گوروکل“ کرنے آں۔ گوروکل وچ گورو پچھ لے لیندا اے پھیر
 اوہدی ساری پال سانجھ، اوہدا سارا خرچہ، کھان پان تے رہن دا سبھ گوروکل دے
 ذمے ہوندا اے۔ اسیں گورو نوں پیسے نہیں دیندے۔ اسیں گورو نوں محنت دینے
 آں۔ محنت کر کے دکھانے آں تے گورو خوش ہوندا اے۔ ایسہ ختم ہو گیا سی۔
 اسان ایہنوں پھیرتوں شروع کیتا اے۔

؟ تہاڈا کوئی سلیس وی ہوندا اے؟

☆ نہیں کوئی سرٹیفکیٹ تھوڑا دینا اے، اوہ آپ ای سرٹیفکیٹ ہون گے۔

؟ تساں بانسری بارے کوئی کتاب وی لکھی اے؟

☆ نہیں۔ کتاب دی لوڑ نہیں۔ ساڈے کیہ ہوندا اے۔ اسیں لکھن دے پچھے،
 جیویں ویسی لوک لکھدے نیں، گھٹ رہے آں۔ اسیں سارا کجھ دل وچ لکھنے
 آں۔ اتھے دا لکھیا کدیں نہیں مٹدا۔ ایہنوں کوئی چوری نہیں کردا۔ اسان ایسہ
 کیتا اے کہ بچیاں نوں چیتے کرایا جائے۔ اوہناں دے چیتے نوں گکڑا کیتا جاوے۔
 کمپیوٹر کیلکولیٹر نے ایسہ سبھ ماردتا اے۔ اسیں ایہنوں بچانا چاہنے آں۔ ایس لئی
 اسیں گوروکل دی پرپرانوں مڑ کے چالو کیتا اے۔

؟ تماڈے تے کوئی قلم وی بنی ہوئی اے؟

☆ ہاں جی بہت ساریاں۔

؟ کہنے کہنے بنائی اے؟

☆ میرے تے اک راما نند ساگر نے بنائی سی۔ میری پتی نے وی بنائی اے، اوہ ٹی وی سیریل بناندے نیں۔

؟ تماڈی بیوی داناں؟

☆ انورا دھا۔

؟ ایہناں نوں وی سنگیت دا شوق اے؟

☆ ایسہ بڑا چنگا گاوندے نیں۔ پھیر چھڈ دتا گھر گھر ہستی دے لئی۔

؟ تماڈا ویاہ محبت دا اے یاں گھر والیاں دی مرضی دا؟

☆ محبت لئی بڑا ٹائم چاہیدا اے تے اینا ویلا کتھے سی، ساڈے کول۔

؟ زندگی وچ کدی وی کوئی چنگا نہیں سی لگا تہانوں؟

☆ اچھے تے سارے ای لگدے نیں۔ اینیاں سوہیاں لڑکیاں آوندیاں نیں۔

چنگیاں تے ساریاں ای لگدیاں نیں پر بسندھ بناون لئی تے سے چاہیدا اے۔ کوئی

کھڈواتے نہیں کہ کھیڈ لیا چھڈ دتا۔ بڑا کجھ سانجھا کرنا پیندا اے پھیر ای پیار ہوندا

اے۔ میں اپنی زندگی وچ سبھ توں چوکھا پیار بانسری نوں ای کیتا اے۔

؟ بچے تماڈے کئے نیں؟

☆ میرے تن پتر نیں۔ تنے ای کاروبار کردے نیں۔ سنگیت وی مُشدے نیں۔

کردے نہیں۔ چنگے پڑھے لکھے ہوئے نیں، ایم بی اے وغیرہ

پنڈت ہوراں نوں اوہناں دے پتی دوجے کمرے وچوں چروکنا فون کر کے روٹی

کھاون لئی سد دے پئے سن۔ پنڈت جی اوہناں نوں اڑیسہ دی بولی اوریا وچ اکلیاں

روٹی کھالین دا آکھ دتا سی پر ہن اوہناں توں جیویں آپ وی کھکھ جرن اوکھا ہو گیا

سی۔ انج وی ڈھیرو ویلا ہو گیا سی سانوں پچھ دس وچ لگیاں۔ ایس لئی ساڈا اوہناں

توں اجازت مسکن ای بندا سی۔ پنڈت جی دوجے کمرے وچ چلے تاں فائزہ ہوراں

اوہناں دے بیگم صاحب نال وی پچھ دس کرن دی خواہش کیتی۔ اوہ راضی ہو کے

من گئے تے پھیر اوہناں دی تھاں انورا دھا ساڈے کول آن بیٹھے۔ فائزہ نے اوہناں

پنڈت ہری پرشاد چورسیہ ایتھارویں اک ہوٹل وچ کلا دا جادو چھو کدے ہوئے۔۔۔ کچھے انور ادھا بیٹھے
نیں۔

نال پچھ دس انج چھو ہی:

ف انور ادھا جی، تہانوں ملن دا وی بڑا شوق سی سانوں کیونجو چورسیہ صاحب بڑے
وڈے بندے نیں تے آہندے نیں پئی کوئی وڈا بندہ ہووے تاں اوہدے پچھے کسے
عورت دا ضرور ہتھ ہوندا اے؟

☆ میں جدوں ملی، اوووں ہری جی ایڈے وڈے نہیں سن۔ اصلوں ایہناں شروعات
ای کیتی سی اے۔ میں گانا گاوندی ساں۔ میرے استاد، لہور دے سن۔ میں اوہناں
توں بارہاں سال گانا سکھدی رہی۔ ایڈوں بعد میں ریڈیو وچ گاون آئی۔۔۔ اڑیہ
وچ کٹک ریڈیو تے۔ ہری جی دی وی اوہناں دنوں وچ ای آرٹس کمپوزر دے طور
تے نوکری لگی سی۔ ایہہ سٹاف آرٹسٹ سن۔ ساڈی ملاقات اوہنے ای ہوئی۔ اوہناں
دناں وچ ہری جی دا کوئی خاص ناں نہیں سی سوائے ایس دے کہ اک کمپوزر تے
سٹاف آرٹسٹ سن۔ پر پتہ نہیں کیوں۔۔۔ ایہناں دے وچاؤن دا سائل۔۔۔ پتہ

نہیں سی اوہناں دنناں وچ۔۔۔ کلاسیکل دی تے شروعات ای کیتی سی میں پر ایہناں دی پھوک دی جیہڑی ٹوٹل کوالٹی سی، یونیک سی۔ ساڈا چھوٹا جیہا شہر سی، بڑے لوک ایہناں دے چاہن والے سن۔ میں بہت زیادہ متاثر ساں، پندرہاں سولہاں سال دی عمر ہووے گی میری پر جدوں مینوں ایہہ بلاندے سن تاں میری دماغ پھیری ہو جاندی سی۔ ایہہ ڈھیر زیادہ سُروچ سن، اوہناں دنناں وچ۔ پھیر چار پنج سال بعد ساڈی شادی ہوگئی۔ میں اڑیسہ دی ساں۔ ایہہ تے الہ آباد دے سن۔

؟ تماڈے خاندان وچوں نہیں سن؟

☆ سگوں میں سنگیت کاراں دے ٹبر وچوں ساں۔ ایہہ سنگیت کار ٹبر دے نہیں سن۔

؟ تماڈے گھر وچوں کون کون گاؤندا سی؟

☆ میرے پتا جی بہت سنگیت پریمی سن۔

؟ کیہ ناں سی اوہناں دا؟

☆ پتا جی دا ناں سی، آسی رائے۔ اوہناں نوں بہت شوق سی کلاسیکل میوزک دا۔

اوہناں نے مینوں باقاعدہ سکھایا۔ میں دیا اے نا میں بارہاں چوداں سال سنگیت

سکھیا۔ ایہہ جسم پور بہار وچ اک تھاں اے، اوتھے فیروز خان صاحب میرے گورو

جی سن۔ اوہناں کولوں میں سکھی۔ اودوں بعد میرے پتا جی دی سدھری کہ میں

وڈے غلام علی خاں صاحب دی شاگرد بنائاں۔ تھوڑے دنوں بعد ای میں کانفرنساں

وچ گاؤں لگ پئی، ریڈیو وغیرہ تے۔ بڑے غلام علی خاں صاحب کلکتہ آیا جایا کر دے

سن، رہندے ای اوتھے سن پر جسم پور بڑی دور سی۔ میری اپنی بڑی اچھا سی پر میں

سکھ نہیں سکی اوہناں توں، میرے پتا جی دا دیہانت ہو گیا تے مینوں کٹک آونا پیا۔

کٹک وچ جدوں میں ریڈیو تے گاؤں لگ پئی تاں میری ہری جی نال ملاقات ہوگئی۔

؟ کٹک کیہ تھاں اے جی؟

☆ ایہہ اڑیسہ ریاست (صوبے) دا صدر شہر اے۔ پھیر ساڈی شادی ہو گئی تے

اسیں جھے آگئے۔ پنجاہ، سٹھ دے زمانے دی گل اے، اوہناں دی بدلی ہو گئی جھے،

میں نال آگئی۔ میں پڑھدی ساں۔ گریجویٹیشن میں کیتا تے آگئی۔ اتھے وی میں

کچھ دن سکھیا سی۔ گالیندی ساں، چنگا بھلا ای گانا گاندی ساں۔

؟ ریکارڈنگ تماڑی ہے؟

☆ جی میری ریکارڈنگ ہے وے پر پرانی ہو گئی ہوئی اے۔ ریکارڈ پرانے ہو گئے ہوئے نیں۔

؟ اچھا جی، اپنے استاد ہوراں بارے ذرا دسو؟

☆ جی، فیروز خاں صاحب لہور دے سن۔ ایتھوں امرتسر آگئے تے پھیر بہار۔ پٹیالہ

گھرانے دے سن۔ وڈے غلام علی خاں صاحب دے نال کجھ سلسلہ سی اوہناں دا۔

؟ اچھا تے تہاں خانصاحب غلام علی خاں توں رکھنا چاہوندے سو نہ رکھ سکے،

اوہناں نوں ویکھیا ہویا اے تسی؟

☆ جی کلکتہ وچ، اوہناں نوں سنیا۔ اوہوں اوہناں نوں فالج ہو گیا ہویا سی۔

؟ گریجویٹیشن توں اگے وی پڑھے؟

☆ جی میں فلسفے وچ پی ایچ ڈی کیتی ہوئی اے۔

؟ تہاں گائیک نے وادک کلاکاراں اتے ٹی وی لڑی وار بنائے نیں؟

؟ کیسناں کیسناں اُتے؟

☆ خانصاحب اللہ رکھا خاں، بسم اللہ خاں، کشن مہاراج، چٹی مہاراج، ولایت خاں،

مہیم سین جوشی، امجد علی خاں تے ہری جی اتے۔ میں سبھ نوں چنگا چوکھا مل سکدی

ساں، پچھ سکدی ساں۔ ایس کر کے۔

؟ پنڈت جی، بارے دسو، ایہناں دا گھرویلہ کیوں لنگھدا اے؟

☆ ایسہ گھرتے گھٹ ای ہوندے نیں۔ ہوون تہاں اپنے ریاض پانی وچ لگے

رہندے نیں۔ اپنا وکھرا کمرہ اے، ایہناں دا۔ ریاض ہن تے نہیں کردے اینا۔

بس فنکرنگ وغیرہ کردے رہندے نیں۔

؟ تہیں سنگیت پڑھاوندے وی او؟

☆ پنڈت جی دے ہانگ کانگ والے سکول وچ پنج مہینے پڑھانی آں۔ اوہناں نوں

سنگیت تے لیکچر دینی آں۔

؟ پاکستان آنا تہانوں کیسا لگیا؟

☆ ایس لہور ویکھن نوں ترسدے ساں، کیونجو ایس وڈے وڈے استادان دا سنیا

ہویا سی کہ لہور دے سن۔ میرے اپنے گورو فیروز خاں صاحب وی لہور دے سن۔

ایس لئی ساڈا بڑا دل کردا سی پئی کدیں لہور ضرور دیکھیے۔ ہری جی دا وی ایہو ای حال سی کہ ساڈا حج ہو گیا اے۔ پر جدوں اسیں جہاز وچ بیٹھے ہوئے ساں تے میرا دل بڑا ڈردا سی کہ پتہ نہیں اوتھے لوکاں دے ساہننے آیاں ساڈے نال کیہ ہووے۔ ایہہ ڈر سٹیج اتے وی میرے من وچ سی پر ایتھوں دے لوکاں نے جیویں آکے ہری جی نوں 'سُنیا' جیویں سانوں پیار دتا، اسیں حران رہ گئے آں۔ اسان تے کدیں اینا خاب وچ وی نہیں سی سوچیا۔ ہُن دل کردا اے کہ اسیں اتھے آندے ای رہیے، تہانوں لوکاں نوں ملدے ای رہیے۔

☆ گلاں تے اینیاں نیں کہ مک ای نہیں سکدیاں۔ پھیر ساڈا تے دل ای نہیں رجا پیا تہاڈے کولوں پر تہاڈے کول اینا ویلا نہیں، ایس لئی اجازت چاہنے آں۔

(تصویراں لئی اسیں روزانہ ڈان، لہور تے جناب عارف نجمی دے شکر گزار آں۔)

ٹُریا مالوے ول جا سندھ وڑیا ملٹی کونج و پھنڑھی ڈار ناہیں
 عاقل یار تھیں پلک ہوشیار ناہیں ڈھوئی اوس نوں وچ دربار ناہیں
 ساڈیاں غفلتاں بیڑیاں روڑھیاں نیں فضلوں رکھ لے ڈوب وچکار ناہیں
 میریاں کیتیاں ول نہ جاسائیاں میرے وانگ کوئی گنہگار ناہیں
 کر فضل توں فضل ہے کار تیرا تیرے فضل باجھوں بیڑا پار ناہیں
 آپیں درد فراق دیاں ویکھ یارا کدوں وگدیاں، نہہ قطار ناہیں
 تیرا نام غفور رحیم سائیاں تیرے فضل دے باجھ چھٹکار ناہیں

مولوی غلام رسول

لوک گیتاں وچ چڑی

ساڈے لوگ گیتاں وچ انسانی حیاتی دے بھے روپ سروپ نظردے نیں، بھاویں اوہ روپ بھین بھرا دا ہووے تے بھاویں میاں بیوی دا، بھاویں ونجارے دا تے بھاویں بنگلاں و جانڈے ہوئے چھڑیاں دا، بھاویں سس تے نونہ دا تے بھاویں ننان بھر جائی دا۔ گل کیہ پئی لوک گیتاں وچ ایہناں سارے کرداراں دا اک میلہ جیہا لگیا ہویا جا پدا اے تے ایس میلے نوں ویکھن والے ایہدیاں رنگاں وچ گواچ کے رہ جانڈے نیں۔

ایہناں کرداراں توں وکھ لوک گیتاں وچ پکھو آں دا ذکر اذکار وی بڑے بھرویں ڈھنگ نال آوندا اے، جیہناں وچوں کبوتر، گونج، کال تے چڑی چوکھے ذکر جوگ نیں۔ لوک گیتاں توں اڈ دوجی پنجابی شاعری وچ وی چڑی دا ذکر آوندا اے جیویں وارث شاہ فرماوندے نیں:

چڑی چو ہکدی نال جاں ٹرے پاندھی

ہیساں دودھ دے وچ مدھانیاں نیں

اتھے سانوں چڑی تڑکے دی دس پاوندی نظردی اے، جیہدی چوں چوں نال انسانی حیاتی اپنے رُجھویاں ولے پیر پٹدی پئی اے تے انج اسیں کہہ سکے آں پئی چڑی نور سویرے دی پیامبر اے۔ انھیرے دی انت دا نشان اے، جیہڑا جیون نوں حرکت تے تحریک پیا دیندا اے۔

پنجابی لوک گیتاں وچ کڑیاں نوں چڑیاں آکھیا اے، خاص طور تے کواریاں کڑیاں نوں۔ جیویں اک لوک گاؤن اے،

گھر گھر جمڈیاں چڑیاں تے گھر گھر جمڈے کال

ورلیاں ماواں جمڈیاں، ہنس جیہناں دے نال

جانے بجھے لکھیار کلیم شہزاد لکھدے نیں، ”دھیاں پیو دی سردی پگ، اوہدی عزت تے غیرت دا نشان ہونڈیاں نیں۔ دھی ماں دے سردے دوپٹے دی علامت ہونڈی اے۔ دھی اپنے آپ نوں چڑی سمجھدی اے، کیونجو اخیر اوس نے اک دن اڈاری مار کے اڈ جانا

ہوندا اے۔“

اتھے گوہ گوچری گل ایسہ ہے پئی کڑی نوں آخر چڑی ای کیوں آکھیا جاندا اے، ہور
دو جے پکھو وی تے ہے نیں۔ گل کجھ انج اے پئی چڑی دا بھول پنا ساڈے وسیب وچ
ڈاڈھا مشہور اے۔ چڑی نوں بڑا بھولا بھکلا جیہا پکھو خیالیا جاندا اے، جیہنوں ساڈے بال
وی ٹوکرے راہیں یاں کوٹھے اندر واڑ کے پھاہ لیندے نیں۔ پھیر ایسہ وی پئی ایسہ بڑا
ماڑا جیہا پکھو اے، جیہڑا کسے دا کوئی نقصان نہیں کر سکا۔ جے کدھروں کوئی ماسہ داہ
پٹھہ چگ وی لوے تے کسے نوں کوئی گھانا نہیں پیندا۔ جے اسیں اپنے وسیب نوں مکھ
دھر کے گل چھوہیے تے ایہدے وچ مرداں دی سرداری نظر دی اے۔ کواری کڑی
ڈاڈھی بے وس ہوندی اے۔ اوہنوں گوگی بولی ہو کے رہنا پیندا اے۔ اوہ اپنے جذبیاں
نوں زبان تے نہیں لیا سکدی، اوہنوں ہر حال وچ اپنے ماپیاں دے حکم دی غلامی کرنی
پیندی اے۔ ماپے جس گھر ٹور دیون کڑی نوں تقدیر دا آکھامن کے اوہ گھرا ہی حیاتی
لنگھانی پیندی اے۔ دو جا ہور کوئی راہ نہیں ہوندا، سوائے موت دے۔

انج ای ویکھیا جاوے تاں کڑی تے چڑی اکو روپ سروپ دے دو ناں جا پدے
نیں۔ ایسہ دوویں پا تر (کردار) وس (اختیار) تے بے وسی (بے اختیار) پکھوں اکو جسے
نیں۔ چڑی دا وی انت اڈاری مار جان تے ہوندا اے تے کواری کڑی دا وی۔ خورے
ایسے لئی اپنے مونہوں پئی آکھدی اے:

ساڈا چڑیاں دا چنبا ای تے بابل اساں اڈ جانا
ساڈی لمی اڈاری وے تے بابل کیہڑے ویس جانا
تیرے مھلاں وچ وے بابل ڈولا نہیں لنگھدا
دو بوہے پٹا چھڑاں گا، دھینے گھر جا اپنے
تیریاں سوہنیاں باغاں وچوں بابل ڈولا نہیں لنگھدا
دو ٹاہن وڈھا چھڑاں گا، دھینے گھر جا اپنے
تیریاں سوڑیاں گلیاں وچوں بابل ڈولا نہیں لنگھدا
دو اٹاں ڈھا چھڑاں گا، دھینے گھر جا اپنے
تیریاں لمیاں راہاں وچ بابل سانوں دھپ لگدی
اوتھے رکھ لو چھڑاں گا، دھینے گھر جا اپنے

تیرے محلاں دے وچ وے بابل گڈیاں کون کھیڈے گا
 میریاں کھیڈن پوتریاں، دھیے گھر جا اپنے
 گلایاں تے ہوئیاں بابل بھیریاں
 میرا آنگن ہو یا پردیس
 وے بابل اساں اڈ جانا
 دیاں دا راجہ میرا بابل جیوے
 تے محلاں دی رانی ماں
 وے بابل اساں اڈ جانا

ایہو گیت سوچ تے اکھراں پکھوں تھوڑے جیسے فرق نال وی ہے، جیویں:
 ساڈا چڑیاں دا چنبا وے بابل اسیں اڈ جاواں گے
 ساڈی لمی اڈاری وے بابل کس دیس جاواں گے
 میرا چھوہا کسیدہ وے بابل کون کڈھے گا
 میریاں کڈھن پوتریاں جائے گھر جا اپنے
 میریاں آلے گڈیاں وے بابل کون کھیڈے گا
 میریاں کھیڈن پوتریاں جائے گھر جا اپنے
 ساڈا چڑیاں دا چنبا وے بابل اسیں اڈ جاواں گے

ایہہ لوک گاؤن فطرت دا اک من موہنا نمونہ جا پدے نیں، جیہناں وچ چڑی دے
 بھول پنے رنگیاں بھولیاں بھولیاں گلاں باتاں نیں۔ دھی اپنے بابل دا کیتا فیصلہ بدلن
 لئی اوہدا دھیان اوہناں سُنجاں ول دواندی اے، جیہناں اوہدے اڈاری مار جان مگروں
 پھن کھلار لینے نیں پر بابل ساہویں اوہ پکھوں ٹری آوندی ریت اے، جیہنے کڑی نوں
 چڑی بنا چھڈیا اے۔

ایس توں وکھ بہت سارے ماہیے نیں جیہناں دے پہلے حصے وچ چڑی دے حوالے
 نال گل بات کیتی گئی اے پر ایہدا دوجے با معنی حصے نال کوئی رشتہ ناٹھ جڑوا دکھالی نہیں
 دیندا۔ ایہہ گل تے انج وی مشہور اے پئی بہتے ماہیاں وچ اصل گل دوجے مصرعے وچ
 ای ہوندی اے، پہلا اینویں بھرتی دا ای ہوندا اے جیویں:
 چڑی بہہ گئی بنیاں تے

تاہیوں نت لڑ پونا اس، میرا کافی نہیں دنیاں تے

چنا، چڑیاں بولدیاں

منگ پن کھالسیاں، رکھساں عزتاں ڈھول دیاں

چڑی اڈ گئی بنیاں توں

رُس گیا چن ڈھولا، کیہ لینا دنیاں توں

چڑیاں چو ہکدیاں

ہک تیری اکھیں سوہنیاں، دو جاو یہدیاں شونق دیاں

چڑی بہہ گئی اے پُرزے تے

جھنڈا پیا جھلنا وے، زندہ پیر بزرگے تے

کئی لوک گاوناں وچ چڑی بھرتی یاں قافیے دی لوڑ موجب نہیں آئی سگوں تھوڑا جیہا

گوہ کیتیاں اوہدا بھرویں لوڑ ساہنے آجاندی اے جیویں

نہ رول راول نہ رلا سانوں

سکھی آپ وسو، دکھ پانوں

اڈ چڑیئے، اڈ بہہ جا پھٹیاں

ڈھول پردیسی سس دیوے تیاں

نہ رول راول نہ رلا سانوں

اڈ چڑیئے، اڈ بہہ جا کانے

ڈھول پردیسی سس دیوے طعنے

نہ رول راول نہ رلا سانوں

اڈ چڑیئے، اڈ بہہ جا باری

ڈھول پردیسی سس دیوے گالی

نہ رول راول نہ رلا سانوں

اڈ چڑیئے، اڈ بہہ جا ٹاہلی

ڈھول پردیسی دیور بندے، والی

نہ رول راول نہ رلا سانوں

ایس لوک گیت نوں پڑھیاں انج جاپدا اے جیویں ڈھول پردیسی دیاں یاداں
 چھوہون والی ٹیار چڑی نال دکھ سکھ پئی پھرولدی اے۔ چڑی اوہدے اکلاپے تے اندر دی
 چتا دا سہارا جاپدی اے۔ اوہ چڑی نوں سوہریاں دے مندے ورتارے دا وی دسدی
 اے۔

ایہناں بولاں وچ وی کجھ ایہو جیہا بیان ای اے:

اڈنی چڑیے، اڈبہ جا کھڑکی

مینوں امبرھی باجھوں۔۔۔۔۔ دورے

میں سبھ نے جھڑکی

مینوں باہل دتیاں دورے

وے سن دھرمی ویرا

بھین پرد سن پئی جھورے۔۔۔۔۔ دورے

اڈنی چڑیے، اڈبہ جا کھڑکی

مینوں امبرھی باجھوں۔۔۔۔۔ دورے

س دیوے طعنے

مینوں باہل دتیاں دورے

وے سن دھرمی ویرا

بھین پرد سن پئی جھورے۔۔۔۔۔ دورے

اتلے دیوے توں اسیں آکھ سکے آں پئی چڑی اوہ کھو اے، جیہڑا کال توں بعد

لوک گیتاں وچ بھرواں آوندا اے۔ ایہہ وچھوڑے دی علامت جاپدی اے، ہجرت دی

مورت بن کے ساہنے آوندی اے

دورتیاں کتاباں

ہیر وارث شاہ، شیخ عبد العزیز۔ پنجنڈا اکیڈمی، لہور 1964ء۔ صفحہ 21

دین، مظفر علی خان مہر۔ مکتبہ عالیہ، لہور 1996ء۔ صفحہ 3

لوک رنگ، کلیم شہزاد۔ عمیر پبلشرز، لہور 1995ء۔ صفحہ 50

جستہ پہلاں دی چھاں 'سیف الر تمن ڈار ڈاکٹر۔ پاکستان پنجابی ادبی بورڈ' لہور 1985ء صفحہ 222۔
 پنجاب دے لوک گیت 'نازش کاشمیری' راجہ رسالو۔ جدید ناشرین 'لہور 1965ء۔ صفحہ 7-116
 ٹانگے جھنگ جاندے 'شارب پروفیسر۔ پاکستان پنجابی ادبی بورڈ' لہور 1978ء۔ صفحہ 72-76-81-78-80
 پنجاب دے لوک گیت 'نیشنل کونسل آف میوزک۔ آئینہ ادب' لہور 1965ء۔ صفحہ 5-54
 جستہ پہلاں دی چھاں 'سیف الر تمن ڈار ڈاکٹر۔ پاکستان پنجابی ادبی بورڈ' لہور 1985ء۔ صفحہ 283۔

سالانہ خریدار دھیان کرن

ماں بولی نوں چیک یاں بنک ڈرافٹ راہیں جیہڑا چندہ گھلایا جاندا اے اوہدے وچوں بنک
 پیسے منگوان دا کرایہ بھاڑا کٹ لیندا اے۔ چیک یاں بنک ڈرافٹ کیش نہ ہووے تاں
 ایہہ کاٹ ماں بولی دے کھاتے وچوں کٹی جاندی اے۔ رنج دوواں شکلاں وچ بھار ماں بولی
 اُتے آن پیندا اے۔ ایس لئی جٹاں نوں عرضوئی اے چیک یاں ڈرافٹ گھلایاں چندے
 وچ بنک دا کرایہ بھاڑا وی پالیا کرن تاں جو اوہناں دی رقم پوری دی پوری ماں بولی دے
 کھاتے وچ جمع ہو سکے۔

(ستھ)

ساڈیاں کتاباں

Price	Author	Category	Title
8.00	نجم حسین سید	شاعری	کافیاں
12.00	"	"	چندن رکھتے ویڑھا
7.00	"	"	بار دی وار
8.00	"	"	ہرت دے کم
12.00	"	"	کھے
15.00	"	"	شیش محل دی وار
"	"	"	عام دناں دے ناں
12.00	"	ڈرامہ	جنگل دا رکھا
10.00	"	"	تخت لہور
10.00	"	"	باڑ دے پھل
---	"	"	راک رات راوی دی
---	"	پرکھ پڑچول	سیدھاں
18.00	"	"	ساراں
12.00	"	"	سچ سدا اپادی کرنا
40.00	"	"	اکتھ کہانی
20.00	"	"	خاکو جیڈنہ کوء
25.00	"	"	ری کرنٹ پیئرز
10.00	مشتاق صوفی	شاعری	ہمٹی داماس
5.00	ناصر بلوچ	"	پتاں دے سد
10.00	غلام حسین ساجد	"	دنیا پھرے غمازی
20.00	منظہر ترمذی	"	جاگ دا سفاٹا
20.00	نادر علی	"	بول جھوٹھے تے سچے
20.00	رشو کمار بٹالوی	"	شرینہ دے پھل
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
40.00	بشیر احمد شاد	"	چپ دی واج
10.00	بارو	لوک گاؤں	پار چنانہوں
20.00	نقصود ثاقب	کہانیاں	کہانیاں
45.00	"	"	سچا تلا
20.00	اجیت کور	"	نہیں سانوں کوئی تکلیف نہیں
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
20.00	کرتار سنگھ ڈگل	"	میرس
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
30.00	جوڑنہارہ م۔ث	"	ورک دیاں کہانیاں (ماں بولی ورک نمبر)

اڈم پبلشرز

فلیٹ نمبر 2- علی آرکیڈ 14 مون مارکیٹ گلشن راوی لہور